

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Autor: Bc. Anežka Moravcová

***Doprovázení mladých lidí pobývajících v ústavní výchově
a po jejich odchodu do samostatného života***

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Ivana Knausová, Ph.D.

2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne 25. 6. 2014

Anežka Moravcová

Poděkování

Děkuji PhDr. Ivaně Knausové, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce. Dále chci poděkovat svým kolegům z Centra Don Bosco za jejich vstřícnost a podporu, zejména při realizaci výzkumného šetření s klienty. V neposlední řadě jsem opravdu vděčná za oporu a pomoc, které se mi dostávalo ze strany mé rodiny, mnohých přátel a známých. Vážím si důvěry, kterou mi vyjadřovali po celou dobu tvorby této práce.

Obsah

Úvod	9
Teoretická část.....	11
1 Pojmový aparát.....	12
1.1 Instituce	12
1.2 Pobytové zařízení	13
1.3 Ústav	13
1.4 Kurátor pro děti a mládež.....	14
1.5 Období dospívání - adolescence.....	14
1.6 Socializace.....	15
1.7 Resocializace.....	16
1.8 Základní psychické potřeby	16
2 Nevhodná zacházení s dětmi.....	18
2.1 Vymezení pojmu syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte.....	18
2.2 Druhy nevhodného zacházení při péči o děti	19
2.3 Důsledky syndromu CAN	21
2.3.1 Důsledky citového strádání projevující se v dospělosti	21
2.3.2 Důsledky týrání projevující se v dospělosti	22
2.3.3 Důsledky sexuálního zneužívání projevující se v dospělosti.....	22
3 Ústavní péče	23
3.1 Rizika ústavní péče	23
3.1.1 Psychická deprivace	23
3.1.2 Hospitalismus.....	23
3.1.3 Homogenní kolektivy.....	24
3.1.4 Ponorková nemoc.....	24
3.1.5 Šikanování.....	25
3.1.6 Další rizika	25

4	Ústavní výchova.....	26
4.1	Obecné zásady dle občanského zákoníku	26
4.2	Zařízení ústavní výchovy	27
4.2.1	Diagnostický ústav	28
4.2.2	Dětský domov	29
4.2.3	Dětský domov se školou	30
4.2.4	Výchovný ústav.....	30
5	Problémy spojené s odchodem z ústavní péče	32
6	Možnosti sociální práce s mladými lidmi opouštějícími ústavní výchovu	34
6.1	Sociální poradenství	34
6.2	Domy na půl cesty.....	35
6.3	Azylové domy	35
6.4	Krizová pomoc	36
6.5	Terénní programy	36
6.6	Noclehárny	37
7	CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže	38
7.1	Jan Bosco v názvu organizace.....	38
7.2	Historie činnosti	38
7.3	Programy	39
7.3.1	Kurzy přípravy na život	39
7.3.2	Doprovázení – sociální služba	40
7.3.3	Doprovázení – Na vlastních nohou	41
7.3.4	Zelená linka.....	42
7.3.5	Dny pro dětské domovy	42
7.3.6	Individuální terapie	42
7.3.7	Tábory a pobytové akce	42
7.3.8	Dobrovolníci	43

8	Doprovázení	44
8.1	Laické doprovázení	46
8.2	Profesionální doprovázení.....	46
8.3	Výchovně-vzdělávací doprovázení	46
8.4	Sociální doprovázení.....	47
8.5	Zdravotnické doprovázení.....	48
8.6	Virtuální doprovázení.....	49
8.7	Sociálně inteligentní doprovázení	49
	Výzkumná část	50
9	Výzkumné šetření.....	51
9.1	Cíl výzkumu	51
9.2	Soubor respondentů.....	52
10	Metoda sběru informací (výzkumná metoda)	53
10.1	Polostrukturovaný rozhovor.....	53
10.2	Typy otázek v rozhovoru	53
11	Realizace výzkumného šetření	55
11.1	Otázky k polostrukturovanému rozhovoru.....	55
11.2	Způsob sběru informací.....	56
12	Metoda analýzy informací.....	58
12.1	Přehled respondentů	58
13	Analýza informací – metoda vytváření trsů	60
13.1	Doprovázení mladých lidí za jejich pobytu v ústavní výchově	60
13.1.1	Kategorie č. 1: Témata, která jsou pro klienty v dané životní etapě významná .	60
13.1.2	Kategorie č. 2: Obtíže (problémy), které jsou pro klienty v dané životní etapě významné	61
13.1.3	Kategorie č. 3: Potřeby, které v dané životní etapě klienti mají	62
13.1.4	Kategorie č. 4: Osoby, které mohou být pro klienta v dané životní etapě oporou	

13.1.5	Kategorie č. 5: Důležitá pravidla (zásady) při práci s klientem v dané životní etapě	65
13.1.6	Kategorie č. 6: Nároky na doprovázejícího při práci s klientem v dané životní etapě	66
13.2	Doprovázení mladých lidí při opouštění ústavní výchovy a v samostatném životě ..	67
13.2.1	Kategorie č. 1: Témata, která jsou pro klienty v dané životní etapě významná .	67
13.2.2	Kategorie č. 2: Obtíže (problémy), které jsou pro klienty v dané životní etapě významné	68
13.2.3	Kategorie č. 3: Potřeby, které v dané životní etapě klienti mají	69
13.2.4	Kategorie č. 4: Osoby, které mohou být pro klienta v dané životní etapě oporou	70
13.2.5	Kategorie č. 5: Důležitá pravidla (zásady) při práci s klientem v dané životní etapě	70
13.2.6	Kategorie č. 6: Nároky na doprovázejícího při práci s klientem v dané životní etapě	71
14	Analýza informací – metoda kontrastů a srovnávání	73
14.1	Dílčí výzkumná otázka: Jaká témata jsou pro klienty v dané životní etapě významná?	73
14.2	Dílčí výzkumná otázka: Jaké obtíže (problémy) jsou pro klienty v dané životní etapě významné?.....	74
14.3	Dílčí výzkumná otázka: Jaké potřeby v dané životní etapě klienti mají?	75
14.4	Dílčí výzkumná otázka: Jaké osoby mohou být pro klienta v dané životní etapě oporou?.....	77
14.5	Dílčí výzkumná otázka: Jaká pravidla (zásady) jsou důležitá při práci s klientem v dané životní etapě?	78
14.6	Dílčí výzkumná otázka: Jaké nároky klade práce s klientem v dané životní etapě na doprovázejícího?	79
15	Diskuze.....	81
16	Kazuistiky	85
16.1	Kazuistika č. 1 – Karel (22 let)	85
16.2	Kazuistika č. 2 – Mirka (23 let)	87

16.3 Komentář ke kazuistikám.....	88
Závěr.....	89
Seznam použité literatury.....	91
Elektronické zdroje.....	93
Zákony.....	94
Seznam tabulek	94
Seznam příloh.....	95

Úvod

V předkládané diplomové práci se věnuji problematice doprovázení mladých lidí, kteří mají životní zkušenost s ústavní výchovou. Díky tomu, že se v této oblasti pohybují poslední dva roky velmi intenzivně, považuji za nutné upozornit na to, že zabývat se tímto fenoménem je velmi potřebné. Není tajemstvím, že zde chybí systematická pomoc zaměřená právě na cílovou skupinu mladých lidí odcházejících z ústavní výchovy do samostatného života. To ostatně dokládá následující úryvek ze závěru jednoho výzkumu: „*Ze strany státu je této skupině mladých lidí věnována velice malá pozornost, a tak poměrně často dochází ke vzniku sociálně-patologického chování, jako je zneužívání návykových látek, bezdomovectví či prostituce.*“ (Placáková, Placáková, Smolíková, Vosátka, Horák, 2011)

Jedná se o období, kdy běžný dospívající jedinec z rodiny využívá podpory a pomoci svých bližních. Avšak mladý člověk, který strávil několik měsíců či let v některém ze zařízení ústavní výchovy, velmi často nikoho takového nemá. Je zřejmé, že za pobytu v ústavní výchově mají plnit úlohu podporujícího vychovatele, sociální pracovníci a další odborníci, kteří se kolem dětí a mládeže v tomto prostředí pohybují. Kdo však přebírá tuto roli, když nastává čas k opuštění bran zařízení?

I když učiní výše jmenované osoby co nejvíce možných kroků k zabezpečení čerstvě dospělého člověka, většinou přichází pády a selhání a s tím nutná potřeba přijmout pomocnou ruku. Ale od koho? Na tuto otázku se snaží již několik let odpovídat CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže v Pardubicích svým stěžejním programem Doprovázení. V této chvíli máme my pracovníci, kteří mladé lidi doprovázíme, jasné stanovisko v jedné důležité skutečnosti. Jestliže chceme účinně a kvalitně pomáhat a být podporou mladým lidem se zkušeností s ústavní výchovou v samostatném životě, musíme s nimi navázat vztah důvěry a vzájemného porozumění již za jejich pobytu v zařízení. Na tento fakt, tedy, že doprovázení probíhá ve dvou životních etapách, navazují ve své práci.

Cílem této práce je popsat specifika doprovázení mladých lidí, kteří ještě pobývají v zařízení ústavní výchovy a na odchod se teprve připravují, a specifika doprovázení mladých lidí, kteří již odešli z ústavní výchovy a zkouší obstát v samostatném životě.

Diplomovou práci člením na dvě velké části, a to na teoretickou a výzkumnou. Prvně jmenovaná část je rozdělena do osmi kapitol. Na jejím začátku je věnována pozornost vymezení potřebných pojmů souvisejících s danou problematikou. Jelikož se do ústavní výchovy dostávají z velké části děti, které mají zkušenost s některým z druhů nevhodného zacházení, je toto téma zařazeno do druhé kapitoly. Třetí kapitola pojednává obecně o ústavní

péči, na ni navazuje vymezení ústavní výchovy. Dále následuje seznámení s problémy, které byly v souvislosti s odchodem z ústavní výchovy již prokazatelně pojmenovány. V následující kapitole je uveden přehled možností sociální práce s touto cílovou skupinou. Posléze je představena organizace CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže, která se problematikou dětí a mládeže z ústavní výchovy a jejich doprovázením zabývá. S klienty této organizace bylo uskutečněno výzkumné šetření. V poslední kapitole teoretické části je prezentován fenomén doprovázení.

Výzkumná část je věnována popisu zrealizovaného výzkumného šetření zaměřeného na doprovázení mladých lidí pobývajících v ústavní výchově a na doprovázení mladých lidí po odchodu do samostatného života. Cílem je zjistit, jaká specifika jsou pro každou životní etapu, ve které doprovázení probíhá, příznačná. Součástí výzkumné části jsou také kazuistiky, které slouží k ucelenému vhledu do dané problematiky.

Období vypracovávání této práce je úzce spojeno s mou aktivní činností v Centru Don Bosco, a to mimo jiné právě na pozici pracovníka programu Doprovázení. Díky této skutečnosti mohu některé informace, zjištěné v rámci výzkumného šetření, propojit se svou dosavadní praxí. Touto prací bych chtěla oslovit především ty, kdo nejsou k problematice dětí a mládeže prožívajících část svého života v ústavní výchově lhostejní. Přála bych si, aby zde každý čtenář našel alespoň nějakou inspiraci k zamyšlení nad celým tímto tématem.

Teoretická část

1 Pojmový aparát

Ve své diplomové práci se zabývám doprovázením mladých lidí, kteří mají zkušenost s pobytem v zařízení ústavní výchovy. Na samém začátku práce považuji za nezbytné vymezit některé důležité pojmy s touto problematikou spjaté. V této kapitole předkládám charakteristiku termínů: instituce, pobytové zařízení a ústav. Přidávám informaci o kurátoru pro děti a mládež, který je důležitou postavou v celém dění kolem konkrétního jedince. Navazuji popisem vývojového období dospívání, jelikož zmíněná cílová skupina do něho spadá. S tím souvisí další pojmy, jakými jsou socializace a resocializace. V neposlední řadě vnímám jako podstatné připomenout základní psychické potřeby člověka, které je třeba mít v rámci doprovázení neustále na zřeteli.

1.1 Instituce

V publikaci Oldřicha Matouška s názvem *Ústavní péče* lze nalézt následující vysvětlení: „Slovo *instituce* pochází z latinského *instituere* (zařizovat, zřizovat). Označuje se jím udržovaný zákon, zvyklost, praxe a také organizace. Institucí je podle sociologů například církev, školství, právo, ekonomický systém a také rodina. V tomto významu se termín používá v některých evropských jazycích již od 16. století. Teprve o 200 let později dostává význam „zařízení pro veřejné, výchovné, církevní a jiné účely“, který se současně spojuje s budovou, v níž toto zařízení sídlí.“ (Matoušek, 1999, s. 17)

V jiné knize od téhož autora nacházíme podobné vymezení, a to, že institucí se myslí: „Každý obecně praktikovaný způsob jednání sloužící reálné nebo fiktivní potřebě. Schopnost člověka institucionalizovat své jednání je základem kultury. Nejdříve slovo označovalo soubor procedurálních pravidel (zákony, zvyklosti – např. manželství nebo koupě jsou v právním systému institucí). Později se začalo slovo i. používat i ve významu formálního uspořádání sociálních vztahů (např. organizace typu ministerstva, podniku, ústavu).“ (Matoušek, 2008, s. 78)

Stručnou definici přináší *Psychologický slovník*, kde termín instituce autoři vymezují jako: „*orgán, úřad, resp. soubor právně upravených vztahů mezi lidmi.*“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 232)

Jandourek (2001, s. 108) probírá tento pojem ve své publikaci poněkud obsáhleji. Dle něj se jedná o souhrn vzorců jednání a vztahů, který se předává ve společnosti. Rozlišuje zde několik významů termínu instituce:

1. Instituce jako různé typy skupin

2. Instituce jako souhrn morálních zvyklostí a hodnot a jejich případná kombinace se sociálními rolemi
3. Instituce jako kulturní činnosti a společenské rituály

Zajímavou poznámkou je, že je třeba rozlišovat mezi institucí a organizací, přestože v běžné řeči oba pojmy často splývají. Autor to vysvětluje takto: „*Instituce je způsob, jak lidé v konkrétní kultuře dělají nějakou věc, tedy způsoby řešení problémů, organizace je způsob, jak při tom svou aktivitu koordinují. Bankovníctví je instituce, banka je organizace.*“ (Jandourek, 2001, s. 108)

Ve stejné publikaci je možné nalézt pojem „instituce totální“, jimiž jsou myšleny organizace, obvykle určené k resocializaci, ve kterých jsou lidé po dlouhá životní období izolováni, kdy je potlačena jejich individualita a jejich životy jsou řízeny nějakým vedením. Příkladem mohou být věznice nebo ústavy pro duševně nemocné. Někteří autoři sem řadí i školy apod. (Jandourek, 2001, s. 108 – 109). Velkým problémem těchto tzv. totálních institucí je častý výskyt rizikového chování, například zneužívání návykových látek, šikana, agresivní chování, sebepoškozování nebo sexuální zneužívání (Sekera, Matoušek, 2013, s. 416).

Dle *Velkého sociologického slovníku* je instituce v sociologickém i antropologickém smyslu v zásadě „*každý obecně praktikovaný a v dané kultuře předávaný způsob jednání*“ (Velký sociologický slovník, 1996, s. 435).

1.2 Pobytové zařízení

Matoušek (1999, s. 17) chápe spojením „pobytové zařízení“ všechny druhy ubytovacích zařízení, ovšem s výjimkou soukromých bytů a domů. Patří sem hotel, prázdninový kemp, kasárna, klášter, internát, loď pro dálkové plavby apod. Pobytová zařízení mají spoustu společných funkcí a rysů s ústavou v užším slova smyslu.

1.3 Ústav

Dle Matouška (1999, s. 17) se ústav od pobytového zařízení odlišuje tím, že v něm profesionální zaměstnanci pečují o skupinu nějak hendikepovaných lidí. Je to zvláštní fenomén. Personál je v ústavu zaměstnán jako v jakékoliv jiné organizaci, ale pro klienty je to dočasná či trvalá náhrada domova. Zde je vnímán ústřední problém ústavní péče. Pracovníci považují klienty za objekt své práce, klienti však chtějí být individuálními subjekty.

1.4 Kurátor pro děti a mládež

V České republice se jedná o úředníka státu, jehož povinností je starat se o děti a mladistvé obtížně vychovatelné, o mladistvé, kteří páchají trestnou činnost, a jejich rodiny. Poskytuje jim poradenskou a socioterapeutickou pomoc. Kvůli vysokému počtu případů, kterými se kurátoři zabývají, však nemůže být jejich působení intenzivní. Díky tomu kurátoři odkazují děti a rodiny do péče jiným organizacím, jako jsou například střediska výchovné péče, nestátní formy ambulantní pomoci aj. a sledují situaci dítěte. (Matoušek, 2007, s. 86)

1.5 Období dospívání - adolescence

Doprovázet mladé lidi vyrůstající v ústavní výchově začínají pracovníci Centra Don Bosco od jejich věku 14 let a výše. Jedná se o hraniční věk pubescence a adolescence. Jelikož podstatná část doprovázení probíhá v druhé jmenované fázi, bude jí v této práci věnována pozornost.

Sillamy (2001, s. 9) popisuje adolescenci, tedy dospívání, jako životní období, které stojí mezi dětstvím, na něž navazuje, a dospělostí. V podrobnějším vymezení termínu se lze dále dočíst, že se jedná o „nevědecké období“, které je poznamenáno tělesnými a psychologickými změnami. Začíná kolem dvanácti či třinácti let a končí mezi osmnácti až dvaceti lety. Tyto hranice nelze považovat za přesné, protože začátek a trvání adolescence se liší v závislosti na pohlaví, rase, geografických podmínkách a sociálně ekonomickém prostředí. V psychologické oblasti je pro adolescenci typická reaktivace a rozvoj sexuálního pudu, posílení odborných a sociálních zájmů, touha po svobodě a nezávislosti a po bohatství citového života. Diferencuje se inteligence, zpřesňují se zvláštní vloh, rozvíjí se schopnost abstraktního myšlení. Jedná se o období, kdy nastává odstup od rodičů a sblížování se se sobě rovnými, tzn. kamarádství, přátelství, láska.

V jiném *Psychologickém slovníku* lze nalézt upozornění, že termín adolescence není užíván v odborné literatuře jednoznačně. V české literatuře označuje období mezi pubescencí, která se vyčleňuje jako samostatná fáze, a ranou dospělostí. Pro tuto etapu je typický nástup sekundárních pohlavních znaků, dosažení pohlavní zralosti, dozrávání rozumových schopností a dotváření integrity osobnosti. Rozlišuje se věkové vymezení dle pohlaví. U dívek se jedná o období mezi dvanáctým až osmnáctým rokem, u chlapců až mezi čtrnáctým a dvacátým rokem života. V anglické literatuře je často adolescencí chápáno celé dospívání včetně období u nás označovaného pubescence, tedy puberta. (Hartl, Hartlová, 2000, s. 18)

Obdobné vysvětlení pojmu je podáno v *Sociologickém slovníku*, kde se lze dočíst, že se jedná o životní fázi navazující na pubescenci, přičemž jako věkové rozmezí autor uvádí

čtrnáctý až dvaadvacátý rok života. Ze sociologického hlediska jde o období přebírání role dospělého, zapojování se do společenského života a jeho institucí, vymezení vlastní sociální pozice a seznamování se s nároky společnosti. Znamená též fázi celkových změn organismu, což ve spojení s požadavky společenského prostředí může působit adolescentovi značnou zátěž. (Jandourek, 2001, s. 13)

Langmeier a Krejčířová (2006, s. 143) vymezují období adolescence věkem patnácti až dvaadvaceti let. Dle jejich popisu je v této životní etapě postupně dosahována plná reprodukční zralost a dokončován tělesný růst, avšak už pomalejším tempem. Mění se postavení jedince ve společnosti, protože došlo k přechodu ze základní školy na učební obor či na střední školu. Objevují se častější a hlubší erotické vztahy, zásadně se proměňuje sebepojetí. Jiná běžná označení pro tuto věkovou skupinu jsou mladiství, dorost a teenagers.

1.6 Socializace

Výstižnou definici tohoto termínu podává *Sociologický slovník*, socializace je: „Proces, kterým se jedinec začleňuje do sociální skupiny, přičemž si osvojuje normy ve skupině panující, její hodnoty, učí se sociálním rolím spojeným s určitými pozicemi a dalším dovednostem a schopnostem“ (Jandourek, 2001, s. 220). Klíčovými obdobími procesu socializace jsou dětství a mládí. Výsledkem je vytvoření tzv. sociálního Já, sociální identity, tedy sociokulturní osobnosti. Jako socializaci je možné označit i každé začleňování do nové skupiny, tudíž lze říci, že trvá celý život. (Jandourek, 2001, s. 220)

Autor dále uvádí několik typů socializace (Jandourek, 2001, s. 220 – 221):

1. Socializace anticipující
 - to znamená přebírání postojů, norem a hodnot nějaké skupiny jedincem, který by se chtěl stát jejím členem, ale ještě jím není
2. Socializace genderová
 - označuje proces, jímž se jedinec učí pohlížet sám na sebe jako na muže nebo ženu a zároveň se učí mužským či ženským rolím, které jsou spojené s obrazem nositele určitého pohlaví
3. Socializace nezáměrná
 - znamená každodenní vliv rodičů a dalších sociálních vzorů v situacích, kdy dítě pozoruje sociální model či je s ním v interakci
4. Socializace záměrná
 - v opaku k té předchozí jde o záměrné úsilí především rodičů či dalších pečovatelů ovlivňovat, vyučovat, vychovávat dítě

1.7 Resocializace

Fein (1988, podle Andersen a Taylor, 2008, s. 105) popisuje resocializaci jako proces, při kterém jsou radikálně změněny či nahrazeny stávající sociální role.

Jandourek (2001, s. 204) vysvětluje pojem resocializace jako snahu znovu zapojit do života jedince, jenž už kdysi prošel socializačním procesem, ale z nějakého důvodu byl z daného společenství vyčleněn. Příkladem může být nové zaměstnání, propuštění z výkonu trestu nebo výchovného zařízení. Člověk může buď s procesem resocializace souhlasit, nebo mu záměrně odporovat, v čemž hraje kromě jiného roli vliv a otevřenost nového prostředí a vazby na prostředí bývalé.

1.8 Základní psychické potřeby

Langmeier a Matějček (2011, s. 277 – 278) vychází z předpokladu, že základní tendencí organismu je potřeba aktivního styku s prostředím. Živý jedinec disponuje aktivitou, která je zásadně a nezrušitelně zaměřena k světu a k věcem, které se v něm nacházejí. To znamená, že se člověk zmocňuje věcí, užívá jich, přetváří je, očekává a ověřuje si výsledky své činnosti, taktéž tvoří nové projekty, jak věci užívat.

Výše jmenovaní autoři rozdělili psychické potřeby na pět kategorií:

1. Potřeba vnějších podnětů v určitém množství, proměnlivosti a kvalitě - uspokojení této potřeby umožňuje naladit organismus na žádoucí úroveň aktivity (Langmeier, Matějček, 1974, podle Gottwaldová a kol., 2006, s. 3)

Jedním z častých rysů, které mají děti z dětských domovů, je jejich pasivita. Tito jedinci nabývají během celého svého vývoje (v rodině nebo v ústavu) zkušenosti, že jejich aktivity jim nepřinášejí uspokojení potřeb. Vede je to tedy k hledání a zkoušení jiných způsobů, a to často společensky nepřijatelných, nebo k pasivitě a lhostejnosti. (Gottwaldová a kol., 2006, s. 3)

2. Potřeba „smysluplného světa“ – určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech – uspokojení této potřeby umožňuje, aby se z chaotických a nezpracovatelných podnětů staly zkušenosti, poznatky a pracovní strategie, které jsou základní podmínkou pro jakékoliv učení (Langmeier, Matějček, 1974, podle Gottwaldová a kol., 2006, s. 3)

Ústavní výchova nedokáže nikdy zprostředkovat jakési vnitřní urovnání. Dítě svou energii vypotřebovává na přizpůsobení se podmínkám ústavu. Když je pochopí, snaží se z nich pro sebe vytěžit to nejlepší. Mimo jiné se tak děje prostřednictvím účelového chování, např. budu se chovat dobře, abych získal... (Gottwaldová a kol., 2006, s. 3)

3. Potřeba prvotních emocionálních a sociálních vztahů, tzn. vztahu k matce a k osobám dalších primárních vychovatelů – jedná se o velmi důležitou potřebu, jejíž uspokojení přináší dítěti pocit životní jistoty a je podmínkou pro vnitřní integraci jeho osobnosti (Langmeier, Matějček, 1974, podle Gottwaldová a kol., 2006, s. 3)

Ústavní výchova není schopna tuto potřebu dítěte uspokojit. Přístupy k dětem a výchovné styly v ní užívané se nemohou rovnat rodině. Důvěrnost a intimita existuje velmi omezeně, někde prakticky neexistuje. Souvisí to s problematikou fluktuace pedagogických pracovníků – při odchodu pracovníka ze zařízení je dítě zklamáno a těžce to nese. (Gottwaldová a kol., 2006, s. 3 – 4)

4. Potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty, z čehož vychází zdravé uvědomění si vlastní identity – uspokojení této potřeby je nezbytné pro osvojení užitečných společenských rolí a hodnotných cílů životních snah; úzce s tím souvisí též potřeba kladného přijetí, která je jednou z nejdůležitějších a je hlavní socializační silou v chování dětí (Langmeier, Matějček, 1974, podle Gottwaldová a kol., 2006, s. 4)

V ústavních zařízeních probíhá kolektivní výchova, která velmi ztěžuje naplňování principu individuálního přístupu k dítěti. Souvisí to s počtem dětí v zařízení, vysokou mírou organizovanosti života a častým střídáním vychovatelů na skupinách. Děti zde velmi obtížně hledají svou jedinečnou roli. (Gottwaldová a kol., 2006, s. 4)

5. Potřeba „otevřené budoucnosti“ – je velmi důležitá, protože dává lidskému životu časové rozpětí, povzbuzuje a udržuje jeho životní aktivitu (Langmeier, Matějček, 1974, podle Gottwaldová a kol., 2006, s. 4)

Děti z ústavní výchovy provází mnohdy strach a bezradnost z úplně nejasné budoucnosti. Některé se sice těší na svobodu, ale vlastně nemají představu, co s nimi bude. (Gottwaldová a kol., 2006, s. 4)

2 Nevhodná zacházení s dětmi

Ve své práci se věnuji doprovázení mladých lidí pobývajících v ústavní výchově a po jejich odchodu do samostatného života. Tuto kapitolu zařazuji do textu práce proto, že je velmi potřebná pro celkovou představu o tom, s čím se doprovázející ve své praxi setkávají a na co reagují. Hledat cesty k minimalizaci následků špatných způsobů zacházení s dětmi a mládeží je každodenní realitou této práce, zejména v životní etapě, kdy je jedinec umístěn v zařízení ústavní výchovy.

2.1 Vymezení pojmu syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte

Syndrom CAN (Child Abuse and Neglect) neboli syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte definují autoři publikace *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě* jako: „soubor nepříznivých příznaků v nejrůznějších oblastech stavu a vývoje dítěte i jeho postavení ve společnosti, v rodině především. Jsou výsledkem převážně úmyslného ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného nejčastěji jeho nejbližšími vychovateli, hlavně rodiči. Jejich nejvyhraněnější podobou je úplné zahubení dítěte.“ (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995, s. 15)

Za týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte autoři považují: „jakékoliv nenáhodné, preventabilní, vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt“ (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995, s. 24).

Obětí zanedbávání, týrání nebo zneužívání se může stát jedinec v jakémkoliv věku. Traumatický zážitek, který je velmi často spojen s pocitem ohrožení života, může vést ve všech věkových skupinách k rozvoji posttraumatické stresové poruchy, která může dlouhodobě provázet a ovlivňovat celý další život člověka. Ženy na své problémy reagují spíše depresemi, trpí poruchami příjmu potravy, objevují se u nich suicidiální tendence. Muži pak reagují více agresí, častěji se u nich projevují poruchy chování a delikvence (Chandy et al., 1996, podle Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 290). Nezávisle na věku jsou nejvíce ohroženi lidé slabí, závislí, nemocní či postižení. Častěji se stávají oběťmi špatného zacházení, současně jsou zranitelnější a méně odolní. Roli hrají též vrozené temperamentové vlastnosti. Děti, které jsou „obtížně vychovatelné“, plačtivé, dráždivé, bývají častěji obětí týrání, což však jejich náročné chování ještě více zhoršuje. Velmi ohrožené jsou též děti s mentální retardací. Je důležité si uvědomit, že odlišné následky zanechává určitý typ

ohrožení u dětí malých a jiný u dětí v pubertě a adolescentů. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 290)

2.2 Druhy nevhodného zacházení při péči o děti

Za nevhodné zacházení s dítětem (spojené s termínem syndrom CAN) je považováno neposkytování nutné péče nebo úmyslné ubližování dítěti, a to obvykle jeho rodiči či osobami, které ho mají v péči (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 137).

Vágnerová (2002, s. 321) nabízí rozlišení tří základních variant, a to z hlediska charakteru strádání:

1. Zanedbávání dítěte – tzn. poškozování nedostatečnou aktivitou rodičů
2. Týrání fyzické či psychické – jde o zneužití fyzické síly či psychické nadřazenosti dospělého
3. Sexuální zneužívání – jedná se o zneužití moci nad dítětem pro sexuální uspokojení dospělého člověka

V publikacích lze nalézt různá členění, obecnější i podrobnější. Níže jsou zmíněny nejčastěji rozlišované formy:

1. Fyzické týrání

Za týrání tohoto typu je považováno přímé tělesné ubližování, kterým je například fackování, bití, pálení, opařování, svazování, přivazování k něčemu, topení ve vodě, vystavování chladu, zavírání do izolovaných místností apod. (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 137).

2. Münchhausenův syndrom v zastoupení

Tímto termínem jsou označovány zdravotní obtíže úmyslně vyvolané osobou pečující o dítě, nejčastěji matkou (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 137). Rodiče u dítěte předstírají či vyvolávají různé somatické obtíže a příznaky a dožadují se opakovaných vyšetření a léčby dítěte. Tím uspokojují vlastní psychické potřeby, např. potřeba uznání za péči o vážně nemocné dítě, pozornost lékařů. Některé způsoby, kdy se „vyrábějí“ příznaky (zanášení infekcí do ran, otravy) přinášejí dítěti velké utrpení a mohou vést až k jeho smrti. (Krejčířová, 2006, s. 287)

3. Psychické týrání

Jedná se o další formu nevhodného zacházení, která může mít různé podoby: odmítání, ponižování dítěte, vystavování dítěte traumatizujícím konfliktům v rodině, vyhrožování, nadávky, nucení rozhodovat se ve věcech, jimž dítě nerozumí, využívání rodičem ve vlastní

prospěch, náhlá separace od rodiče, vtahování dítěte do řešení sporů mezi dospělými apod. (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 137).

4. Zanedbávání dítěte

Pod tento pojem lze zařadit neadekvátní péči v otázkách výživy, hygieny, stimulace, patří sem nedostatečný dohled, léčba, vystavování dítěte stresovým situacím či nebezpečí (Krejčířová, 2006, s. 287).

5. Emocionální zanedbávání

Jedná se o neschopnost pečujících osob poskytovat dítěti psychologickou podporu, která je nezbytná pro jeho psychický vývoj. Důležitost bezpečného a milujícího vztahu mezi dítětem a pečující osobou doložilo již mnoho výzkumných studií. (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 137 - 138)

6. Sexuální zneužívání

Toto spojení je spjato s případy, kdy je dítě objektem sexuálního chování dospělé osoby nebo je jinak zapojeno v sexuálních projevech dospělého. Patří sem obscénní telefonáty, předvádění se dospělého před dítětem, pozorování nahého dítěte se zřetelnou sexuální motivací, ohmatávání dítěte, zhotovování pornografických fotografií či pokusy o soulož, znásilnění, incest, nucení k dětské prostituci apod. (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 138)

7. Ekonomické zneužívání (finanční zneužívání)

Jedná se o formu zneužívání, kdy je například dítě nuceno krást, žebrať apod. (Krejčířová, 2006, s. 287). Dle Finley (2013, s. 171) je finanční zneužívání jakýkoliv čin, který má vliv na finanční zabezpečení jiné osoby, pokud je to proti vůli této osoby, bez jejího vědomí či odůvodněného souhlasu.

8. Institucionální zneužívání

Někteří autoři používají tento pojem v souvislosti s nežádoucími účinky působení „systému“, který má děti chránit. Uvádějí, že v podstatě každá ústavní péče má nepříznivé vedlejší účinky. Jedním z nich může být například to, že děti umístěním do péče instituce získávají nálepky jako mentální retardace, emocionálně narušené dítě apod. Taková označení mohou předznamenat další nevhodné zacházení s dítětem. Další odborníci zdůrazňují škodlivý vliv izolace od vnějšího světa a nebezpečí zrodu deprivace základní potřeby dítěte, čímž je vyrůstat v péči citově silně angažované dospělé osoby, která s dítětem udržuje stálý kontakt. (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 138)

2.3 Důsledky syndromu CAN

Doprovázející pracovníci se s důsledky různých způsobů nevhodného zacházení s dětmi setkávají u každého klienta, se kterým spolupracují ve snaze podpořit ho při přípravě na budoucí samostatný život (za pobytu v ústavní výchově) a pomoci mu obstát „na vlastních nohou“ (po odchodu do samostatného života). Je proto velmi důležité se s těmito důsledky seznámit.

2.3.1 Důsledky citového strádání projevující se v dospělosti

Lidé, kteří mají deprivaci zkušenost, mohou mít problémy v mnoha důležitých oblastech. V dospělosti mohou mít různé odchylky závažnější důsledky. Zde lze uvést výčet rizikových oblastí dle Vágnerové (2002, s. 329):

1. Profesní uplatnění – sem spadá úroveň dosaženého vzdělání, schopnost využívat svých předpokladů, dosáhnout ekonomické soběstačnosti sociálně přijatelným způsobem, tj. schopnost pracovat
2. Partnerská a rodičovská role – závisí na tom, byla-li zátěž z nedostatku potřebné zkušenosti kompenzována, jsou-li dospělí schopni navázat a udržet partnerský vztah na přijatelné funkční úrovni; je tu zvýšené riziko, že se v jejich chování nepříznivě odrazí zkušenost s vlastními rodiči; projeví se, zda jsou schopni přijmout zodpovědnost za jiné lidské bytosti
3. Obecná sociální adaptace – zahrnuje schopnost respektovat běžná pravidla, užívat standardní strategie chování apod.; deprivovaní jedinci mívají spoustu problémů spojených s potížemi v sociální orientaci, které souvisí s jejich zkušenostmi a s nedostatkem ohledu a sebeovládání; projeví se, zda jsou schopni o sobě samostatně rozhodovat, nést zodpovědnost za své chování a umět zacházet se svobodou v rámci norem společnosti

Vágnerová (2002, s. 329) se zastavuje u problematiky ústavní výchovy: „*Specifickou skupinu v dětství subdeprivovaných nebo deprivovaných dospělých představují ti, kdo prošli dlouhodobou náhradní výchovou v ústavních zařízeních (dětských domovech). Život v institucionálním zařízení, tj. v klasickém dětském domově, vychovává děti především k adaptaci na podmínky a styl života tohoto zařízení... V instituci není svoboda rozhodování podporována. Většina věcí je předem určena a na vlastní volbě nezávisí... Když dospívající dětský domov opouštějí, děje se přibližně totéž, co se stává vězňům propuštěným z dlouhodobého výkonu trestu. Strategie chování, které fungovaly v instituci, nejsou*

na svobodě užitečné. Je logické, že takový člověk selhává, event. mu dlouho trvá, než se na nové podmínky adaptuje. “

2.3.2 Důsledky týrání projevující se v dospělosti

Dle Vágnerové (2002, s. 338) může zkušenost s ponižujícím statutem týraného dítěte přinášet mnoho důsledků. Mezi ně patří například:

- nízké sebehodnocení, slabá sebedůvěra a nedostatečná sebeúcta;
- pocit vlastní bezvýznamnosti, který je spojen s ochotou akceptovat horší role i nespravedlivě nízké ocenění;
- ztráta schopnosti přiměřené sociální orientace, z toho plynou potíže v mezilidských vztazích (otřesení důvěry v lidi, podezíravost a negativní očekávání, což může vést až např. k tendenci izolovat se od lidí, případně naprosto submisivnímu jednání vedoucímu k potvrzení představy o vlastní méněcennosti);
- potřeba aktivní obrany, tzn. tendence ke zvýšené bezohlednosti, agresivitě ke světu (přináší riziko, že se týraný jedinec naučí používat stejných strategií, které sám zažil, a bude jednat ve vztahu ke slabším násilně a necitlivě).

Autorka též uvádí: „*Týrané děti se s větší pravděpodobností stávají týrajícími rodiči“* (Vágnerová, 2002, s. 339).

2.3.3 Důsledky sexuálního zneužívání projevující se v dospělosti

Zkušenost se sexuálním zneužíváním v dětství má vliv na vztah člověka k sexualitě i v dospělosti. Může dojít až k extrémní reakci, jakou je ztráta sexuálních zábran, která nakonec vede k sexuální lhostejnosti, k promiskuitě či k prostituci. Opačným důsledkem zneužívání mohou být sexuální dysfunkce. Jedinec je natolik traumatizován, že sexuální aktivita asociuje s nepříjemnými pocity, studem, ponížením a odporem. Může vzniknout dokonce sexuální fobie. Následkem jsou problémy v partnerských vztazích, z čehož plyne, že u sexuálně zneužitých lidí je zvýšené riziko neschopnosti partnerského soužití. Mezi další možné důsledky patří pocity méněcennosti, tendence k sociální izolaci či k přijetí podřadné role, která odpovídá jejich snížené sebeúctě. (Vágnerová, 2002, s. 348 – 349)

3 Ústavní péče

Ve své práci se zajímám o fenomén doprovázení mladých lidí, kteří mají zkušenost s ústavní péčí. Z tohoto důvodu pokládám za důležité věnovat pozornost některým aspektům této formy péče, a to zejména rizikům s ní spjatým. Níže uvádím nejčastější typy hrozeb souvisejících s pobytem v ústavní péči.

3.1 Rizika ústavní péče

Ústavní péče je v dnešním světě běžnou součástí našich životů. V určitých případech se dá považovat za potřebnou. Avšak existují případy, a to zejména v oblasti ústavní výchovy dětí a mládeže, kdy je vytýkáno až příliš časté umísťování do institucionální péče. Ačkoli má ústavní péče v takových situacích řešit nějaký nastalý problém či krizi jedince, pomoci mu v určité těžkosti, nelze se domnívat, že přináší pouze to pozitivní. Právě naopak, s ústavní péčí je spojováno množství rizik. V následujícím textu budou ta nejčastější a nejzávažnější zmíněna. Je nutné podotknout, že se v žádném případě nejedná o jejich absolutní výčet.

3.1.1 Psychická deprivace

Tento jev, spjatý zejména s ústavní výchovou, je velmi výstižně definován v publikaci Josefa Langmeiera a Zdeňka Matějčka, kteří se touto problematikou podrobně zabývají. Jejím vysvětlení podávají takto: „*Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu*“ (Langmeier, Matějček, 2011, s. 26).

3.1.2 Hospitalismus

Jedním z nejzávažnějších rizik spojovaných s dlouhodobým pobytem v ústavu je tzv. hospitalismus. V publikaci *Ústavní péče* je definován jako stav, kdy se člověk dobře adaptuje na umělé ústavní podmínky, což přináší snižující se schopnost adaptace na neústavní život (Matoušek, 1999, s. 118). *Psychologický slovník* nabízí vysvětlení, že se jedná o soubor vážných psychologických i tělesných poruch, které způsobuje dlouhodobý pobyt v ústavním prostředí - autor to vztahuje zejména k dětem, které jsou odloučené od matky a které se i přes dokonalou péči nevyvíjejí normálně; je zpomalen jejich tělesný růst, snižuje se intelektová úroveň, nevyvíjí se řeč, jsou přítomny emoční poruchy a zmenšuje se odolnost vůči nemocem (Sillamy, 2001, s. 73). Jinými slovy je hospitalismus popsán v *Psychologickém*

slovníku od manželů Hartlových, a to jako syndrom vývojových poruch dítěte, které jsou následkem nedostatečného množství potřebných podnětů při delším umístění dítěte v nemocnici nebo jiném kolektivním zařízení (Hartl, Hartlová, 2000, s. 195).

V ústavním prostředí má obvykle klient plné zaopatření, což například znamená, že pro něj někdo vaří, někdo se stará o jeho finance, někdo mu organizuje práci, někdo vytváří příležitosti pro volný čas, někdo mu pere, žehlí, nakupuje apod. Stýká se s omezeným počtem spoluobyvatel zařízení a týmem profesionálů. Prostorem pro jeho pohyb je prostředí ústavu a jeho blízké okolí. Žije tedy v jakémsi redukovaném světě, kde se mnohem snáze orientuje, než v tom vnějším, tzn. mimoústavním. Následky tohoto omezení jsou: postupně se vytrácející zájem o lidi a svět, zhoršování schopnosti komunikovat, návrat do ranějších vývojových stádií (tzv. regrese), automatické pohyby, atd. (Matoušek, 1999, s. 118)

3.1.3 Homogenní kolektivy

Ústavy bývají v mnoha případech organizovány tak, že se do nich dostávají lidé stejného pohlaví a třeba i stejného věku. Mívají i podobné osobnostní charakteristiky, například explozivitou, horší obecnou inteligenci, povrchnější vztahy k lidem apod. Jedná se tedy často o velké, uzavřené a osobnostně homogenní kolektivy, které mohou těžko vést ke korigování individuálního chování. Navíc je pravděpodobné, že interakce mezi jedinci v rámci ústavu bude jejich osobním problémům ještě přítěží. Další značnou nevýhodou je nepřítomnost druhého pohlaví. Velmi často se pak sexualita projevuje v homosexuálních vztazích, přičemž u dospělých takto uměle vytvořené zalíbení v osobě stejného pohlaví po propuštění z ústavu mizí, u mladistvých to může zůstat. (Matoušek, 1999, s. 118)

3.1.4 Ponorková nemoc

Jedno z vážných rizik pobytu v uzavřených ústavech je tzv. ponorková nemoc. Původně byla popisována například u osádek lodí na dalekých plavbách, u dlouhodobých expedic a astronautů. Projevuje se tím, že se v rámci stereotypního prostředí, z něhož se nedá uniknout, zvyšuje únava a snižuje tolerance. Období sžívání vyznačující se v některých skupinách rozjařenou náladou, přehnaným optimismem a všeobecným tykáním přechází během pár dní do stadia útlumového, které později střídá stadium nepřátelství. Jedinci se stávají vztahovačnými, agresivními, introvertnějšími, jsou méně otevření a vstřícní. V chování se objevuje více obranných prvků, osobní teritorium se stává významnějším, protože představuje poslední zbytek soukromí. Je-li skupina postižena ponorkovou nemocí,

je schopna některého svého člena naprosto vyloučit, to znamená, že ačkoli je fyzicky přítomen, je ostatními naprosto ignorován a přehlížen. (Matoušek, 1999, s. 118 – 119)

3.1.5 Šikanování

Uzavřené instituce s autoritativním režimem jsou naneštěstí dobrou půdou pro šikanování. Násilí se tak může stát pozitivně hodnoceným způsobem pro uplatňování potřeb a práv jednotlivce. Největší autoritu mají ti nejagresivnější z řad personálu i chovanců. Oběťmi šikany se stávají osoby nesebevědomé, slabé, odlišné a nemocné. Někdy stačí pouze nepatrné vzhledové odlišení od ostatních, například zrzavá barva vlasů, tloušťka, neobvyklé oblečení. Ti, kteří šikanují, se často naučili agresivitě už v mládí v rodině, či v ústavu. Je to pro ně způsob, jak dosahovat vlastních cílů. V ústavech má šikana ještě třetí zúčastněnou stranu, a tou je personál. Ten může napomáhat tím, že přehlíží zjevné signály, jako jsou modřiny, zranění nebo panické reakce na něčí přítomnost. Někdy se však stává přímo někdo z personálu šikanujícím. (Matoušek, 1999, s. 119 – 120)

3.1.6 Další rizika

Mezi další rizika se řadí: ztráta soukromí, zneužívání, sexuální zneužívání, konfuze rolí, atd. Díky nim se může stát ústavní pobyt traumatem.

4 Ústavní výchova

Ve své diplomové práci se zajímám o doprovázení mladých lidí, kteří nyní pobývají, či část života strávili v některém ze zařízení ústavní výchovy. Považuji tedy za nutné tomuto tématu věnovat následující kapitolu. Nejdříve zde uvádím obecné zásady této formy výchovy, posléze přecházím k představení jednotlivých typů zařízení.

4.1 Obecné zásady dle občanského zákoníku

Ústavní výchovu jako nezbytné opatření může soud nařídit, jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny tak, že je to v rozporu se zájmem dítěte. Taktéž jsou-li vážné důvody, pro které nemohou rodiče zabezpečit výchovu dítěte. Soud vždy zvažuje na přednostním místě svěřeni dítěte do péče fyzické osoby. (*Občanský zákoník. Zákon č. 89/2012 Sb., § 971*)

Soud je povinen nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat, trvají-li důvody pro nařízení tohoto opatření nebo není-li možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. Požaduje zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, vyjádření názoru dítěte, je-li dítě schopné si jej po poučení soudem s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost vytvořit a sdělit jej. Vyzývá též k vyjádření rodiče dítěte. (*Občanský zákoník. Zákon č. 89/2012 Sb., § 973*)

Důležitým vymezením v zákoně je skutečnost, že nedostatečné bytové nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, nemohou být samy o sobě důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově, pokud jsou rodiče způsobilí k zabezpečení řádné výchovy dítěte a k plnění dalších povinností, které vyplývají z rodičovské odpovědnosti. (*Občanský zákoník. Zákon č. 89/2012 Sb., § 971*)

Soud se snaží umístit dítě co nejbližší bydlišti rodičů či jiných osob blízkých dítěti. Přihlíží k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí. (*Občanský zákoník. Zákon č. 89/2012 Sb., § 971*)

Ústavní výchovu je možné nařídit nejdéle na dobu tří let. Lze ji však prodloužit, jestliže důvody pro nařízení stále trvají, a to opakovaně, vždy však nejdéle na tři roky. Soud neprodleně ústavní výchovu zruší a rozhodne, komu bude dítě svěřeno do péče, jestliže pominou důvody, pro které byla nařízena, nebo je-li možné zajistit dítěti jinou než ústavní péči. Ústavní výchova zaniká, je-li rozhodnuto soudem o osvojení. (*Občanský zákoník. Zákon č. 89/2012 Sb., § 972*)

Soud může z důležitých důvodů ústavní výchovu prodloužit i po dosažení zletilosti. (*Občanský zákoník. Zákon č. 89/2012 Sb., § 974*)

4.2 Zařízení ústavní výchovy

V současnosti existují v České republice dětská centra (dříve kojenecké ústavy – zdravotnická zařízení), dětské domovy (školská zařízení, v nichž nejsou školy), diagnostické ústavy (školská zařízení pro krátké pobyty), dětské domovy se školou a výchovné ústavy (školská zařízení, ve kterých se děti s poruchami chování vzdělávají), domovy pro děti s postižením (zařízení spadající do rezortu Ministerstva práce a sociálních věcí), zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (stojí mimo rezortní příslušnost), psychiatrické léčebny a nemocnice pro děti (Sekera, Matoušek, 2013, s. 414). Různé typy rezortních příslušností vedou k tomu, že děti krátkodobě nebo dlouhodobě pobývají v různorodých ústavních režimech, ve kterých jsou v odlišné míře zohledňována jejich práva a potřeby. V současnosti začíná v České republice reforma ústavní péče o děti a mladistvé. Snahou je omezit počet i velikost ústavních zařízení pro menší děti a nahradit je pěstounskou péčí. (Sekera, Matoušek, 2013, s. 415)

Pro účely této práce jsou dále blíže specifikovány pouze některé z typů ústavních zařízení. Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních rozlišuje: diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. (*Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb., § 2*)

Výše zmíněná zařízení poskytují péči jinak zajišťovanou osobami odpovědnými za výchovu dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou. Poskytují též speciálně pedagogické a psychologické služby ambulantní formou dětem, které pobývají mimo zařízení, a dětem, u nichž bylo nařízeno předběžné opatření. Zařízení poskytují péči také dětem, které nejsou občany České republiky, splňují-li podmínky stanovené zákonem o sociálně-právní ochraně dětí. (*Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb., § 2*)

Podstatným bodem zákona je: „*Zařízení může na základě žádosti poskytovat plné přímé zaopatření zletilé nezaopatřené osobě po ukončení výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy, připravující se na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let, (dále jen „nezaopatřená osoba“), podle smlouvy uzavřené mezi nezaopatřenou osobou a zařízením*

nejpozději do 1 roku od ukončení ústavní výchovy nebo ochranné výchovy“ (Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb., § 2, odst. 6).

Zákonem vymezené cílové skupině je poskytováno plné přímé zaopatření. Tím je myšleno: stravování, ubytování, ošacení, učební potřeby a pomůcky, úhrada nezbytně nutných nákladů na vzdělávání, úhrada nákladů za zdravotní služby, léčiva a zdravotnické prostředky, které nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění, pakliže nebyly zdravotní služby vyžádány zákonnými zástupci dítěte. Spadá tam též kapesné, osobní dary a věcná pomoc při odchodu zletilých ze zařízení, úhrada nákladů na dopravu do sídla školy. Dále mohou být dětem a nezaopatřeným osobám hrazeny potřeby pro využití volného času a rekreaci, náklady na kulturní, uměleckou, sportovní a oddechovou činnost, na soutěžní akce, rekreace, na dopravu k osobám odpovědným za výchovu. (*Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb., § 2)*

Základní organizační jednotkou pro práci s dětmi umístěnými v zařízeních je výchovná skupina (používá se pro diagnostické a výchovné ústavy) nebo rodinná skupina (platí pro dětské domovy a dětské domovy se školou). Maximální počet dětí pro jednu skupinu je osm. (*Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb., § 4)*

4.2.1 Diagnostický ústav

Tento typ zařízení ústavní výchovy je vymezen zákonem poměrně podrobně. Hned v úvodním textu nacházíme:

„Diagnostický ústav přijímá děti s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou; děti s uloženou ochrannou výchovou také na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení umísťuje do dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů.

Diagnostický ústav plní podle potřeb dítěte úkoly

- a) diagnostické, spočívající ve vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností,*
- b) vzdělávací, v jejichž rámci se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti dítěte přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem,*

- c) *terapeutické, které prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte,*
- d) *výchovné a sociální, vztahující se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně dětí; podle potřeby zprostředkovává zdravotní vyšetření dítěte,*
- e) *organizační, související s umísťováním dětí do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném ministerstvem, popřípadě i mimo územní obvod; spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany dětí při přípravě jeho návrhu na nařízení předběžného opatření, které bude vykonáváno v diagnostickém ústavu nebo v jiném zařízení a při přípravě vyjádření pro soud ohledně určení zařízení pro výkon ústavní výchovy, do kterého má být dítě s nařízenou ústavní výchovou umístěno,*
- f) *koordinační, směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami, zabývajícími se péčí o děti.“ (Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb., § 5, odst. 1 – 2)*

Diagnostický ústav zpracovává na základě komplexního vyšetření (= výsledky diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností) diagnostickou zprávu s návrhem specifických a vzdělávacích potřeb, které se stanovují v zájmu rozvoje osobnosti. Písemně pak sděluje příslušným orgánům sociálně-právní ochrany dětí údaje o dětech vhodných k osvojení nebo ke svěřeni do pěstounské péče. Do tohoto typu zařízení se dítě umísťuje na dobu, která zpravidla nepřesahuje 8 týdnů. (*Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb., § 5*)

4.2.2 Dětský domov

V zákoně je tento typ zařízení ústavní výchovy vymezen následujícími slovy: *„Dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Do dětského domova mohou být umísťovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé*

matky spolu s jejich dětmi.“ (Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb., § 12, odst. 1 – 3)

4.2.3 Dětský domov se školou

„Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti

a) s nařízenou ústavní výchovou,

1. mají-li závažné poruchy chování, nebo

2. které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči, nebo

b) s uloženou ochrannou výchovou,

c) jsou-li nezletilými matkami a splňují podmínky stanovené v písmenu a) nebo b), a jejich děti, které nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou.“ (Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb., § 13, odst. 1)

Do dětského domova se školou se mohou umísťovat děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Jestliže během povinné školní docházky pominuly důvody pro zařazení dítěte do školy zřízené při dětském domově, zařadí se dítě na základě žádosti ředitele dětského domova se školou do školy, která není jeho součástí. Pokud se dítě po ukončení povinné školní docházky nemůže pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat na střední škole mimo zařízení nebo pokud neuzavře pracovníprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu. (Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb., § 13)

4.2.4 Výchovný ústav

Tento typ zařízení upravuje v zákoně paragraf 14, ve kterém je doslova uvedeno následující: *„Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.*

Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti

a) s nařízenou ústavní výchovou,

b) s uloženou ochrannou výchovou,

c) které jsou nezletilými matkami, a pro jejich děti, nebo

d) které vyžadují výchovně léčebnou péči, popřípadě se ve výchovném ústavu pro tyto děti zřizují oddělené výchovné skupiny.

Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let.“ (Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb., § 14, odst. 1 – 3)

5 Problémy spojené s odchodem z ústavní péče

Svou diplomovou práci zaměřuji na doprovázení mladých lidí pobývajících v ústavní výchově a na doprovázení po jejich odchodu do samostatného života. Není tajemstvím, že okamžik, kdy překračují pomyslnou hranici z jedné životní etapy do druhé, je sám o sobě velmi obtížný a nelze se divit, že ho většinou provází problémy. O jaké obtíže se většinou jedná, představuji v této kapitole.

Každý dlouhodobý pobyt v ústavním zařízení zanechává na dítěti i mladistvém následky. Běžná ústavní prostředí deprivují svěřence, a to zejména v oblastech psychologických a sociálních potřeb. Následky jsou pak mnohdy zřetelné i u potomků lidí, kteří ústavem v dětství prošli. Projevuje se to na zdravotním stavu, úrovni vzdělání, kriminalitě, kvalitě partnerského života. (Matějček, Bubleová a Kovařík, 1997, podle Matoušek, 2005, s. 269)

Děti, které prožily delší dobu v dětských domovech, mají větší sklony k extrémnímu chování a problémům oproti dětem, které v nich nevyrostaly (The effects of early social-emotional and relationship experience on the development of young orphanage children, 2009).

Jak uvádí Gottwaldová a kol. (2006, s. 8 – 9), mladí dospělí, kteří opouštějí ústavní zařízení, byli zvyklí na ustavičnou péči zaměstnanců, kteří se o ně starali a zajišťovali jim potřebné věci. Nejčastější problémy, se kterými se mladí po odchodu setkávají, jsou:

- neschopnost hospodařit s financemi;
- nemožnost zajistit si z vlastních počátečních prostředků standard bydlení a spotřeby, na který byli při pobytu v zařízení zvyklí;
- snaha hledat rychlá řešení nedostačujícího standardu, např. i skrze páčání trestné činnosti, prostituce apod.;
- nedostatečná důvěra ve vlastní schopnost vést normální život jako důsledek absence kladných rodičovských vzorů, tendence vyhledávat vrstevnické skupiny, mnohdy problémové, vyhýbání se běžným závazkům, převzetí zodpovědnosti;
- neznalost cen zboží, neschopnost uvařit si;
- neznalost smluv, právních rozdílů mezi nájmem a podnájemem;
- absence pracovních návyků (samostatné ranní vstávání do práce, dlouhodobější plnění, udržení výkonu, atd.), důsledkem je skutečnost, že v zaměstnání vydrží krátkou dobu;

- vztahová naivita – rychle se s jinými lidmi skamarádí, mohou naletět podvodníkům, nebo naopak navazují pouze vztahy povrchní a účelové; neschopnost navazovat trvalé a kvalitní mezilidské vztahy;
- odchod ze známého prostředí, které jim poskytovalo jistotu a řád, kde měli kamarády, do většinou neznámého prostředí;
- problémy při plnění rodičovské role – jejich děti končí leckdy také v ústavní výchově nebo jsou zanedbávány, týrány;
- nízké vzdělání (mnohdy navzdory jejich vrozené inteligenci);
- vysoká míra kriminality;
- nesprávně rozvinuté svědomí jakožto zvnitřněná zábrana před špatným chováním;
- nepřipravenost do života, nezralost, sociální opožděnost;
- nedostatečná připravenost na situace týkající se partnerského a sexuálního života, vztahů (navzdory skutečnosti, že tyto děti začínají se sexuálním životem velmi brzy), leckdy mylné představy o pravém smyslu „partnerství“ a „vztahu“;
- dobrá připravenost (systémem ústavní výchovy) na soutěžení a konkurování, snížená míra schopnosti spolupracovat;
- nejistota.

Jak vyplývá z výzkumů i praxe, jedinci, kteří prožili velkou část dětství v ústavní péči, nejsou obvykle schopni se bez komplikací integrovat do společnosti. Často jsou pobytem v ústavu stigmatizováni a hendikepováni svou minulostí. (Gottwaldová a kol., 2006, s. 9)

Problémové oblasti, se kterými se nejčastěji potýkají mladí lidé po odchodu z dětského domova, jsou dle paní ředitelky jednoho tohoto zařízení: nakládání s penězi, se samostatností, udržení pracovního místa, vztahy, těhotenství a vlastní rodina (Dvořáková, 2011, s. 25).

Ačkoli jsou děti v zařízeních náhradní výchovné péče více či méně připravovány na samostatný život, mívají s osamostatňováním obvykle obdobné těžkosti, jaké mají jejich vrstevníci, kteří odcházejí z rodin. Nicméně pro děti z dětského domova je tato životní změna mnohem složitější, než pro mladé lidi, kteří odchází z rodiny. Dítě, které bylo do té chvíle opečováváno ze všech stran, se musí okamžitě zorientovat ve spleť zákonů, předpisů, povinností, zařídit si bydlení, najít si práci, hospodařit s penězi. Tyto děti většinou nemají rodinu, která by je podpořila a pomohla jim. (Placáková a kol., 2011)

6 Možnosti sociální práce s mladými lidmi opouštějícími ústavní výchovu

Doprovázení mladých lidí, kteří mají zkušenost s ústavní výchovou, do samostatného života, je ústředním tématem této práce. Jak jsem zmínila v úvodu, v naší společnosti chybí systematická pomoc této cílové skupině, což však neznamená, že by klienti nemohli využít alespoň některých dostupných služeb, které mají k dispozici. V následující kapitole je tedy představen přehled nejčastějších možností pomoci mladým lidem, kteří odcházejí z ústavní výchovy do samostatného života.

Jedinou kvalitní a dostupnou pomocí jsou obvykle sociální služby. Ty jsou poskytovány lidem společensky znevýhodněným s cílem zlepšit kvalitu jejich života, popřípadě je v nejvyšší možné míře do společnosti začlenit, či společnost chránit před riziky, jejichž jsou tito lidé nositeli. (Matoušek, Koldinská, 2007, s. 9)

Zákon o sociálních službách vymezuje sociální službu jako: *„činnost nebo soubor činností podle tohoto zákona zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení“* (Zákon o sociálních službách, Zákon č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů, §3a).

Mimo jiné bývá cílem služeb:

- podporovat rozvoj či zachování stávající soběstačnosti uživatele,
- pomáhat rozvíjet schopnosti uživatelů služeb a umožnit jim vést samostatný život (pokud toho jsou a mohou být schopni),
- snižovat sociální a zdravotní rizika, která souvisí se způsobem života uživatelů (MPSV, 2014).

Sociální služby jsou v rezortním pojetí v současnosti v České republice součástí státního systému sociálního zabezpečení. Legislativně jsou zařazeny do oblasti tzv. sociální pomoci, která kromě nich zahrnuje též finanční a věcné dávky. Ty jsou poskytovány lidem, kteří se ocitli ve stavu hmotné nouze. Sociální služby však mohou být poskytovány i mimo státní sociální pomoc, jejich poskytovatelem může být nestátní subjekt, který je uživateli nabízí bezplatně. (Matoušek, Koldinská, 2007, s. 11)

„Na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení má nárok každá osoba“ (MPSV, 2014).

6.1 Sociální poradenství

Tento typ služby poskytuje osobám v nepříznivé sociální situaci potřebné informace, které mají přispět k řešení jejich situace. Rozlišuje se:

1. Základní sociální poradenství

Je součástí každé sociální služby, ať je jakéhokoliv druhu.

2. Odborné sociální poradenství

Zahrnuje občanské poradny, manželské a rodinné poradny, sociální práci s osobami společensky nepřizpůsobenými, poradny pro oběti trestných činů a domácí násilí, sociálně právní poradenství pro osoby se zdravotním postižením a seniory. Služba nabízí poradenství, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, terapeutické činnosti a pomoc při prosazování práv a zájmů. Poskytuje se bezplatně. (MPSV, 2014)

6.2 Domy na půl cesty

„Domy na půl cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob.“ (Zákon o sociálních službách, Zákon č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů, § 58, odst. 1)

„Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) poskytnutí ubytování,*
- b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,*
- c) sociálně terapeutické činnosti,*
- d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání*

osobních záležitostí“ (Zákon o sociálních službách, Zákon č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů, § 58, odst. 2).

Domy na půl cesty u nás zřizují nestátní organizace. Poskytuje se v nich zvýhodněné ubytování většinou po dobu jednoho roku a poradenské vedení. Jeho cílem je, aby klient získal vlastní bydlení, práci a měl nějaké podpůrné vazby (Matoušek, 2007, s. 86). Tato služba se poskytuje za úplatu (MPSV, 2014).

6.3 Azylové domy

Poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spjaté se ztrátou bydlení. Služba zahrnuje poskytnutí stravy nebo pomoc při jejím zajištění,

poskytnutí ubytování nebo pomoc při zajištění bydlení, pomoc při prosazování práv a zájmů, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti. Poskytuje se za úplatu. (MPSV, 2014)

Schwarzová (Matoušek, 2005, s. 323 – 324) rozlišuje několik forem azylového bydlení:

1. Krátkodobé azylové ubytování

Je otevřené největšímu počtu klientů, slouží k zvládnutí krizové situace (několik dnů, maximálně týdnů). Nabízí většinou nižší standard bydlení – vícelůžkové pokoje, minimum soukromí, některá zařízení jsou přes den uzavřena.

2. Střednědobé azylové ubytování

Pobyt klienta trvá po dobu několika týdnů až měsíců, během nichž se očekává vyřešení jeho problému a návrat k soběstačnosti. Obvykle poskytuje vyšší standard a více soukromí. Pobyt v zařízení je podmíněn spoluprací klienta na řešení svých problémů.

3. Dlouhodobé azylové ubytování

Poskytuje bydlení na několik měsíců až let. Nejvíce se podobá přirozenému způsobu, klient má svobodu a s ní spojenou zodpovědnost. Cílem dlouhodobého azylu je nácvik dovedností, které by měly jedince vést k samostatnosti a převzetí odpovědnosti za vlastní život. Do toho typu autorka řadí azylové domy pro muže, ženy, matky s dětmi a domy na půl cesty, které byly zmíněny výše.

6.4 Krizová pomoc

Jedná se o ambulantní nebo pobytovou službu na přechodnou dobu poskytovanou osobám, které se nacházejí v situaci ohrožení zdraví nebo života, kdy nemohou řešit svoji nepříznivou situaci vlastními silami. Služba zahrnuje poskytnutí ubytování, stravy (či pomoc při jejím zajištění), terapeutické činnosti a pomoc při prosazování práv a zájmů. Poskytuje se bezplatně. (MPSV, 2014)

6.5 Terénní programy

Jde o služby poskytované osobám, které vedou nebo jsou ohrožené rizikovým způsobem života. Cílovými skupinami jsou problémové skupiny dětí a mládeže, uživatelé drog, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených lokalitách a jiné sociálně ohrožené skupiny. Účelem služby je tyto jedince vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života. Zahrnuje zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a pomoc při prosazování práv a zájmů. Poskytuje se bezplatně. (MPSV, 2014)

6.6 Noclehárny

Poskytují ambulantní služby osobám bez přístřeší, které chtějí využít hygienického zařízení a přenocování. Spadá sem pomoc při osobní hygieně (nebo poskytnutí podmínek pro ni), poskytnutí stravy, ubytování, poskytnutí či zprostředkování informací. Úplatu stanoví poskytovatel. (MPSV, 2014)

7 CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže

Pro svou diplomovou práci jsem si zvolila téma doprovázení mladých lidí pobývajících v ústavní výchově a po jejich odchodu do samostatného života. Inspirací mi bylo dílo Centra Don Bosco, které se touto problematikou již několik let zabývá a snaží se ji postupně dostat do povědomí různých subjektů i široké veřejnosti. Považuji proto za nezbytné věnovat následující kapitolu seznámení s touto organizací, a to zejména z důvodu, že výzkumné šetření, jež je součástí této práce, se zakládá na rozhovorech s jejími klienty.

CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže je organizace doprovázející mladé lidi z dětských domovů, pěstounské péče a ohrožených rodin na jejich cestě do samostatného života (CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže, 2011 – 2014).

7.1 Jan Bosco v názvu organizace

Jan Bosco byl italský kněz, který žil v 19. století (1815 – 1888). Později založil kongregaci Salesiáni Dona Bosca (SDB). Po dokončení studia přišel do průmyslového města Turín, kde narazil na osudy opuštěných dětí a mladých lidí, kteří žili na ulici. Byl tím velmi pohnut a začal se o tyto jedince starat a s nasazením bojoval za zlepšení jejich životních a pracovních podmínek. Výchovným cílem jeho snah bylo, aby se mladí lidé stali dobrými křesťany a poctivými občany. Představil vlastní výchovnou metodu, tzv. preventivní systém, který je dodnes uznáván. Zakládá se na rozumu, laskavosti a přítomnosti duchovního rozměru ve výchově. (CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže, 2011 – 2014)

První následovníci se našli už mezi jeho žáky. Posléze se kongregace Salesiánů rozšířila po celém světě. Působí v různých oblastech: sociální, náboženské, pedagogické, kulturní a materiální pomoci mládeži. Provozují střediska mládeže, pořádají víkendové a prázdninové akce, zakládají školy a učňovská střediska, internáty, pracují pro mládež na okraji společnosti apod. (CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže, 2011 – 2014)

7.2 Historie činnosti

Základy systému, který pomáhá dětem opouštějícím dětské domovy, u nás položil v roce 1995 pražský Salesiánský klub mládeže – Don Bosco. Jeho členové a spolupracovníci začali připravovat letní tábory pro děti z domova v Dolních Počernicích, které také začali pravidelně navštěvovat. Postupně pak v následujících letech rozvíjeli spolupráci s dalšími

domovy, kterými byly Pyšely, Smolina u Valašských Klobouk, Bojkovice, Strážnice, Radhošť u Vysokého Mýta a Sedloňov. (Výroční zpráva 2012, s. 10)

Salesiánský klub mládeže – Na cestě do života - pak na tyto činnosti systematicky navázal, a to v roce 2005 díky evropským fondům. Svou činnost začal rozvíjet prostřednictvím kurzů v Pardubicích. Za účastníky těchto kurzů pak pracovníci jezdili i po jejich odchodu z dětských domovů, což lze považovat za základ jednoho z dnešních stěžejních programů Doprovázení. V rámci pilotního projektu se rozjel i provoz bezplatné Zelené linky. (Výroční zpráva 2012, s. 10)

V roce 2006 mohl Salesiánský klub mládeže díky dotacím nabídnout svou činnost celoplošně pro zařízení ústavní výchovy v Pardubickém a Královéhradeckém kraji. Realizovány byly nejen kurzy, ale i Dny pro dětské domovy, denní a filmový klub, doprovázení, které však nemohlo být plně rozvíjeno. (Výroční zpráva 2012, s. 10)

Rok 2008 přinesl systém návazných kurzů. To znamenalo oslovit všechny, kdo do té doby prošli kurzy, s nabídkou účasti v pokračovacím kurzu. Zároveň se začalo intenzivněji pracovat na rozvoji dlouhodobého doprovázení klientů. Tím se tedy ustálilo jádro jejich činnosti na dvou vzájemně propojených programech: Kurzy přípravy na život a Doprovázení. (Výroční zpráva 2012, s. 10)

Poté, v roce 2010, byla jejich nabídka rozšířena o individuální terapii. O rok později se činnost ještě rozrostla, a to s intenzivnějším věnováním se dobrovolníkům, s uskutečněním prvního Setkání pro absolventy kurzů a vydáváním informačního bulletinu. Došlo též k přejmenování organizace na nynější název CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže. (Výroční zpráva 2012, s. 10)

V průběhu podzimu 2012 byla zaregistrována sociální služba Sociální rehabilitace Doprovázení, která funguje od 1. 1. 2013 (Výroční zpráva 2012, s. 30).

7.3 Programy

V následující podkapitole jsou představeny programy a činnosti, které jsou aktuálně v nabídce Centra.

7.3.1 Kurzy přípravy na život

Kurzy jsou pořádány už od roku 2005. Umožňují pracovníkům Centra Don Bosco navázat s mladými lidmi hlubší vztahy. Spolu s Doprovázením jsou základem jejich činnosti. Jeden běh kurzů se skládá ze 7 víkendových setkání ve školním roce, složení skupiny je v průběhu stálé. (Výroční zpráva 2012, s. 16)

„Cílem Kurzů je pomoci mladým lidem lépe se připravit na život po odchodu z ústavní výchovy, vytvořit stálou a bezpečnou skupinu, kde je možné stále více otevřeně komunikovat a nabídnout vztahy, které jsou v budoucnu dalším základem pro Doprovázení“ (Výroční zpráva 2012, s. 16).

Náplň kurzů je připravována tak, aby byla pro mladé lidi přitažlivá. Kurzy fungují ve formě socioterapeutické skupiny, ve které se lze učit zvládat sociální i praktické dovednosti. Kromě zmíněného je možné v rámci nich zažít hezké chvíle při výletech, hrách, sportu, tanci a dalších zábavných aktivitách. Jde o kombinaci zážitkových aktivit, sdílení ve skupině, přednášek, prezentací, praktických bloků, videotréninků interakcí, nácviků komunikace apod. Jsou zváni různí hosté, a to z řad odborníků i lidí, kteří v životě něco dokázali. Jednotlivé bloky jsou ve vzájemné návaznosti a pracovníci se v nich snaží reagovat na aktuální situaci mladých lidí a zohledňovat skutečnost, že řada klientů zažila v dětství trauma. Jejich snahou jsou též specifické přístupy k jednotlivým situacím klientů. Obsah kurzů se přizpůsobuje účastníkům. Základní témata kurzů, ke kterým je třeba se vracet, jsou například finanční gramotnost, hledání a udržení práce, otázky ohledně bydlení, riziko závislosti, orientace na úřadech, partnerské vztahy, péče o děti, řešení krizí, zdravé sebevědomí apod. Na přípravě a realizaci kurzů se podílejí i pracovníci Doprovázení. (Výroční zpráva 2012, s. 16)

7.3.2 Doprovázení – sociální služba

Tento program je postaven na individuální práci s klientem. Velmi důležitým je vztah založený na důvěře mezi pracovníkem a doprovázeným (CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže, 2011 – 2014). Od roku 2013 je program zaregistrován jako sociální služba Sociální rehabilitace Doprovázení. V poslání stojí: *„Doprovázíme mladé lidi z dětských domovů, pěstounské péče a ohrožených rodin na jejich cestě do samostatného života. Jsme lidským zázemím, kam se mohou vracet a sdílet své starosti, problémy i úspěchy“* (CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže, 2011 – 2014).

Cíle služby jsou ve veřejném závazku stanoveny tak, aby napomáhaly klientům zvládat samostatný život s ohledem na jejich možnosti. Patří mezi ně: *„aby klienti:*

- *měli přiměřené zdravé sebevědomí;*
- *byli samostatní;*
- *rozlišovali mezi svými slabými a silnými stránkami a uměli s nimi pracovat;*
- *uměli přiměřeně reagovat ve vztazích, byli přirozeně součástí běžné společnosti;*
- *uměli požádat o pomoc při řešení náročných životních situací a konfliktů;*

- *uměli otevřeně komunikovat;*
- *nalezli zaměstnání a dokázali si ho udržet;*
- *zajistili si bydlení, uměli hospodařit a vést domácnost;*
- *zvládali vyřizování potřebných záležitostí na úřadech;*
- *uměli hodnotně užívat volný čas;*
- *měli osvojeny pozitivní životní postoje;*
- *rozeznávali možná rizika společnosti, jako je závislost, kriminalita, bezdomovectví či zadluženost, a dokázali jim čelit.“*

(CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže, 2011 – 2014)

Služba Doprovázení je poskytována dětem a mladým lidem ve věku 14 – 35 let, kteří mají zkušenost s ústavní péčí, vyrostli či vyrůstají v pěstounské péči, popř. v rodině, kde jim hrozí odebrání. Je poskytována převážně v Pardubickém a Královéhradeckém kraji, popř. v krajích dalších. Služba není poskytována zájemcům s neodpovídajícím zdravotním stavem, např. s akutním infekčním onemocněním, zájemcům v aktuální závislosti na alkoholu nebo jiných návykových látkách, taktéž zájemcům s těžkým mentálním postižením. (CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže, 2011 – 2014)

Za zásady pro práci s klienty považují pracovníci respekt k lidské důstojnosti, individuální přístup, vztah důvěry, diskrétnost, respekt dohody vzájemné spolupráce. Vycházejí z hodnot: úcta ke každé osobě, svoboda vlastního rozhodnutí, laskavost, pravdivost, poctivost, upřímnost, naděje a láska, rozumnost. (CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže, 2011 – 2014)

7.3.3 Doprovázení – Na vlastních nohou

„Na vlastních nohou“, tak je nazýván program pro mladé rodiny a absolventy. Zahrnuje aktivity preventivního charakteru. Jeho účelem je pomáhat klientům předcházet možným problémům a komplikacím v samostatném životě a taktéž pomáhat rozvíjet rodičovské kompetence (v návaznosti na zakládání rodin). Základem pro spolupráci je důvěra vybudovaná s klienty během předchozích let doprovázení. V rámci tohoto programu je nabízeno poradenství a vhodné varianty řešení těžkostí, účast na setkání absolventů programů a spolupráce na projektech, které podporují zaměstnávání klientů. (Informační leták Centra Don Bosco)

7.3.4 Zelená linka

Bezplatná linka, nazývaná „Zelená linka“, je důležitým nástrojem programu Doprovázení. Jedná se o službu „přítele na telefonu“, kam mohou mladí lidé zavolat o radu či pomoc při problémech a v krizích, popřípadě si jen tak s někým popovídat. Tato služba je zajišťována od pondělí do neděle, vždy od 8:00 do 21:00, a to celoročně. (CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže, 2011 – 2014)

7.3.5 Dny pro dětské domovy

Jedná se o celodenní komponované programy, které probíhají už od roku 2006. Přivádí děti do Centra Don Bosco, a tak umožňují první kontakt s nabízenými službami. Struktura jednotlivých setkání je obdobná: děti prostřednictvím dokumentu, na jehož natáčení se samy podílejí, poznají zajímavé povolání i člověka, který se takto živí, mohou si odnést vlastní výrobek z tvořivé dílny a pobavit se u divadelního vystoupení či koncertu. Na závěr je vždy na programu diskotéka. Velmi oblíbenou součástí Dnů pro dětské domovy se stala sportovně – vědomostní soutěž Labyrint, ve které mohou poměřit své síly týmy z dětských domovů, a to včetně vychovatelů. Soupeří ve vědomostních otázkách, protahují se labyrintem z provazů nebo v rámci týmu provází kuličku skrze velký dřevěný labyrint. Tým, který zvítězí, si odnáší poukaz na hodnotnou cenu dle vlastního výběru. Zajímavou součástí jsou též dokumenty o jednotlivých dětských domovech a výchovných ústavech, které se natáčí ve spolupráci s těmito zařízeními a jejichž moderátory a průvodci jsou sami klienti. Program se odehrává vždy v sobotu od 9 do 17 hodin s průměrnou účastí 40 ž 80 dětí a mladých lidí. (Výroční zpráva 2012, s. 26)

7.3.6 Individuální terapie

Jedná se o službu výrazně propojenou s Doprovázením. Klienti ji mohou využívat na základě dohody Centra, dětského domova a klienta. Je příhodná v situacích, kdy se projeví hlubší problémy klienta a je tedy zapotřebí využít odborných dovedností. Terapie je důležitou pomocí pro člověka se starými zraněními a traumaty. Platí zde tvrzení, že čím dříve jsou ona zranění podchycena a zpracována, tím je menší hrozba negativních dopadů na další osobnostní rozvoj mladého člověka. (Výroční zpráva 2012, s. 23)

7.3.7 Tábory a pobytové akce

Pobytové akce jsou nabízeny účastníkům kurzů během roku i o letních prázdninách. Například v roce 2012 pracovníci uspořádali velikonoční pobyt, letní pracovně - zábavný

týden na Valdštejně, prázdninový měsíční nácvik samostatného života spjatý s placenou brigádou, putovní tábor pro dobrovolníky, podzimní víkendovou brigádu a Silvestrovský pobyt. (Výroční zpráva 2012, s. 24)

7.3.8 Dobrovolníci

Dobrovolnictví v Centru Don Bosco zahrnuje široké spektrum činností. Spadá sem zapojení v přímé sociálně-pedagogické práci, pomoc s organizací akcí či například vaření na pobytových akcích a napečení buchet. Zejména pro podporu formace nejmladších dobrovolníků, ať už z řad klientů či jedinců ze zdravého rodinného prostředí, byl vytvořen tzv. Kodex dobrovolníka, kde lze nalézt následující: „*Dobrovolník Centra Don Bosco se snaží:*

- *ctít křesťanské hodnoty jako je: úcta ke každému člověku, svoboda vlastního rozhodnutí, pokoj a mírumilovnost, pravdivost, naděje, láska, solidarita ...,*
- *zajímat se o Dona Bosca a jeho dílo,*
- *plnit si svědomitě své povinnosti – být spolehlivý (škola, praxe, DD, samostatný život),*
- *být slušný: nemluví, nejedná sprostě,*
- *být veselý, prožívat svůj život s nadějí (otevřeností, odvahou),*
- *být poctivý, pravdomluvný, upřímný,*
- *omezovat závislosti: nekouří, nebo se alespoň snaží omezovat kouření,*
- *pak také pomáhat tam, kde je toho třeba (konkrétní zapojení v CDB).“*

(Výroční zpráva 2012, s. 29)

8 Doprovázení

V diplomové práci se věnuji doprovázení mladých lidí, kteří mají zkušenost s ústavní výchovou, do samostatného života. Problematika týkající se doprovázení je tedy ústředním tématem celé této práce, zejména její výzkumné části. V následujícím textu bude možné nalézt pojetí několika autorů, kteří se ve svých publikacích doprovázením zabývají.

Ivan Úlehla ve své učebnici metod sociální praxe *Umění pomáhat* rozlišuje profesionální způsoby práce sociálního pracovníka na dva typy. Tím prvním jsou profesionální způsoby kontroly, mezi které řadí opatrování, dozor, přesvědčování a vyjasňování. Druhý typ nazývá profesionálními způsoby pomoci, kam spadá doprovázení, vzdělávání, poradenství a terapie. (Úlehla, 1996, s. 32)

Pro účely této práce je příhodné se dále zabývat zejména prvním stupněm profesionálních způsobů pomoci, tedy doprovázením. Autor ho popisuje jako spolupráci pracovníka s klientem, která začíná ve chvíli, kdy klient přichází pro pomoc v souvislosti s těžkostí, o které ví, že ji nelze změnit. Neočekává, že by se to, co je dáno, změnilo, avšak chce mít někoho, kdo mu to pomůže snášet a zvládat. Klient tedy od pracovníka požaduje poskytnutí jeho naučených schopností a dovedností zvládat těžké situace. Neměl by se bát mluvit ani o těch nejzávažnějších tématech. Na to se musí pracovník předem teoreticky i prakticky připravit. Během pomoci si pak průběžně ověřuje, zda jeho pomoc odpovídá tomu, co si klient přeje. Základem je nabídka pracovníka poskytnout pevnou oporu. Je důležité si uvědomit, že držitelem problému je klient. (Úlehla, 1996, s. 36)

Vymezení doprovázení dle I. Úlehly je zajímavé, ale nepřesné pro cílovou skupinu mladých lidí v ústavní výchově. Diskutabilní je zejména část, která vypovídá o tom, že klient přichází s těžkostí, kterou nelze změnit. Umím si představit situaci, kdy je například mladý člověk umístěn v ústavní výchově a není z nějakého důvodu reálné, aby se vrátil do rodiny, popřípadě šel do rodiny náhradní. Je tedy nutné se smířit s vědomím, že přinejmenším do osmnácti let zůstane v tomto zařízení. Pak by jeho vymezení odpovídalo. Na druhou stranu doprovázení mladých lidí v ústavní výchově není o nezměnitelných skutečnostech, ale o hledání možností a způsobů v rámci situací a problémů, které při troše vůle a odhodlání změnit lze.

Příznačnějším popisem doprovázení v rámci cílové skupiny mladých lidí, kteří mají zkušenost s ústavní výchovou, by tedy mohlo být pojetí, které podává ve své knize *Doprovázení a terapie delikventů* Udo Rauchfleisch (1999, s. 8). Autor uvádí, že jádrem každého provázení je vztah mezi klientem a terapeutem, tedy člověkem, který mu pomáhá.

Díky vztahu, který s sebou přináší dlouhodobější provázení, lze přivádět klienta k nalézání stále lepšího přístupu k vlastnímu prožívání. Za cíle provázení považuje: osvobodit se od deliktu¹, protože delikvenci vnímá jako výraz jejich vnitřní nouze, výkřik o pomoc. Dále by se mělo dospět k lepší sociální integraci. Pod tento cíl zahrnuje potřebu najít pro klienta pevnou půdu pod nohama v sociálním světě (bydlení, práce apod.). Za důležitou považuje schopnost navazovat a udržovat zdárné mezilidské vztahy.

Velmi podrobně se tématem doprovázení zabývá Vávrová (2012, s. 65 – 67) ve své publikaci *Doprovázení v pomáhajících profesích*. Mluví o nepopíratelném faktu, že na životní cestě doprovázejí jedince od začátku do konce druzí lidé. Osoba jako sociální bytost nežije ve vakuu, ale vždy v síti interpersonálních vztahů. Neustálou přítomnost druhých osob v životech lidí lze označit za doprovázení. Tento proces v sobě obsahuje několik složek, a to poradenství, podporu a nezbytnou pomoc. Životní dráha člověka je formována lidmi, s nimiž se setkává, aniž by si jejich vliv a význam uvědomoval. Ze své sociální podstaty je jedinec vtažen do vztahů a sítí mnoha sociálních skupin. V průběhu svého života člověk potkává nespočet lidí, kteří ho doprovázejí, ať už delší časový úsek, či kratší. Někteří se na čas odpojí, aby se zase jednou třeba připojili.

Výstižnou analogií k životní dráze člověka je dle Vávrové (2012, s. 67) řeka: „... v určitých fázích života společně s námi plují řekou druzí lidé. Mnohé z osob v průběhu plynutí zahlédneme stát na břehu, aniž by zasahovali do našeho života. Možná se s nimi pozdravíme, chvíli zastavíme, ale dále zůstávají ukotveni mimo náš svět. Jiní vstupují za námi do řeky a nechávají se unášet společně s námi. Může se však stát, že po určité době, unaveni společnou plavbou, vystoupí zpět na břeh.“

Základní členění doprovázení dle Vávrové (2012, s. 69) podle:

- a) subjektu – laické a profesionální;
- b) délky – krátkodobé, dlouhodobé a trvalé;
- c) zacílení – cílené a bezděčné;
- d) intenzity – intenzivní (účinné) a neintenzivní (neúčinné);
- e) situace – výchovně-vzdělávací, sociální, zdravotnické apod.;
- f) stadia života – preprimární, primární, sekundární, terciární, terminální apod.;
- g) prostředí – přirozené probíhající v přirozeném sociálním prostředí objektu doprovázení a institucionalizované probíhající uvnitř instituce.

¹ Souvisí s ústředním tématem publikace.

8.1 Laické doprovázení

O tomto typu mluvíme, když je doprovázení realizováno blízkými lidmi v okolí člověka. Tyto osoby nezískaly žádné speciální vzdělání. (Vávrová, 2012, s. 67)

8.2 Profesionální doprovázení

Tento typ doprovázení provádí odborník s příslušným vzděláním v některé z oblastí pomáhajících profesí. Patří sem učitelé, zdravotničtí pracovníci, sociální pracovníci, psychologové, psychoterapeuti, supervizoři, pracovníci v sociálních službách apod. Profesionální doprovázení má cíl a časové omezení. Subjekt doprovázení by měl mít před sebou jasnou vidinu konce spolupráce, což je úzce svázáno s dosažením stanoveného cíle. (Vávrová, 2012, s. 69)

Čtyři nejdůležitější oblasti, ve kterých se liší laické a profesionální doprovázení dle Vávrové (2012, s. 70):

<i>Sledovaná kategorie</i>	<i>Laické doprovázení</i>	<i>Profesionální doprovázení</i>
<i>Subjekt doprovázení</i>	<i>Jakákoli osoba vyskytující se v sociálním okolí objektu doprovázení</i>	<i>Odborník z oblasti pomáhajících profesí</i>
<i>Objekt doprovázení</i>	<i>Jakákoli osoba vyskytující se v sociálním okolí subjektu doprovázení</i>	<i>Osoba nacházející se v určité životní etapě či situaci, s níž je proces profesionálního doprovázení spojen</i>
<i>Zacílení doprovázení</i>	<i>Bezděčné, spontánní, mnohdy nevědomé stanovení cíle</i>	<i>Cílené, zaměřené k dosažení předem vytyčeného cíle</i>
<i>Doba trvání doprovázení</i>	<i>Bez striktního stanovení či omezení například sociální situací či chronologickým ukazatelem</i>	<i>Omezena životní etapou či situací, v níž se subjekt doprovázení nachází</i>

Tabulka č. 1: Znaky laického a profesionálního doprovázení

8.3 Výchovně-vzdělávací doprovázení

Aspekty tohoto zaměření je možné nalézt, jak u laického, tak u všech typů profesionálního doprovázení. Následující text se bude více věnovat souvislostem s druhým zmíněným, tedy profesionálním doprovázením. (Vávrová, 2012, s. 72)

Výchovně-vzdělávací doprovázení bývá většinou realizováno ve výchovně-vzdělávacích a školských institucích. Mezi ně řadíme zejména školy na různých stupních, jako jsou mateřské, základní, střední či vysoké školy, a další školská a výchovně-vzdělávací zařízení, například internáty, dětské domovy a školící střediska a organizace. Ve spojitosti s uvedeným typem mluvíme o pedagogickém či andragogickém doprovázení, to znamená, že pedagog či andragog je vnímán jako subjekt doprovázení.² (Vávrová, 2012, s. 72)

Vzhledem k různorodosti pojetí pedagogiky u odlišných autorů předkládá Vávrová (2012, s. 73) pro svou práci tuto definici: „...*budeme pedagogiku považovat za vědu zabývající se permanentní celoživotní výchovou a vzděláváním dětí, mládeže i dospělých.*“

Pedagogické doprovázení probíhá v rámci výchovně-vzdělávacího procesu, ve kterém subjekt doprovázení předává žákům/studentům potřebné množství vědomostí a hlavně je formuje svým osobním příkladem postoje objektů pedagogické interakce. Pokud pedagog vyžaduje určité chování od žáků/studentů, není možné, aby hlásané zásady sám porušoval. Pokud jim bude například přednášet o škodlivosti alkoholu pro lidský organismus a na školním výletě se opije, mine se pedagogická snaha účinkem. Tato skutečnost platí obecně ve výchovně-vzdělávacím doprovázení. Dvojnásobně důležité je to dodržovat v jeslích, mateřských a základních školách. Tyto instituce zprostředkovávají dětem první vidění světa, poukazují na základní životní hodnoty a normy slušného chování. (Vávrová, 2012, s. 73 – 75)

8.4 Sociální doprovázení

Jedná se o typ doprovázení, jenž je obvyklý pro případy, kdy se člověk dostává do tíživé sociální situace, kterou není schopen sám nebo za podpory a pomoci svých blízkých zvládnout. Sociálnímu doprovázení se odborníci učí v průběhu studia oborů, jako je například sociální práce, sociální pedagogika, speciální pedagogika, psychologie, v rámci psychoterapeutických výcviků apod. (Vávrová, 2012, s. 76)

Na rozdíl od pedagogického doprovázení nemusí nezbytně zasáhnout do životů všech lidí, ale je málo pravděpodobné, že se to člověku úplně vyhne. Je totiž možné zařadit tam například i vyřizování starobního či invalidního důchodu, podávání žádosti o využití sociální

² Z etymologie samotného slova *pedagog* lze odvodit, že jde o toho, kdo doprovází. Slovem *paidagógos* býval v antickém Řecku označován otrok, který se staral o syna svého pána a doprovázel ho na cvičení a do školy. Význam termínu *pedagogika* bývá odvozován od *pais* = dítě a *aigen* = vésti. To přímo odpovídá předkládanému konceptu doprovázení. (Vávrová, 2012, s. 72 - 73)

služby pro sebe či osobu blízkou. Taktéž při rozpadu manželství se lidé stávají objekty tohoto typu doprovázení. (Vávrová, 2012, s. 76)

Sociální doprovázení se většinou vztahuje nejen k jednotlivci jako jeho příjemci, ale k celé rodině či sociální síti, do které objekt spadá. Pracuje se s nepřeberným množstvím rozmanitých sociálních situací. Subjekt doprovázení se nejprve snaží identifikovat podstatu sdíleného neštěstí a poté hledá nejvhodnější způsoby podpory a pomoci, a to zejména za využití přirozených sociálních vztahů a vazeb. Tím by měla být zajištěna vyšší míra účinnosti prováděné sociální práce. Důležité je klienta aktivizovat natolik, že je schopen si sám ve svém okolí nacházet zdroje pomoci. (Vávrová, 2012, s. 76)

Cílem sociálního doprovázení je doprovázet klienty efektivně, to znamená po dobu nezbytně nutnou. Podstatné je, aby pracovník nenahlížel na životní dráhu klienta svými očima, protože představy klientů bývají mnohdy diametrálně odlišné. (Vávrová, 2012, s. 76)

Sociální doprovázení by mělo zahrnovat všechny prvky profesionality (Vávrová, 2012, s. 78):

- sociální pracovník jako opora;
- udržení interakce na úrovni dvou dospělých, klient jako rovnocenný partner (ačkoliv jde o nezletilé děti a mladé dospělé, nejsme těmi, kteří mají nahrazovat chybějící rodinné vazby a vztahy, ale těmi, kteří mají stát u podpory sanace vztahů a vazeb v rodině);
- nepřipoutávat klienty k sobě a činit je tak závislými.

Cílem profesionálního sociálního doprovázení je podpora osamostatňování a emancipace klientů, aby byli v budoucnu schopni činit samostatná rozhodnutí a přijímat veškerou odpovědnost za své chování a důsledky svých činů (Vávrová, 2012, s. 78).

8.5 Zdravotnické doprovázení

Profesionální zdravotnické doprovázení se dostavuje s různou frekvencí téměř po celou dobu našeho života. V převážné míře probíhá ve zdravotnických institucích typu nemocnic, lázeňských zařízení, rehabilitačních ústavů, psychiatrických léčeben i sociálních zařízení. Důležitým prvkem bývá lidsky přijatelná komunikace. Specifikum zdravotnické komunikace je věnována velká pozornost, protože především komunikace mezi lékařem a pacientem bývá řazena k příkladům komunikace asymetrické. Porozumění a pochopení je základem spolupráce. V opačném případě, tedy když pacient dobře neporozumí sdělení svého lékaře, to může mít nepříjemné důsledky. (Vávrová, 2012, s. 79 - 82)

8.6 Virtuální doprovázení

Doprovázení tohoto typu lze řadit k novým formám v současné společnosti, která je protkaná hustou pavučinou neviditelných sítí. Dnešní člověk se naučil pohybovat mezi dvěma světy, a to reálným a virtuálním. Pokud nenalezne dostatečné množství příležitostí ve světě reálném, má ještě další možnost, vstoupit do světa virtuálního. Po čase se může stát, že se ve virtuálním společenství bude cítit jistěji než ve světě skutečných interpersonálních vztahů. Je zjevné, že stále více lidí žijících na Zemi komunikuje s druhými prostřednictvím společenských sítí. Mezilidské kontakty tak dostávají nový rozměr a bývají často hodnoceny více kvantitativně než kvalitativně. (Vávrová, 2012, s. 94 - 95)

Dle Vávrové (2012, s. 95) tak vyvstává několik otázek: *„Jaký je rozdíl mezi tím, když máme tři dobré přátele a někdo jiný má 106 „přidaných“ přátel na Facebooku? Kdo z nás je na tom lépe? Ten, kdo má hluboký celoživotní vztah se třemi lidmi, na které se může kdykoli s důvěrou obrátit, nebo ten, kdo má 106 potenciálních přátel na síti?“*

Úlohu virtuálního doprovázení v našem životě je třeba reflektovat a uvažovat o vhodných způsobech a formách tak, aby se stalo pokud možno doprovázením sociálně inteligentním. Virtuální doprovázení se od určité doby stává jednou z nejrozšířenějších forem laického doprovázení. (Vávrová, 2012, s. 95 - 96)

8.7 Sociálně inteligentní doprovázení

Pojetí sociálně inteligentního doprovázení v pomáhajících profesích je primárně zaměřeno na vztah mezi doprovázejícím a doprovázeným. Doprovázení je projevem spolubytí s druhými lidmi. Svoji přítomností jim dáváme najevo zájem, poskytujeme podporu a potřebnou pomoc v jednotlivých fázích životní dráhy. Profesionální doprovázení by se mělo zakládat na odbornosti a poctivém přístupu. Příznačným je partnerský vztah mezi jeho subjekty a objekty. Je založen na vzájemném respektu, důvěře a úctě. Sociálně inteligentní doprovázení se tak liší od doprovázení paternalistického, kde převažuje modus mít nad modem být. Modus mít znamená tendenci uplatňovat svou moc nad druhými. Je důležité s přidělenou mocí zacházet velmi uvážlivě. (Vávrová, 2012, s. 97 - 98)

Výzkumná část

9 Výzkumné šetření

V této části budou popsány hlavní a dílčí cíle realizovaného výzkumného šetření, které je zaměřeno na doprovázení mladých lidí, kteří jsou, či byli vlivem okolností nuceni strávit část svého života v ústavní péči. Poté je specifikován soubor respondentů.

9.1 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumného šetření je zjistit, jaká jsou specifika doprovázení mladých lidí, kteří ještě pobývají v zařízení ústavní výchovy a na odchod se teprve připravují, a jaká jsou specifika doprovázení mladých lidí, kteří již odešli z ústavní výchovy a zkouší obstát v samostatném životě.

Výzkumnou otázkou, kterou jsem si položila, je tedy: ***Jaká jsou specifika doprovázení mladých lidí za pobytu v zařízení ústavní výchovy a jaká jsou specifika doprovázení těchto lidí po odchodu do samostatného života?***

Hlavní cíl mého výzkumného šetření jsem posléze rozdělila do šesti dílčích cílů, které ho více zpřesňují, konkrétně tedy zjistit tyto údaje:

- témata, která jsou pro klienty v dané životní etapě významná;
- obtíže (problémy), které jsou pro klienty v dané životní etapě významné;
- potřeby, které v dané životní etapě klienti mají;
- osoby, které mohou být pro klienta v dané životní etapě oporou;
- důležitá pravidla (zásady) při práci s klientem v dané životní etapě;
- nároky na doprovázejícího při práci s klientem v dané životní etapě.

V tomto výzkumu budou popsána specifika doprovázení mladých lidí v obou obdobích (za pobytu v ústavní výchově i v samostatném životě), a to s ohledem na konkrétní oblasti stanovené v rámci dílčích cílů. Očekávám, že z rozhovorů vyplynou témata a obtíže, které v dané životní etapě klienti řeší, a jaké mají potřeby. Předpokladem je, že bude patrné, jakým směrem doprovázení vést a na jaké aspekty v životě klientů by měl být kladen důraz. Taktéž by mělo vyjít najevo, které osoby je vhodné do podpory těchto mladých lidí zapojovat tak, aby vznikla kvalitní a přínosná podpůrná síť. Dále očekávám vytyčení nejdůležitějších pravidel při práci s klientem, která budou pocházet z myšlenek a názorů těch, kterým je pomoc určena. V neposlední řadě by se měly ukázat nároky na doprovázejícího z pohledu klientů. Všechny výše jmenované oblasti budou zaznamenány ve výsledcích výzkumného šetření uskutečněného prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů.

Pro ucelený vhled do dané problematiky a poukázání na nutnou návaznost doprovázení v obou životních etapách považují za nezbytné předložit také dvě konkrétní kazuistiky klientů Centra Don Bosco.

9.2 Soubor respondentů

Respondenti z řad mladých lidí, kteří mají životní zkušenost s pobytem v ústavní výchově, byli pro účely výzkumného šetření vybíráni metodou záměrného výběru, mimo jiné s ohledem na spolehlivost a dostupnost dané cílové skupiny. Miovský (2006, s. 135) ji charakterizuje jako postup, v rámci něhož jsou cíleně vyhledáváni účastníci dle jejich určitých vlastností. Jde tedy o oslovení osob, které splňují daná kritéria. Využila jsem metodu prostého záměrného výběru, jež spočívá v uplatnění určitých specifických strategií a metod, kdy jsou vybíráni potencionální respondenti (ti, kteří splňují daný předpoklad), kteří jsou pro výzkum vhodní a souhlasí s ním. (Miovský, 2006, s. 136)

Pro výzkumné šetření byli osloveni klienti CENTRA DON BOSCO Salesiánského klubu mládeže. Tato organizace se doprovázení cílové skupiny dětí a mladých lidí se zkušeností s ústavní výchovou věnuje již devět let. Kritérii pro výběr respondentů mezi klienty byla zejména následující fakta:

- účastník výzkumu využívá doprovázení v rámci různých programů (sociální služba Sociální rehabilitace Doprovázení, program Na vlastních nohou) minimálně rok;
- s účastníkem výzkumu se pracuje v pravidelných intervalech.³

³ Tato cílová skupina je specifická častými výkyvy ve spolupráci (např. u nezletilých klientů pobývajících v zařízení nejsou neobvyklé útěky, u klientů v samostatném životě se někdy objevují období „hluchoty“ – pár dní neberou telefon, neozývají se zpátky apod.). S tím je třeba i v pravidelných kontaktech počítat.

10 Metoda sběru informací (výzkumná metoda)

Pro výzkumné šetření jsem zvolila kvalitativní metodu. Hendl (2005, s. 50) charakterizuje tento výzkum jako: „*proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému*“. Somr (2007, s. 44) popisuje tento typ metody výzkumu jako každý výzkum, který nevychází ze statistických zhodnocení, tedy nepoužívá ke svým výstupům kvantifikační postupy. Jedná se o výzkum, který se svou zaměřeností soustředí na oblast lidských příběhů, postojů, vztahů, společenských hnutí a organizací.

Dle Hendla (2005, s. 52) je hlavním úkolem objasnit, jak se jedinci v určitém prostředí a v dané situaci dobírají pochopení toho, co se děje, proč jednají nějakým způsobem a jak organizují aktivity a interakce svých všedních dnů. Somr (2007, s. 44 - 45) vnímá jako hlavní kritéria kvalitativního výzkumu především analýzu jevu, události či dané situace. Potřebné je abstraktní přemýšlení a postup, jenž vede k přímé aplikaci, taktéž dostatečná sociální a teoretická vnímavost. Důležité je i využívání logických postupů, tzn. zkoumání toho, co ještě nebylo poznáno, a kriticky přebírat to, co již bylo napsáno či vysloveno. V neposlední řadě je nezbytná správná komunikace, kreativita a flexibilita v dialogickém procesu zkoumání, a to tak, aby bylo dosaženo stanoveného výzkumného záměru.

10.1 Polostrukturovaný rozhovor

Miovský (2006, s. 159) představuje tento typ rozhovoru jako nejrozšířenější podobu interview, protože dokáže řešit spoustu nevýhod nestrukturovaného i strukturovaného rozhovoru. Vyžaduje však náročnější přípravu k realizaci. Podstatné je vytvořit si jisté schéma, kterým se bude výzkumník řídit a které bude závazné. S tím většinou souvisí okruhy otázek pro účastníky výzkumu. Dle potřeby lze zaměňovat pořadí, aby byla maximalizována validita a výtěžnost interview.

10.2 Typy otázek v rozhovoru

V každém rozhovoru se vyskytují tzv. úvodní otázky. Ty následují po představení výzkumu, tedy po představení výzkumníka a jeho projektu, ujištění o anonymitě, žádosti o souhlas k účasti na výzkumu, popřípadě též žádosti o souhlas rozhovor nahrávat. Úvodní otázky jsou koncipovány tak, že navozují spontánní vyprávění respondenta. Jsou jednoduché a dávají najevo empatii s dotazovaným. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 163)

Hlavní otázky nabádají dotazovaného, aby hovořil o tématech tvořících jádro výzkumu. Překládají témata z vědeckého jazyka do běžné řeči tak, aby jim respondent rozuměl a mohl na ně smysluplně reagovat. Musí být pečlivě sestaveny s ohledem na to, aby neomezovaly nebo nepředurčovaly odpovědi a aby pokrývaly zájem výzkumu. Na každé interview by si měl výzkumník připravit limitovaný počet tohoto typu otázek. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 164)

Na komentáře a výpovědi respondenta jsou zaměřeny navazující otázky, které jsou nasměrovány na konkrétní témata a vyřčené myšlenky dotazovaného. Tyto otázky jsou zásadní pro získání hloubky, detailu a jemných rozdílů. Navazující otázky však nelze použít na každé zajímavé téma, protože by se rozhovor značně časově protáhl a ztratil by zaměření. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 168)

Dalším typem jsou tzv. dynamické otázky, které udržují vzájemnou interakci mezi výzkumníkem a dotazovaným během rozhovoru. Cílem je zachovat tok řeči a podněcovat respondenta ve vyprávění. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 169)

Podstatnou součástí rozhovoru jsou ukončovací otázky. Uzavření interview by nemělo probíhat ve spěchu, ani by ho výzkumník neměl odbít jednou větou. Specifická část každého rozhovoru by tedy měla být věnována zakončení a případnému vysvětlení dalšího směřování výzkumu. Vhodné může být opakované zdůraznění, že bude dodržen princip důvěrnosti. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 169 - 170)

V celém rozhovoru je důležitou skutečností kladení otevřených otázek, které umožňují, aby respondenti podali vysvětlení svých přístupů. Snaží se přirozeně podněcovat dotazovaného k vyprávění, a to způsobem připomínajícím obyčejný hovor dvou lidí. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 170)

11 Realizace výzkumného šetření

V následující kapitole jsou vypsány otázky polostrukturovaného rozhovoru v návaznosti na stanovené dílčí výzkumné otázky. Poté je představen způsob sběru informací.

11.1 Otázky k polostrukturovanému rozhovoru

Hlavní cíl výzkumu byl prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru rozčleněn na dílčí cíle. V této části jsou představeny otázky rozhovoru vztahované k dílčím výzkumným otázkám, které tak navazují na dílčí cíle.

1. Dílčí výzkumná otázka: Jaká témata jsou pro klienty v dané životní etapě významná?

Otázky:

- V jaké životní situaci se právě nacházíš? Stručně mi ji, prosím, popiš.
- Kdybys měl/a shrnout témata, která ve svém životě každodenně řešíš, co by to bylo?

2. Dílčí výzkumná otázka: Jaké obtíže (problémy) jsou pro klienty v dané životní etapě významné?

Otázky:

- S jakými obtížemi se setkáváš ve svém každodenním životě?
- Kterou z uvedených obtíží považuješ za nejvíce závažnou?
- Myslíš, že je možné ji překonat? Pokud ano, co k tomu potřebuješ?
- Řešíš výše uvedenou obtíž s pracovníkem Centra Don Bosco? Pokud ano, jakým způsobem?

3. Dílčí výzkumná otázka: Jaké potřeby v dané životní etapě klienti mají?

Otázky:

- Bez čeho by ses v současné životní situaci neobešel/la?
- Co by přispělo k tvé větší spokojenosti?

4. Dílčí výzkumná otázka: Jaké osoby mohou být pro klienta v dané životní etapě oporou?

Otázky:

- Kdo další kromě pracovníků Centra Don Bosco je ti v životě oporou a sdílíš s ním své radostné a náročné události?
- Čeho si na těchto osobách ceníš?

5. Dílčí výzkumná otázka: Jaká pravidla (zásady) jsou důležitá při práci s klientem v dané životní etapě?

Otázky:

- Co podle tebe patří mezi nejdůležitější pravidla spolupráce s pracovníkem Centra Don Bosco?

6. Dílčí výzkumná otázka: Jaké nároky klade práce s klientem v dané životní etapě na doprovázejícího?

Otázky:

- Jaké vlastnosti by podle tebe měl mít pracovník Centra Don Bosco?
- Co by měl podle tebe umět pracovník Centra Don Bosco?

11.2 Způsob sběru informací

Sběr informací proběhl koncem měsíce dubna roku 2014. Po poradě s kolegy v Centru Don Bosco jsem vybrala několik klientů, kteří splňovali stanovená kritéria. Posléze jsem je postupně oslovovala s prosbou o rozhovor. Požádala jsem celkem čtrnáct potenciálních respondentů, interview se nakonec podařilo uskutečnit s dvanácti klienty. Jedna oslovená dívka rozhovor odmítla, druhá se i přes počáteční ochotu nedostavila na smlouvané setkání a nepodařilo se mi s ní ani následně spojit.

Rozhovory byly uskutečněny v klidném a ničím nerušeném prostředí. Několik interview proběhlo v sídle Centra Don Bosco, v místě, které je pro klienty důvěrně známé. V dalších případech jsem se po dohodě s respondentem vypravila do místa jeho bydliště (u starších klientů), popř. do zařízení, ve kterém je momentálně umístěn (u mladších klientů).

V úvodu setkání proběhlo vzájemné představení (v případě, že klient spolupracuje s jiným pracovníkem organizace), následovalo seznámení s účelem rozhovoru a zásadami chránícími osobu dotazovaného (anonymita apod.). Samotné rozhovory pak trvaly v rozmezí deseti až dvaceti pěti minut. Délka rozhovoru se odvíjela od osobnosti respondenta a jeho schopností. Někteří klienti jsou přirozeně komunikativní a výřeční, s jinými dotazovanými plynul hovor pomaleji, jelikož potřebovali více času na utřídění svých myšlenek.

Během pořizování rozhovorů jsem využila diktafon, abych měla doslovný záznam všech výpovědí respondentů. Tento způsob získání potřebných informací vnímám jako vhodný a s ohledem na přesnost zaznamenaných odpovědí dokonce nezbytný. Nedalo se však předpokládat, jak budou klienti ochotní tuto skutečnost akceptovat. Byla jsem však mile překvapena, jak statečně se k účasti na rozhovoru všichni respondenti postavili a že neměli žádné výrazné připomínky či výhrady. Rozhovory, které jsem pořídila, jsem uložila v elektronické podobě do počítače a následně jsem provedla podrobný přepis audiozáznamu.

Všichni zúčastnění respondenti byli velice vstřícní. Přes počáteční obavy, budou-li vědět odpovědi a řeknou-li je „správně“, se v rozhovoru vyjadřovali většinou spontánně a jejich obavy opadly. Vnímala jsem otevřenou a důvěrnou atmosféru, k čemuž zřejmě přispěla skutečnost, že se všemi dotazovanými se alespoň od vidění znám. V případě, že jsem se setkala s klientem, s nímž jsem se vídala minimálně, vnímala jsem taktéž vzájemnou důvěru díky jejich navázaným vztahům s mými kolegy.

12 Metoda analýzy informací

V rámci analýzy informací využívám kombinaci dvou metod. Miovský (2006, s. 221) je prezentuje jako ty častěji využívané. Jedná se o metodu vytváření trsů a metodu kontrastů a srovnávání.

Prvně jmenovaná metoda slouží většinou k seskupení a konceptualizaci určitých výroků do skupin, například dle rozlišení určitých jevů, případů apod. Tyto skupiny (trsy) by měly vznikat na základě vzájemné podobnosti mezi identifikovanými jednotkami. Tímto procesem jsou vytvářeny obecnější kategorie⁴, jejichž zařazení do daného trsu je asociováno s určitými opakujícími se znaky, charakteristickým uspořádáním apod. (Mioviský, 2006, s. 221)

Metodu kontrastů a srovnávání považuje Mioviský (2006, s. 223) za důležitou, je-li potřeba od sebe odlišit například dvě identifikované kategorie a upozornit na rozdíly mezi nimi, přestože mají mnoho společného. Kontrastování může být též velmi užitečné při zdůrazňování některých kontextuálních odlišností určitého fenoménu, který může mít různý charakter.

12.1 Přehled respondentů

V této podkapitole představuji základní informace ohledně dotazovaných klientů. Výzkumného šetření se zúčastnilo dvanáct respondentů. Jak vyplývá z níže uvedeného přehledu, podařilo se uskutečnit rozhovory s šesti klienty, kteří ještě pobývají v některém ze zařízení ústavní výchovy, a s šesti klienty, kteří se po odchodu z ústavní výchovy snaží obstát v samostatném životě. Za úspěšnou lze též označit skutečnost, že jsou mezi respondenty z padesáti procent zastoupena obě pohlaví. Na začátku každého setkání s respondentem byl vysvětlen účel pořizovaného rozhovoru a účastník byl srozumitelným způsobem informován o anonymitě.

V následující tabulce je možné nalézt přehled respondentů, kteří se zúčastnili výzkumného šetření. Označení respondentů jsem provedla vzhledem k rozdílným životním etapám, které popisují v souvislosti s hlavním a dílčími cíli. Dále uvádím pohlaví, věkovou kategorii dotazovaných a již zmíněnou životní etapu.

⁴ Využívám dále v analýze informací.

Označení respondenta	Pohlaví	Věk	Životní etapa
Respondent 1	Muž	16 - 17 let	Pobyt v ÚV
Respondent 2	Žena	16 - 17 let	Pobyt v ÚV
Respondent 3	Muž	16 - 17 let	Pobyt v ÚV
Respondent 4	Žena	16 - 17 let	Pobyt v ÚV
Respondent 5	Muž	14 - 15 let	Pobyt v ÚV
Respondent 6	Žena	16 - 17 let	Pobyt v ÚV
Respondent A	Žena	20 – 22 let	Samostatný život
Respondent B	Muž	26 let a více	Samostatný život
Respondent C	Muž	23 – 25 let	Samostatný život
Respondent D	Muž	20 – 22 let	Samostatný život
Respondent E	Žena	20 – 22 let	Samostatný život
Respondent F	Žena	20 – 22 let	Samostatný život

Tabulka č. 2: Přehled respondentů; zdroj: Vlastní výzkumné šetření

13 Analýza informací – metoda vytváření trsů

Ve své práci se zabývám problematikou doprovázení mladých lidí v průběhu dvou na sebe navazujících životních etap, za pobytu v ústavní výchově a po jejich odchodu do samostatného života. V předchozích kapitolách byl popsán cíl výzkumu, metoda sběru informací a metody analýzy informací. Na tomto místě uvádím výsledky výzkumného šetření, tedy zjištěné údaje z rozhovorů s respondenty.

V následujícím textu představuji kategorie, které jsem vytvořila v souladu s dílčími výzkumnými cíli, které jsem si stanovila na začátku výzkumného šetření. Tyto kategorie vyplním odpověďmi respondentů.

Jelikož popisují totožné kategorie dvou odlišných životních etap, pro přehlednost budou členěny podle nich.

13.1 Doprovázení mladých lidí za jejich pobytu v ústavní výchově

V této části představuji výsledky výzkumného šetření, které vzešly z rozhovorů s klienty pobývajícími v ústavní výchově. Zjištěné informace popisují specifika jejich doprovázení.

13.1.1 Kategorie č. 1: Témata, která jsou pro klienty v dané životní etapě významná

Je nezbytné uvědomit si témata, se kterými se bude pracovník doprovázení, při snaze klientovi kvalitně a účinně pomoci, setkávat.

Respondent 1 vyjmenoval základní témata, která ve svém životě momentálně řeší, takto: rodina, škola, přítelkyně a finance. Posléze dodal také dětský domov. Respondentka 2 označila za svá témata rodinu, školu a vlastní budoucnost. Pro respondenta 3 jsou oblastí každodenního zájmu finance, problémy s pěstouny, škola a vztahy v zařízení. Respondentka 4 se zmínila, že se zabývá školou, vztahy se sourozenci a budoucností. Dotazovaná přemýšlí, co bude dělat po osmnáctých narozeninách. Respondent 5 považuje za oblastí svého každodenního života dětský domov, ve kterém pobývá, školu, kroužky mimo zařízení a setkávání s matkou. Respondentka 6 uvedla, že momentálně je největší náplní jejího každodenního života škola, tedy učení a praktická část studia. Ve zbývajícím čase, kterého není mnoho, tráví chvíle s přítelem, dívá se na televizi, popřípadě jde na volnou vycházku či uklízí.

Shrnu-li výpovědi dotázaných klientů, kteří momentálně prožívají své každodenní radosti a starosti v některém ze zařízení ústavní výchovy, je patrné, že jejich častými

stěžejními tématy jsou: *škola, vztahy v zařízení, rodina, finance a přemýšlení o budoucnosti*. V souvislosti s jedinečnými životními příběhy každého z nich jsou pak tato témata doplněna o další, např. *řešení problémů ve vztahu k minulosti, vztah s přítelkyní a náplň volného času*.

13.1.2 Kategorie č. 2: Obtíže (problémy), které jsou pro klienty v dané životní etapě významné

Obtíže v životech klientů úzce souvisí s tématy. Některé problémy se s nimi přímo překrývají. Doprovázející pracovníci jsou s těmito obtížemi dnes a denně konfrontováni a je třeba jim spolu s klientem čelit tak, aby byly co nejdříve vyřešeny, nebo alespoň minimalizovány. Cílem společné snahy je, aby mohl daný jedinec žít spokojený a plnohodnotný život.

Prvnímu respondentovi dělá starosti nedostatek financí, soužití v dětském domově a škola, kde má problémy s některými předměty. Za nejvíce závažnou obtíž považuje školu, protože si uvědomuje, že je důležité mít alespoň výuční list, aby se uplatnil na trhu práce. K úspěšnému zvládnutí vyučení vnímá jako potřebnou disciplínu a víru, že to dokáže.

Respondentka 2 označila za svou obtíž školu, protože je dle svých slov líná se učit. Dále uvedla problém s respektováním pravidel, která občas poruší, a také vztahy s lidmi, s nimiž si někdy nerozumí, například se spolužačkami ve škole. S nedodržováním pravidel má problém zejména v zařízení, ve kterém je momentálně umístěna. Nejzávažnější obtíží je pro ni nyní škola. Uvědomuje si, že je nutné se v ní udržet, aby ji nevyloučili a mohla dokončit studium. Věří, že to může dokázat. Dle její výpovědi je potřebné se učit, celkově se škole věnovat a nebýt lehkomyšlná.

Respondent 3 je v odpovědích naprosto otevřený. Má problémy s psychikou v návaznosti na svou minulost. Již ve svém mladistvém věku má za sebou různá soudní řízení a má dluhy spjaté s krádežemi, kterých se dopustil. Dále řeší těžkosti ve vztahu s bývalými pěstouny a zmiňuje finance. Ve škole je pro něho problematická část učení, praxe mu dle jeho slov nečiní potíže. Ze všech jmenovaných obtíží ho nejvíce tíží problematická komunikace mezi ním a jeho pěstouny. Hodně mu záleží na tom, aby se vztah urovnal, což vyplývá z následující výpovědi: „...ale chci prostě, abysme se, hm, abysme začali od znova. Vím, zní to hloupě, ale prostě nedá se zapomenout na to, co jsem jim udělal, ale chtěl bych prostě, aby mně bylo odpuštěno, a nic jiného nežádám. Prostě byl bych rád, kdybysme měli mezi sebou aspoň nějaký kontakty a aby mě prostě neodpálkovali znova a znova a znova, tak jako vlastně pokaždé, když jim třeba v den zavolám, když má někdo narozeniny...Myslím

si, že jsem asi jim, svým rodičům, ublížil natolik, že se to v nich zabuduje ještě asi na hodně dlouho, a myslím si, že to povolí až tehdy, když vlastně jim něco dokážu a když prostě, až ze mě něco bude, až budu dospělejší...“.

Pro respondentku 4 je obtíží škola, jelikož nezvládá učení. Dodává důvod: „No, protože jako já prostě na to kašlu. Já se prostě ani nepodívám, třeba když mám písemku, tak ani se nepodívám do sešitu, že jo...“. Posléze připouští, že se teď bude muset snažit, aby to zvládala. Respondent 5 uvedl, že jsou pro něho někdy náročné vztahy a soužití v dětském domově a škola. Respondentka 6 vnímá jako náročnou školu a zdravotní potíže, se kterými se potýká. Ty momentálně považuje za největší starost. Dle jejího názoru je nutné tomu nechat čas, mít si o tom s kým popovídat a získat nějaká doporučení, co by bylo dobré udělat.

Z předchozího textu vyplývá, že obtížemi v této životní etapě je pro klienty zejména: **škola, finance** – hlavně vyjít s penězi, **soužití v zařízení**, ve kterém jsou umístěni, s tím související **těžkosti při porušování daných pravidel**, dále **vycházení s některými lidmi kolem, problémy ve vztahu k blízkým** (např. bývalým pěstounům), **zdravotní potíže**, a to **fyzické i psychické**. Pozitivním výsledkem je, že dle dotazovaných jsou **problémy překonatelné**. Všichni respondenti zmínili, že danou obtíž řeší s doprovázejícím pracovníkem Centra Don Bosco.

13.1.3 Kategorie č. 3: Potřeby, které v dané životní etapě klienti mají

Každý člověk prochází vývojovými etapami, se kterými souvisí též jeho aktuální potřeby. Jejich uspokojení přináší pocit naplněného a kvalitního života. Je zjevné, že různá období přináší různorodé potřeby, stejně tak jako se mohou lišit potřeby konkrétních lidí díky jedinečnosti lidských osob. Přesto všechno je vhodné zajímat se o potřeby a přání klientů.

Respondent 1 uvedl, že by se neobešel bez přítelkyně a bez vyučení. K větší spokojenosti by dospěl, kdyby se vrátil do života v rodině. Respondentka 2 sdělila, že by se zřejmě neobešla bez Centra Don Bosco, kamarádů a školy. Na otázku, co by přispělo k její větší spokojenosti, odpověděla, že možná skutečnost, kdyby mohla s účastníky programů Centra Don Bosco trávit více času.

Třetí respondent vnímá jako podstatné body svého života kamarády a lidi, co mu pomáhají. Spokojený by byl, kdyby se vyučil, našel si práci, začal znovu od začátku, oprostil se od minulosti, založil rodinu, měl děti, o které by se staral, a nedovolil, aby se dostaly do ústavní péče. Pro respondentku 4 je nyní podstatné vědomí, že zanedlouho odejde z dětského domova (bude zletilá). Má to spojené s volností a s tím, že se už o sebe bude starat

sama. K její spokojenosti by přispělo, kdyby si našla přítele, dle jejích slov toho pravého, se kterým by založila rodinu.

Respondenta 5 drží lidé kolem něho, zejména ti, které považuje za svou oporu (viz níže – odpověď na 4. kategorii), a facebook. Na otázku, co by přispělo k jeho větší spokojenosti, se vyjadřuje tím, že neví, momentálně je spokojený. Poslední respondentka se netajila tím, že by se neobešla bez své doprovázející pracovníce z Centra Don Bosco, bez přítele, bez bratrů a paní vychovatelky. Všichni tito lidé ji drží a jsou pro ni oporou. Větší spokojenost vidí v okamžiku, až bude plnoletá. Vnímá v tom nové možnosti, a to volnost, zodpovědnost za sebe a za své činy. V jedné části říká: „...v těch osmnácti budu mít opravdu ten pocit, že jsem sama za sebe...“.

Z výše uvedených odpovědí vyplynulo, že většina respondentů by se ve svých životech těžko obešla bez **lidí, kteří jim pomáhají, ať už to jsou sourozenci, kamarádi, partneři, vychovatelé či etopedi ze zařízení ústavní výchovy, pracovníci Centra Don Bosco, popřípadě další osoby**. Pro některé je také důležitá **skutečnost, aby se vyučili**. Pro jednu respondentku je podstatné **vědomí, že zanedlouho bude zletilá a bude moci odejít z dětského domova**. S tím úzce souvisí momentálně nenaplněné potřeby, tedy skutečnosti, které by přispěly k větší spokojenosti klientů. Jedna z respondentek uvedla, že **spokojenější bude v okamžiku, kdy bude plnoletá**. U dalších respondentů by ke spokojenějšímu životu přispěl: **návrat do života v rodině; možnost trávit více času s účastníky programů Centra Don Bosco; vyučit se, najít si práci, oprostit se od minulosti a začít od začátku, založit si rodinu s dětmi a nedopustit, aby se opakovalo, co zažil sám klient**. V dalších výpovědích se objevilo: **najít si přítele, se kterým by bylo možné založit rodinu; být plnoletá, což by přineslo nové možnosti**, a to volnost, zodpovědnost za sebe a své činy.

13.1.4 Kategorie č. 4: Osoby, které mohou být pro klienta v dané životní etapě oporou

Každý člověk potřebuje síť podpůrných vztahů, aby byl schopen zvládat životní překážky, nároky a očekávání okolí, stejně jako sdílet s někým radost a úspěchy. Je dobré, když se tato úloha stane v co největší míře součástí přirozeného prostředí klientů. Zároveň je třeba si uvědomovat, že to u této cílové skupiny není automatické. Je nutné rozlišovat mezi skutečnými podpůrnými osobami a lidmi, kteří by byli schopni mnohdy křehké mladé lidi stahovat. Při práci doprovázejících je nezbytné mít přehled a představu o tom, s kým pojit síly za účelem účinné podpory a pomoci klientovi.

V následujících výpovědích hovoří respondenti o svých oporách z řad lidí kolem. Záměrně jsem se jich dotazovala na osoby kromě pracovníků Centra Don Bosco, to je pro vysvětlení, proč se v odpovědích vůbec neobjevují.

První respondent označil jako svou oporu přítelkyni a matku, se kterou se vidá v intervalech jednou za dva měsíce. Na matce si cení toho, že mu dokáže vždy s čímkoliv pomoci, ale připouští, že některé věci jí nesděljuje. Přítelkyně si váží, protože mu pomáhá s věcmi vyskytujícími se v každodenním životě, například se stresovými situacemi. Váží si její ochoty.

Respondentka 2 uvedla, že jsou jí oporou kamarádky z ústavu a ze školy, hodně jí pomáhají. Dále jmenovala vychovatelky. Na kamarádkách oceňuje, že i když to mají v životě obdobně složité, jsou empatické a snaží se jí pomoci. Vychovatele si váží proto, že i přes její výkyvy nálad jsou jí vždy k dispozici.

Respondent 3 vnímá jako svou oporu vedoucí zařízení, ve kterém nyní pobývá, a kamaráda, taktéž ze zařízení. Vzápětí jmenuje kamarádky, se kterými se však vidí zřídka. Na všech zmíněných osobách si cení toho, že mu důvěřují, naslouchají a jsou ochotni mu pomoci. Dodává, že si toho velmi váží. Před nástupem do ústavní péče měl hodně kamarádů, kteří ho však později opustili.

Pro respondentku 4 je velmi důležitý bratr, jelikož ji chrání, domlouvá jí, aby dodělala školu. Vnímá, že ji má rád. Respondent 5 považuje za svou oporu vychovatelku, etepeda a matku. Na všech si váží toho, že jsou ochotní mu pomoci.

Respondentka 6 uvedla, že je jí oporou přítel a její klíčová vychovatelka. Pokračovala zajímavou výpovědí: „*No, tak kdybych řekla mamku, tak to bude blbost (pousmání), protože to není vůbec žádná to, hm, jako jo, my jsme spíš jako kamarádky, ale že by byla nějakou oporou, že kdybych měla fakt nějaký zásadní problém, že bych se na ni mohla otočit, to fakt nehrozí jako...*“. Nakonec doplňuje ještě bratry. Na všech jmenovaných lidech si cení ochoty pomáhat jí, že ji dokážou potěšit, bratři a přítel též obejmout a polichotit.

Když shrneme předchozí zjištění, **oporu pro klienty** lze nalézt v okruzích těchto lidí: **přítel/přítelkyně, kamarádi a kamarádky, sourozenci, vychovatelé a pracovníci zařízení a matky**. Jak reálné to opravdu je, zůstává vhodnou otázkou pro následnou diskuzi⁵.

Zmíněných osob si klienti cení, protože jsou **ochotné a dokážou pomoci, empatické, naslouchají jim a důvěřují, staví se za ně, mají je rádi, domlouvají jim, dokážou potěšit, obejmout, polichotit**.

⁵ Viz kapitola 15 Diskuze.

13.1.5 Kategorie č. 5: Důležitá pravidla (zásady) při práci s klientem v dané životní etapě

Není možné obejít se v lidském životě bez pravidel a zásad. Jestliže se chceme ve zdraví dostat automobilem z jednoho města do druhého, musíme se řídit pravidly silničního provozu. To je neoddiskutovatelné. Podobně to platí v doprovázení. Pokud se chceme zdárně dostat k nějakému cíli, např. naučit se hospodařit s penězi, je třeba dodržovat určitá pravidla, např. neutratit všechny příjmy hned první den. Dodržování dohodnutých pravidel s klienty nám přináší nejen úspěšné dosažení vytyčeného cíle, ale i jistý nácvik v učení se přijímat a porozumět pravidlům, což je nezbytné pro život dospělého člověka. Jaká pravidla jsou ve spolupráci v rámci doprovázení dle respondentů nejdůležitější, ukazuje následující přehled jejich výpovědí.

Dle respondenta 1 patří mezi nejdůležitější pravidla spolupráce oboustranná komunikace, informovat se o průběhu, dodržovat pravidla, uvádí příklad včasného docházení na schůzky. Respondentka 2 popsala pravidla následovně: „*Tak abysme si rozuměli, abysme si neskákali třeba do řeči nebo abysme, hm, abysme se vzájemně nepodráželi a měli k sobě férový chování.*“ Respondent 3 uvedl, že když se někomu svěřím, měla by vyřčená informace zůstat mezi těmi, kteří se hovoru účastní. Posléze to pojmenoval jako mlčenlivost. Dále sdělil, že klient by měl dodržovat předem nastavená pravidla a mít o spolupráci zájem. Dle respondentky 4 je důležitými pravidly - komunikovat, dodržovat ujednání, a ozvat se, když se zpozdí. Respondent 5 zmiňuje pravidlo „jezdit“. Rozvíjí to tím, že je třeba se setkávat s pracovníkem, být v kontaktu. Respondentka 6 uvedla, že záleží na domluvě s lidmi. Podle její výpovědi je třeba dodržovat čas setkání a neustále mít na paměti, že je možné, když se něco přihodí a není to komu říci, zavolat či napsat. Hovořila též o možnosti zavolat na zelenou linku⁶.

Dle dotazovaných klientů do důležitých pravidel spolupráce spadá zejména **komunikace**. Někteří to zkonkrétnují na příkladech: měla by být **oboustranná**, když se někdo zpozdí, měl by se ozvat, taktéž, když se něco přihodí. Je třeba **si rozumět**. Nezbytná je **mlčenlivost a férovost**. Zazněla také důležitá podstata účinného doprovázení, a to **mít o spolupráci zájem**. Někteří respondenti uvedli samotnou skutečnost, že **pravidla je třeba dodržovat**.

⁶ Vysvětleno v teoretické části - 7.3.4 Zelená linka.

13.1.6 Kategorie č. 6: Nároky na doprovázejícího při práci s klientem v dané životní etapě

V teoretické části této práce byla jedna z kapitol věnována přímo fenoménu doprovázení. Mimo jiné v ní bylo popsáno jedno ze základních dělení doprovázení, a to na laické a profesionální. Každý člověk, bez ohledu na vzdělání, se může někomu z našich klientů stát doprovázejícím, možná mu postačí lidský přístup a úcta k druhému. Avšak v naprosté většině případů se ve své praxi setkáváme s příběhy klientů, kde je toto nedostačující. Jak vnímají osobnost „profesionálního“ doprovázejícího sami ti, kterým je pomoc určena, jaké vlastnosti by měl doprovázející podle nich mít a co by měl umět, je uvedeno v následujícím odstavci.

Z odpovědi prvního respondenta vyplynulo, že pracovník by měl být diskrétní a měl by mít důvěru. Měl by umět vyhledat řešení problémů či alespoň napovědět, jak je vyřešit. Respondentka 2 zařadila mezi vlastnosti doprovázejícího vnímavost ve smyslu chápavosti, upřímnost, férovost a schopnost odpustit. Uvedla, že by mělo být možné se s ním bavit o všem a obsah hovoru by neměl být sdílen s dalšími osobami. Dle její výpovědi to souvisí s důvěrou. Pracovník by měl mít přehled v oblastech, kterých se pomoc týká, např. jak zacházet s financemi, dluhy, s bydlením, jak najít práci a jak se sestavuje životopis. Respondent 3 reagoval na otázku týkající se vlastností doprovázejícího tím, že by měl být komunikativní, zručný, schopný předvídat a umět pomoci. Podle respondentky 4 by měl být pracovník férový, je třeba mít vzájemnou důvěru. Dle jejích slov se jedná o člověka, na kterého je možné se v případě problému obrátit. Respondent 5 uvedl, že doprovázející by měl být schopen pomoci a ochoten naslouchat. V odpovědi šesté respondentky zaznělo, že by pracovník měl být důvěryhodný a ochotný, měl by též umět udržet tajemství. Nicméně tato respondentka také zmínila situace, kdy je problém tak závažný, že je nezbytné informovat například policii. Uvědomuje si též, že jsou věci, které je nutné probrat s dalšími dospělými. Na tom je vhodné se předem dohodnout. Podstatné je, aby pracovník uměl pomoci. Zde se dotazovaná odkazuje na Dona Boska, který se zaměřoval na pomoc potřebným. Pokračuje tím, že doprovázející by měl být zábavný a měl by umět dodat odvalu a naději, zvednout náladu a dokázat podpořit.

Je tudíž možné říci, že z pohledu samotných klientů jsou ***u osobnosti doprovázejícího klíčové tyto charakteristiky:***

- ***umět pomoci, tedy umět vyhledat a napovědět řešení;***
- ***mít přehled o oblastech, kterých se pomoc týká;***
- ***schopnost předvídat;***
- ***zručnost;***

- *ochota;*
- *schopnost zvednout náladu, pobavit, dodat odvalu a naději;*
- *podpora;*
- *komunikativnost;*
- *diskrétnost, měl by vzbuzovat pocit důvěry;*
- *upřímnost a férovost;*
- *vnímavost a chápavost;*
- *schopnost odpustit.*

13.2 Doprovázení mladých lidí při opouštění ústavní výchovy a v samostatném životě

V této části představuji výsledky výzkumného šetření, které vzešly z rozhovorů s klienty, kteří se snaží po odchodu z ústavní výchovy obstát v samostatném životě. Zjištěné skutečnosti poukazují na specifika jejich doprovázení.

13.2.1 Kategorie č. 1: Témata, která jsou pro klienty v dané životní etapě významná

Respondentka A uvedla, že každodenně řeší peníze a děti. S tím jsou úzce svázaná další témata, která se objevila v odpovědích na další otázky. Dotázaná sdělila, že se nedávno s přítelem a dětmi přestěhovali, tudíž zařizují nový byt. Zároveň se už delší dobu snaží zařídit si trvalé bydliště v místě, kde nyní žijí. Stále ho totiž mají nahlášené v jiném městě.

U respondenta B se v odpovědích na otázky ohledně témat, která provázejí jeho nynější život, objevila informace o shánění bydlení, práce, jídla a řešení financí. Respondent C na otázku na témata odpověděl, že řeší přibližně to, co se řeší v rodině, protože už rodinu má (partnerku a dítě). Pak mluvil konkrétněji o financích a zabezpečení rodiny, práci a novém bydlení.

U respondenta D představují každodenní témata práce, bydlení, finance, zabezpečení partnerky a dětí. Respondentka E na tuto oblast reagovala odpovědí, že momentálně je v životní situaci, kdy řeší domácnost, práci a starosti s tím spojené. Od respondentky F jsem se dozvěděla, že má nyní dvě velká životní témata, a to práci a volný čas.

Ze získaných odpovědí je zřejmé, že mezi velmi častá témata, která klienti v této životní etapě řeší, patří *finance, bydlení, práce, zabezpečení rodiny* (pokud ji klienti mají), *zabezpečení základních potřeb*, jako je např. *jídlo*, dále *zajištění změn*, např. *přepis trvalého bydliště, domácnost, problémy (starosti) a volný čas*.

13.2.2 Kategorie č. 2: Obtíže (problémy), které jsou pro klienty v dané životní etapě významné

Při otázce na obtíže odpověděla respondentka A bez sebemenšího zaváhání, že se jedná o peníze. Je přesvědčená, že je možné toto období, kdy bojují s jejich nedostatkem, překonat. Potřebuje k tomu podporu přítele.

Respondent B se při vyprávění o obtížích zmiňuje o dvou zásadních problémech, které mu znemožňují sehnat si zaměstnání. První z nich je záznam v trestním rejstříku. Na mnoha pracovních místech požadují, aby měl uchazeč výpis z trestního rejstříku bez záznamu, což však dotázaný klient nemá a zřejmě v nejbližší době mít nebude. Druhým problémem jsou jeho nedostačující předpoklady a dovednosti. Uvádí, že nároky na pracovní místa jsou z jeho pohledu příliš vysoké, např. řidičské oprávnění na vysokozdvizný vozík či řidičské oprávnění na automobil skupiny B. Respondent věří, že je možné tyto obtíže překonat, ale o výmaz záznamu z rejstříku trestů lze požádat až za několik let.

U respondenta C představují zásadní obtíž peníze. Myslí, že je možné jejich nedostatek překonat, doslova říká: „...*ono to jde, když se chce*“. Podobně jako někteří předchozí dotazovaní reaguje na tuto otázku i respondent D. Také on považuje za problematickou situaci s penězi. Řešení vidí v práci a větším finančním ohodnocení, popř. ve výměně za lépe placené zaměstnání.

Respondentka E uvedla, že obtíží jsou pro ni vztahy s lidmi, komunikace mezi nimi, a to, jak k ní přistupují. Později se k tomu v rozhovoru vrací. Naráží na skutečnost, že vyrostla v dětském domově, a vnímá, že jí okolí automaticky přisuzuje charakter problémové osobnosti. Je přesvědčená, že osoby, se kterými se setkává, by ji měly nejdříve blíže poznat. Respondentka F u otázky na obtíže váhá se svým vyjádřením. Nakonec přiznává aktuální zdravotní problémy. Mimo to odpovídá slovy: „...*jako já teďka jakoby nijak nic jakoby neřeším, protože jako bydlení mám, práci taky mám, což je nejdůležitější*...“.

Dle výpovědi respondentů patří mezi obtíže, se kterými se potýkají ve snaze obstát v samostatném životě, **nedostatek peněz, shánění práce, nedostatečné předpoklady a dovednosti, tedy nedostatečné vzdělání, zdravotní potíže**, ale i **problémová komunikace mezi lidmi a stigmatizace** (v návaznosti na pobyt v ústavní výchově). Na základě odpovědí lze usoudit následující: převážná **většina klientů věří, že je možné problémy překonat**. Většina dotazovaných též uvedla, že danou obtíž řeší s pracovníkem Centra Don Bosco.

13.2.3 Kategorie č. 3: Potřeby, které v dané životní etapě klienti mají

Respondentka A uvedla, že ji drží děti, jsou pro ni smyslem života. K větší spokojenosti by dospěla, kdyby se jim podařilo hlavně kvůli dětem sehnat někde na vesnici dům se zahradou. Dále by ji potěšilo, kdyby uměla vyjít s penězi. Na jejich finanční situaci je podle ní hodně znát to, že teď nechodí do práce, ale pečuje doma o děti.

Respondent B vypověděl: „*Hm, tak hlavně, to je taková ta myšlenka na to, že i když jsem třeba na dně, tak prostě díky kamarádům, díky lidem, kterým prostě, aspoň trochu jim na mně záleží, tak prostě mám aspoň nákou naději, že jednou bude líp, že prostě jednou se z té ulice dostanu a začnu žít normální život no.*“ K větší spokojenosti by mu pomohlo, kdyby sehnal práci a finančně odpovídající podnájem.

Pro respondenta C je nezbytné vědomí, že je třeba životní těžkosti nevzdat. Drží ho rodina a koníčky. K větší spokojenosti mu přispěje, až se vše srovná a budou si moci dovolit finančně i jinak uskutečnit své plány, například mít vlastní byt (s partnerkou a dítětem). Respondenta D drží partnerka s dětmi, které považuje za svou rodinu. Mnohem spokojenější by byl ve chvíli, kdyby měl lépe placenou práci a mohl by své blízké řádně zabezpečit.

Respondentka E odpověděla, že by se neobešla bez práce, zázemí a radosti. K její větší spokojenosti by přispěla lepší komunikace mezi lidmi a zlepšení podmínek, které stanovuje stát. Dále zmínila, že by ocenila změnu v nahlížení na děti z dětských domovů. Zdůraznila, že je nutné dávat najevo, že nejsou všechny stejné a ne všechny jsou nepřizpůsobivé. Pro respondentku F je důležitá její vedoucí ze zaměstnání, na kterou se může spolehnout. Momentálně by k její větší spokojenosti přispěla skutečnost, že by neměla přítele a byla chvíli sama. Nepřála si to více rozebírat.

Z výše zmíněných odpovědí vyplynulo, že mezi skutečností, bez kterých by se respondenti těžko obešli, patří: ***děti dotazované klientky, kamarádi a naděje, že bude lépe, vědomí, že je třeba se v životních těžkostech nevzdávat, založená rodina, koníčky, práce, zázemí, radost, vedoucí ze zaměstnání.***

K větší spokojenosti by dle výpovědí dotazovaných přispělo následující: ***umět vyjít s penězi, sehnat bydlení dle představ*** (podnájem za rozumnou cenu, vlastní byt), ***sehnat práci*** či ***sehnat lépe placené zaměstnání***, aby respondent více zabezpečil rodinu, ***možnost uskutečnit plány*** na základě urovnané životní situace (finanční zajištění), ***lepší komunikace mezi lidmi a státem stanovené lepší podmínky, změna pohledu na děti z dětských domovů, nacházet čas pro sebe.***

13.2.4 Kategorie č. 4: Osoby, které mohou být pro klienta v dané životní etapě oporou

V následujících výpovědích hovoří respondenti o svých oporách z okolního prostředí. Opět připomínám, že jsem se záměrně dotazovala na osoby mimo pracovníky Centra Don Bosco.

Respondentka A představila jako svou jedinou oporu přítele. Na otázku, čeho si na něm cení, odpověděla: „*Že ať se děje, co se děje, tak je furt se mnou, přes ty situace v životě jako, hm, a snaží se, hm, snaží se, stará se o mě i o děti, tak proto on.*“ Pro respondenta B jsou oporou kamarádi. Cení si na nich toho, že kdykoliv potřebuje, dokážou mu podat pomocnou ruku. Jeden kamarád mu pomáhá finančně, jiný zase psychicky. Respondent C vnímá jako oporu vedoucí ze zaměstnání, kolegy a kamaráda. Ve chvíli, kdy bydlel v Domě na půli cesty, nacházel oporu u pracovníků tohoto zařízení. Na všech zmíněných osobách si váží toho, že dokáží poradit a povzbudit. Respondent D jmenuje jako svou oporu přítelkyni a děti. Na partnerce si cení toho, že je hodná, upřímná, vzájemně si nelžou a není chamtivá. Děti jsou pro něho radost. Pro respondentku E je oporou přítel, jiná osoba ji nenapadla. Váží si na něm, že to s ní vydrží i v těch nejtěžších chvílích, má ji rád a všechno spolu sdílejí. Respondentka F uvedla jako svou oporu kamarády a vedoucí v zaměstnání. Oceňuje na nich, že se snaží, aby se nedostala do průšvihů.

Z výše uvedených skutečností je zjevné, že pro klienty, kteří se již snaží obstat v samostatném životě, představují oporu většinou **partneři či kamarádi**, v některých případech také **zaměstnavatelé, popř. kolegové v práci**, a v situacích, kdy klienti využívají nabídky některé ze sociálních služeb, také **pracovníci těchto institucí**. Pokud již tito klienti mají **děti**, i ty je mohou svou přítomností držet a být pro ně určitým druhem podpory.

Na jmenovaných osobách si respondenti dle vyřčených odpovědí cení zejména toho, že **jsou s nimi přese všechno**, co se děje, vydrží s nimi i v nejtěžších chvílích, **mají je rádi, starají se o ně, dokážou podat pomocnou ruku, poradit a povzbudit**. Další dotazovaní si jich váží například z důvodu, že **jsou hodní, upřímní, nelžou, nejsou zlí, snaží se pomoci, aby se klient nedostal do průšvihů**.

13.2.5 Kategorie č. 5: Důležitá pravidla (zásady) při práci s klientem v dané životní etapě

Respondentka A pohotově odpověděla, že je důležité si nelhat. Doslova: „*No, protože, když mu budu lhát, tak mi nebude moct pomoci, že jo? Prostě ať se děje, co se děje, tak si nelhat.*“ Posléze dodala, že je též nutné se mu nevyhýbat, a k tomu přidala velmi otevřenou výpověď: „*Když jsem odešla z ústavu, tak jsem to jako furt nechápala, co to je za pomoc, furt jsem jako byla (smích) prostě taková asi pubertáčka ještě nebo já nevím, ale furt jsem*

nemohla pochopit, jako v čem jako mně můžou pomoci, takže jsem se vyhýbala, nezvedala jsem telefon a, hm, a pak jsem poznala, že jedinej, kdo mně může s určitejma věcmi pomoci, je jenom Don Bosko, tak jsem se zas sama ozvala já no...“.

Respondent B uvedl: „*Tak, jednání na rovinu, žádný tamhle, hm, vymejšlení nebo to, a hm, samozřejmě, když se objeví jakýkoliv problém, tak prostě neváhat a poprosit o radu, o pomoc. Hlavně, člověk prostě, osobně z mé zkušenosti vím, že se to nevyplácí někoho tahat za nos nebo takovýhle věci, takže lepší je jednat na rovinu...“.*

Dle respondenta C je nezbytné být s pracovníky v kontaktu, nenechat se ovlivnit lidmi, kteří mu nedávají dobrý příklad, a jít si za tím, že chce v životě obstát. Respondent D považuje za důležité být ve spojení, když se něco děje, zmiňuje i bezplatnou linku Centra, kam je možné volat.

Respondentka E se vyjádřila takto: „*Tak u nás u lidí, který my tam jezdíme – komunikace, hm, nejdůležitější třeba zajet tam občas, telefon zvednout, napsat mejla, dávat o sobě vědět.*“ Dodala, že důležitá je upřímnost a že by se klienti neměli bát obrátit na Centrum Don Bosco v případě jakýchkoli problémů s financemi, s prací, a tak podobně. Poslední dotazovaná jmenovala jako nutnou součást spolupráce důvěru a porozumění.

Z předchozích odpovědí vyplynulo, že důležitými pravidly ve spolupráci klienta s doprovázejícím je: **komunikovat** (např. zvedat telefon, dávat o sobě vědět), **jednat na rovinu, nelhat si, nevyhýbat se**, tzn. **být v kontaktu** (jinými slovy ve spojení), **neváhat využít bezplatné linky, držet se vědomí, že člověk chce v životě obstát**. Důležitá je **upřímnost, důvěra, schopnost porozumění** a vědomí, že v případě problému **je možné poprosit doprovázejícího o radu či pomoc**.

13.2.6 Kategorie č. 6: Nároky na doprovázejícího při práci s klientem v dané životní etapě

Respondentka A o svém doprovázejícím uvedla: „*No, je upřímněj. Co se mu nelíbí, tak mně řekne. Hm, prostě, to je takovej anděl můj strážnej, jako takovej prostě, nevím, takovej jako i do nepohody, jakože když třeba i jemu se to nehodí a já mu třeba volám, tak mně volá hned zpátky nebo něco takovýho...“.* Dále řekla, že by měl umět komunikovat. Upřesnila to slovy, že je třeba být neustále v kontaktu, například reagovat na zmeškané hovory.

Dle respondenta B by měl pracovník umět naslouchat, měl by umět jednat na rovinu, také by měl být schopný správně poradit a nasměrovat člověka k poznání správné cesty. Respondent C zareagoval na tyto otázky tím, že pracovník by měl být ochotný zabývat se klientovými tématy, pomáhat mu a projevovat zájem. Zároveň by si měl být vědom toho,

že každý prochází jinými situacemi, a tak není možné nikoho nutit k přijetí cizího názoru. Naopak je třeba klienty učit, aby se uměli rozhodovat sami. Respondent D odpověděl, že pracovník by měl mít zkušenosti, díky kterým by měl umět poradit. Více se nevyjádřil.

Dle respondentky E by měl doprovázející vědět, jak účinně pomoci lidem a přistupovat k nim partnersky (z dalších odpovědí vyplynulo, že respondentka ve svém životě vnímá stigmatizaci). Dále by měl umět komunikovat, měl by být upřímný a také umět poradit, jak postupovat v problémových situacích. Respondentka F uvedla, že pracovník by měl být chápavý, měl by mít jisté zkušenosti, aby mohl člověku ukázat cestu, ale rozhodnutí, zda uposlechnout rady, či ne, by měl nechat na člověku samotném.

Ve svých odpovědích se dotazovaní klienti shodují na tom, že doprovázející pracovník by měl umět následující:

- ***komunikovat;***
- ***být upřímný, tedy jednat na rovinu*** (např. říci, co se mu nelíbí);
- ***být chápavý;***
- ***naslouchat;***
- ***poradit člověku a nasměrovat ho;***
- ***být do nepohody;***
- ***být si vědom odlišností a jedinečnosti klientů a jejich životních příběhů;***
- ***učit klienty, aby se rozhodovali sami;***
- ***brát klienty jako rovnocenné partnery;***
- ***mít zkušenosti.***

14 Analýza informací – metoda kontrastů a srovnávání

V této části shrnuji, co je příznačné pro doprovázení mladých lidí pobývajících v ústavním zařízení a čím je specifické doprovázení těchto lidí v samostatném životě. Porovnávám, v jakých aspektech je doprovázení ve zmíněných etapách podobné a v jakých aspektech se naopak liší. Vycházím z dílčích výzkumných otázek, které navazují na jednotlivé kategorie.

14.1 Dílčí výzkumná otázka: Jaká témata jsou pro klienty v dané životní etapě významná?

Tuto otázku jsem si položila, abych zmapovala témata, se kterými se pravděpodobně bude doprovázející setkávat při práci s klientem v dané životní etapě. Je velmi důležité si je utříbit, jelikož kladou jisté nároky na znalosti a zkušenosti pracovníka.

Jak vyplynulo z *rozhovorů* s respondenty z *řad klientů, kteří pobývají v zařízení ústavní výchovy*, velmi často řeší *školní povinnosti, vztahy v zařízení, s vrstevníky, rodinné vztahy, pravidla, která by měli dodržovat, a jak vyjít s penězi*. Je nepochybné, že s většinou jmenovaných témat pracují vychovatelé, etopedi, sociální pracovníci a další odborníci pohybující se v okolí konkrétního mladého člověka. Avšak, jak bylo popsáno v úvodu této práce, jde o *období, kdy je třeba začít budovat vztah porozumění, důvěry a vzájemné spolupráce mezi doprovázejícím a daným jedincem* s předpokladem, že jediné tak bude možné v budoucnosti řešit starosti a obtíže samostatného života tohoto člověka. Znamená to tedy, že *s každým z výše zmíněných témat se může doprovázející kdykoliv setkat*. Z vlastní zkušenosti vím, že v praxi se mohou objevit například tyto situace: výběr střední školy a požadavek klienta na spolupráci ze strany doprovázejícího, potřeba podpory k úspěšnému zvládnutí prvního ročníku učebního oboru, prosba o podporu v řešení neshod s kamarády, spolužáky, přítelem, podpora v překonávání zklamání souvisejících s nefunkčním rodinným prostředím apod.

Ze získaných odpovědí *od klientů snažících se po odchodu z ústavní výchovy obstát v samostatném životě* vzešel tento přehled témat: *finance, bydlení, práce, zabezpečení rodiny, vedení domácnosti, problémy, starosti a volný čas*. Tyto *oblasti vyžadují většinou konkrétní praktickou pomoc a jejich zajištění je klíčové pro spokojený život klientů*. Spadají sem činnosti, jako je pomoc při shánění bydlení, sepsání životopisu, shánění práce, nahlášení na Úřadu práce, hospodaření s penězi, dále pomoc v boji s dluhy, při zajištění potřebné péče o děti, v rámci jednání s úřady apod.

Jak je patrné, *témata jsou v uvedených dvou etapách poněkud odlišná*. Shrnu-li to, při doprovázení jedince pobývajícího v ústavní výchově je v souvislosti s typickými oblastmi každodenního života potřebná zejména otevřenost k navázání vztahu důvěry s klientem, a to prostřednictvím podpory v učení, sdílení rodinné situace, motivace k zvládnutí vztahů v zařízení, vrstevnických a kamarádkých vztahů apod. Důležité je poznat životní příběh konkrétního jedince a snažit se mu porozumět.

Při doprovázení mladého člověka po odchodu z ústavní výchovy je třeba vidět nově nastupující témata, leckdy související se skutečností, zda člověk obstojí či nikoliv. Pracovník by měl v případě zájmu klienta zmobilizovat své schopnosti a znalosti tak, aby mu pomohl zajistit co nejkvalitnější život.

14.2 Dílčí výzkumná otázka: Jaké obtíže (problémy) jsou pro klienty v dané životní etapě významné?

Tuto dílčí otázku jsem si stanovila, protože je jednou ze zásadních v poslání doprovázejícího. Navazuje tak na předchozí výzkumnou otázku a specifikuje tematické oblasti v životech klientů, které vyžadují obzvlášť pozornost, jelikož svou povahou představují pro klienty obtíž. Pomoc a podpora s cílem překonat těžkost, ať už tím, že ji mladý člověk vyřeší, nebo tím, že se s ní smíří (v případech nezměnitelných skutečností), je častou náplní práce doprovázejícího.

Z výzkumného šetření vzešlo několik oblastí, které mohou být *dle výpovědí respondentů pobývajících v zařízení ústavní výchovy obtíž*, jsou to zejména *škola, finance – problém vyjít s penězi, soužití v zařízení*, ve kterém je dospívající umístěn, s tím související *těžkosti při porušování určených pravidel, náročné vztahy s některými lidmi kolem, problémy ve vztahu k blízkým* (např. bývalým pěstounům), *zdravotní potíže*, a to fyzické i psychické. Všechny tyto zmíněné obtíže vyžadují pozornost a zájem doprovázejícího. Snaha o jejich eliminaci a úsilí je vyřešit mají ve vztahu k budoucnosti klíčové místo.

Dle výpovědí respondentů snažících se obstat v samostatném životě patří mezi obtíže, se kterými se potýkají, *nedostatek peněz, shánění práce, nedostatečné vzdělání, zdravotní potíže*, ale i *problémová komunikace mezi lidmi a stigmatizace* (v návaznosti na pobyt v ústavní výchově). Tyto typy těžkostí většinou zásadně ovlivňují kvalitu života jedinců a jejich spokojenost. Pokud mají partnery či rodiny, dotýkají se tyto problémy v samotném důsledku celého uskupení. V případě, že se dlouhodobě nedaří zmíněné problémy klientům řešit a násobí se, může se osoba, popř. i se svými blízkými, dostat až na hranici sociálního vyloučení. Aby k tomu nedošlo, měl by se doprovázející snažit klienta podpořit a nasměrovat

ho k úspěšnému a včasnému řešení svých obtíží. V případě potřeby by mu měl podat pomocnou ruku a zachytit ho při hrozícím pádu do sociálního vyloučení. Konkrétně to znamená např. pomoci nastavit hospodaření tak, aby klient vyšel s penězi, které má k dispozici, popřípadě pomoci nalézt způsob (lepší práce, žádost o sociální dávky), jak si finanční situaci zlepšit.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že **obtíže ve stanovených životních etapách jsou tedy odlišné**. Na základě tohoto zjištění a zkušeností z vlastní praxe si to dovolím shrnout následovně: za pobytu mladého člověka v ústavní výchově jsou těžkosti většinou spojené s vnitřními zápasy jedince, což se navenek projevuje problémy ve vztazích, při dodržování pravidel, se zvládáním školy, zdravotními potížemi apod. U mladých lidí snažících se obstát v samostatném životě jsou mnohdy obtíže spíše praktického rázu, tj. nedostatek peněz, problémy s bydlením, prací, zabezpečením rodiny, dluhy apod. Samozřejmě není možné tvrdit, že by neprožívali vnitřní zápasy, ale pro doprovázení se vynořují dle výpovědí respondentů předně zmíněné těžkosti. Velmi často jde totiž o „přežití“ a zde mají základní biologické potřeby přednost před ostatními.

Na základě výsledků výzkumu je možné si uvědomit jednu ze zásadních věcí, jak jsem uvedla výše. Je velmi důležité a zásadní pro budoucnost mladého člověka věnovat v rámci doprovázení pozornost daným obtížím již při jeho pobytu v ústavní výchově. Podaří-li se například namotivovat klienta k úspěšnému absolvování střední školy či alespoň výučního oboru, výrazný kus práce při shánění zaměstnání v rámci doprovázení v samostatném životě je již odveden. Jiný příklad: zaměří-li se doprovázející mladého člověka v ústavní výchově na předávání poselství o nezbytnosti přijímat pravidla a je-li jeho mise úspěšná, klient má mnohem větší šanci se ve světě dospělých rychleji uchytit.

Neodpustím si poslední poznámku. ***Ačkoli jsou obtíže ve zmíněných životních etapách mladého člověka odlišné, přístup pracovníka by měl být v mnohém obdobný. Důležitý je zájem a aktivní snaha podpořit klienta v překonávání těchto těžkostí.***

14.3 Dílčí výzkumná otázka: Jaké potřeby v dané životní etapě klienti mají?

Tuto výzkumnou otázku jsem položila, abych zjistila, co je z hlediska potřeb pro mladé lidi se zkušeností s ústavní výchovou důležité. Konkrétně jsem se zaměřila na dvě oblasti: co potřebují a těžko by se bez toho obešli, a co by přispělo k jejich větší spokojenosti. Obě zjišťované oblasti považuji za přínosné, protože z nich lze vycházet při spolupráci doprovázejícího a klienta. Je užitečné vědět, čeho je třeba se držet a kam je vhodné společně směřovat.

Z odpovědí respondentů pobývajících v ústavní výchově vyplynulo, že *většina z nich by se* ve svých životech *těžko obešla bez lidí, kteří jim pomáhají*. Podle nich mezi ně patří *sourozenci, kamarádi, partneři, vychovatelé či etopedi ze zařízení ústavní výchovy, pracovníci Centra Don Bosco, popřípadě další osoby*. Tato zjištěná skutečnost potvrzuje tezi, kterou jsem zmínila v jednom z přechodných textů⁷, a to, že *každý člověk potřebuje síť podpůrných vztahů*. Doprovázející by tedy měl vždy se svým klientem zmapovat jeho okolí a aktivně podporovat jeho potřebu být ve vztahu s lidmi, kteří mu jsou oporou a pomáhají mu.

Pro některé je důležité *dokončit školu, tedy vyučit se*. Pokud si potřebu vzdělání mladý člověk uvědomuje, má nakročeno směrem k úspěchu. Úkolem doprovázejícího je pomáhat klientovi neustále tuto potřebu udržovat „živou“ a podpořit ho k jejímu zdárnému uspokojení. U mladých lidí, kteří vzdělání v oblasti svých potřeb nemají zařazené, je třeba podněcovat změnu v jejich názoru, samozřejmě s úctou a respektem k vlastnímu rozhodnutí.

Co se týká skutečností, které by přispěly k větší spokojenosti klientů, zaznělo: *dosažení plnoletosti, návrat do života v rodině, možnost trávit více času s účastníky programů Centra Don Bosco, vyučit se, najít si práci, oprostít se od minulosti a začít od začátku, založit si rodinu s dětmi a nedopustit, aby se opakovalo, co zažil sám klient*. V dalších výpovědích se objevilo: *najít si přítele, se kterým by bylo možné založit rodinu, být plnoletá, což by přineslo nové možnosti, a to volnost, zodpovědnost za sebe a své činy*. Vezmu-li zjištěné informace v úvahu, většina jmenovaných potřeb je dosažitelná. To znamená, že lze v těchto oblastech usilovat o větší spokojenost. Nicméně je třeba pracovat s realitou a připravovat klienty na to, že ačkoli se jim například splní přání a budou plnoletí (mimořádně k naplnění této potřeby dojde samovolně, bez zapříčinění a snahy jedince), čekají je kromě větší volnosti i nové překážky.

Z výpovědí respondentů v samostatném životě je patrné, že by se někteří těžko obešli bez *svých dětí, kamarádů a naděje, že bude lépe; vědomí, že je třeba se v životních těžkostech nevzdávat; bez rodiny, koníčků, práce, zázemí, radosti, vedoucí z práce, která je oporou*.

K větší spokojenosti by dle výpovědí dotazovaných přispělo následující: *umět vyjít s penězi, sehnat bydlení dle představ (podnájem za rozumnou cenu, vlastní byt), sehnat práci či sehnat lépe placené zaměstnání, aby respondent více zabezpečil rodinu, možnost*

⁷ Viz 13.1.4 - Kategorie č. 4: Osoby, které mohou být pro klienta v dané životní etapě oporou

uskutečnit plány na základě urovnané životní situace (finanční zajištění), lepší komunikace mezi lidmi a státem stanovené lepší podmínky, změna pohledu na děti z dětských domovů, být chvíli sama bez přítele. Také zde lze konstatovat, že většina přání a tužeb je reálná na základě klientovy pevné vůle, odhodlání a vytrvalosti. Složitější je však například očekávání *lepší komunikace mezi lidmi, lepších podmínek stanovených státem* a také *změna pohledu na děti z dětských domovů*. Zde je třeba výrazné podpory sociálního prostředí. Nicméně také sám klient může činit spoustu drobných kroků, které mohou ke změnám ve společnosti přispět.

Výzkumné šetření ukázalo, že *některé potřeby jsou pro obě etapy společné, jiné závisí na životní situaci, ve které se daný jedinec právě nachází. Významnou se jeví potřeba vztahů s lidmi, kteří tvoří člověku podpůrnou síť, a to napříč zmíněnými životními etapami.*

14.4 Dílčí výzkumná otázka: Jaké osoby mohou být pro klienta v dané životní etapě oporou?

Účelem této otázky bylo zjistit, jaké osoby z klientova okolí je možné zapojit do aktivní podpory k zvládnutí nároků a obtíží v jeho životní situaci. Jak už bylo zmíněno, je třeba mobilizovat síť podpůrných vztahů z více stran, a to nejlépe z okruhu lidí, které si klienti sami zvolí. Ovšem jsou chvíle, kdy může být volba některých jedinců z okolí klientů nevhodná. V takovém případě je třeba být obezřetný a klienta upozornit na případná rizika. Samozřejmě je poté na něm samotném, zda se s názorem pracovníka ztotožní.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že *oporu pro zvládnání životních těžkostí klientů pobývajících v zařízení ústavní výchovy* lze nalézt u těchto lidí: *přítel/přítelkyně, kamarádi a kamarádky, sourozenci, vychovatelé, ostatní pracovníci zařízení a matky.*

Pro klienty, kteří se již snaží obstát v samostatném životě, představují dle zjištěných odpovědí *oporu* většinou *partneři či kamarádi*, v některých případech také *zaměstnavatelé, popř. kolegové v práci*, a v situacích, kdy klienti využijí nabídky některé ze *sociálních služeb*, také *pracovníci těchto institucí*. Pokud již mají *děti*, i ty je mohou svou přítomností podporovat.

Považuji za důležité na tomto místě zdůraznit jednu zásadní skutečnost, která se ve výzkumu objevila. *Nikdo z respondentů v samostatném životě neuvedl jako svou oporu žádného člena původní rodiny.* Na jednu stranu je to velmi smutné zjištění, při kterém je člověku z běžné rodiny úzko. Když se to však vezme z jiného úhlu pohledu, přináší to dobré poselství. Tito mladí lidé jsou schopni kriticky reflektovat nevhodné chování a jednání svých rodičů, které by je ve většině případů dostávalo do problémů a ještě větších těžkostí.

Jsou schopni sebereflexe a snaží se s tímto leckdy bolestivým faktem smířit. Také v této oblasti života by jim měl být doprovázející nablízku a snažit se jim dát maximální podporu.

Jak je z výzkumu patrné, *některé „opory“ zůstávají, ale mnohé se mění. Za pobytu v ústavní výchově* mohou tuto roli zastávat například *vychovatelé*, jejichž pozice však po odchodu mladého člověka do samostatného života zůstává prázdná. Zaplnit ji mohou v některých případech *poskytovatelé sociálních služeb* a dle výpovědí respondentů také *vedoucí či kolegové v zaměstnání*. Kdo tedy zůstává? V některých případech kamarádi a kamarádky, popř. partneři. *Jednou ze stálých opor* se snaží být také *doprovázející pracovníci Centra Don Bosco*.

14.5 Dílčí výzkumná otázka: Jaká pravidla (zásady) jsou důležitá při práci s klientem v dané životní etapě?

Touto výzkumnou otázkou se zabývám, protože jsem si vědoma toho, že *pro úspěšnost práce s klientem a dosahování vytyčených cílů je nutné dodržovat určité zásady*. Nicméně musí být takové, aby byly *pro klienty srozumitelné a přijatelné*. Na to, jaká pravidla jsou z jejich pohledu nejdůležitější, byla zaměřena jedna z otázek výzkumu.

Odpovědi respondentů z obou životních etap byly v mnohém podobné. Pro přehled uvádím následující tabulku:

Respondenti pobývající v ústavní výchově uvedli, že je důležité:	Respondenti v samostatném životě uvedli, že je důležité:
<ul style="list-style-type: none"> - komunikovat (oboustranně, ozvat se při zpoždění, když se něco přihodí); - rozumět si; - zachovat mlčenlivost; - držet férovost; - mít zájem o spolupráci; - dodržovat pravidla. 	<ul style="list-style-type: none"> - komunikovat (zvedat telefon, dávat o sobě vědět); - jednat na rovinu; - nelhat si; - nevyhýbat se (být v kontaktu, ve spojení); - neváhat využít bezplatné linky; - držet se vědomí, že chci žít „jinak“; - být upřímný; - mít důvěru; - mít schopnost porozumění; - mít možnost opřít se;

	- vědomí, že v případě problému je možné poprosit o radu či pomoc.
--	--

Tabulka č. 3: Přehled odpovědí – pravidla spolupráce; zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Jak je zřejmé z předešlého přehledu, *pro klienty nejsou pravidla neznámá*, naopak je umí velmi trefně pojmenovat. *Základem* je podle respondentů *komunikace a férovost*. Avšak i další jmenované zásady mají v dobré spolupráci své místo a společně by měly tvořit jakýsi manuál pro úspěšné a efektivní doprovázení.

14.6 Dílčí výzkumná otázka: Jaké nároky klade práce s klientem v dané životní etapě na doprovázejícího?

Tuto výzkumnou otázku jsem položila, abych zjistila, jaké vlastnosti a schopnosti by měl mít podle respondentů doprovázející pracovník. Osobnost pomáhajícího, který poskytuje klientům podporu v překonávání překážek a svým působením směřuje jejich kroky k zajištění co nejspokojenějšího života, je ve vztahu spolupráce velmi důležitá. Doprovázející musí neustále reflektovat svou práci, protože ovlivňuje lidský život, měl by klientovi zaručovat respekt k jeho lidské důstojnosti a ke svobodě vlastního rozhodnutí.

Pro přehledné srovnání odpovědí respondentů z jednotlivých životních etap uvádím následující tabulku:

Respondenti pobývající v ústavní výchově uvedli, že pracovník by měl:	Respondenti pobývající v samostatném životě uvedli, že pracovník by měl:
<ul style="list-style-type: none"> - umět pomoci, tedy umět vyhledat a napovědět řešení; - mít přehled o oblastech, kterých se pomoc týká; - schopnost předvídat; - být zručný; - být ochotný; - být schopný zvednout náladu, pobavit, dodat odvalu a naději; - podporovat; - být komunikativní; - být diskrétní, měl by vzbuzovat pocit 	<ul style="list-style-type: none"> - umět komunikovat; - být upřímný, tedy jednat na rovinu (např. říci, co se mu nelíbí); - být chápavý; - naslouchat; - poradit člověku a nasměrovat ho; - být do nepohody; - být si vědom odlišnosti a jedinečnosti klientů a jejich životních příběhů; - učit klienty, aby se rozhodovali sami; - brát klienty jako rovnocenné partnery; - mít zkušenosti.

<p>důvěry;</p> <ul style="list-style-type: none"> - být upřímný a férový; - být vnímavý a chápavý; - mít schopnost odpustit. 	
---	--

Tabulka č. 4: Přehled odpovědí – nároky na doprovázejícího pracovníka; zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Ze srovnání v uvedené tabulce vyplývá, že *některé odpovědi respondentů z obou životních etap vyjadřují stejnou či podobnou myšlenku*. Do tohoto typu odpovědí patří například: *komunikativnost pracovníka, upřímnost, chápavost a schopnost naslouchat, férovost, umět pomoci, poradit, nasměrovat apod.*

Přesto, že se další výpovědi dotazovaných neshodují, neznamená to, že by zmíněné vlastnosti a schopnosti doprovázejícího byly důležité pouze pro danou životní etapu. Skutečnost, že se jejich pojmenování neobjevilo u obou skupin respondentů, přisuzují spíše tomu, v jaké životní situaci se tito mladí lidé právě nacházejí a samozřejmě jedinečnosti lidských osob a jejich názorů.

15 Diskuze

Tato část práce slouží ke zhodnocení skutečností, ke kterým jsem dospěla v rámci výzkumného šetření, a k případnému doplnění významných souvislostí. Doprovázení mladých lidí z ústavní výchovy do samostatného života se řadí mezi nepříliš prozkoumaná témata.

Z nedávno uskutečněného výzkumu vyplynulo následující: „...*pobyt v ústavní péči má v mnoha různých ohledech negativní vliv na vývoj dětí, a tím i na jejich pozdější život v dospělosti. Mimo narušení vztahů s biologickými rodiči, specifické traumatické zážitky, emocionální stres spojený s umístěním do náhradní péče a nutnost přizpůsobení se náhradnímu prostředí hraje pravděpodobně nejdůležitější roli absence citové vazby, tedy nemožnost udržovat si a rozvíjet emočně vřelý, stabilní a vzájemně uspokojivý vztah s pečující osobou.*“ (Nadační fond J&T, 2014)

Jak uvádí v rozhovoru pro časopis *Sociální práce* (Bajer, 2010, s. 15) PhDr. Dana Chmelíková, mladí lidé nejsou po ukončení ústavní výchovy připraveni na realitu, které musí čelit. Přípravu na samostatný život těchto jedinců vnímá během pobytu v ústavním zařízení za nedostačující. Nejvíce dle její výpovědi dětem v ústavní výchově schází pocit, že jsou pro někoho důležité, že o ně někdo jeví skutečný zájem.

Předchozí tvrzení jednoznačně vyjadřují potřebu přemýšlet o efektivních způsobech pomoci a podpory dětem a mladým lidem, kteří ve svém životě prošli či prochází ústavní výchovou. ***Doprovázení je jedním z programů, jež mohou přispívat ke zkvalitnění péče o mladé lidi, kteří nemohli z nějakého důvodu vyrůst v láskyplném prostředí rodiny a nechtějí se díky svým negativním životním zkušenostem dostat do sociálního vyloučení.***

První dílčí výzkumná otázka se věnovala tématům, která jsou pro klienty v dané životní etapě významná. Na základě zrealizovaných rozhovorů s respondenty bylo zjištěno, že se oblasti každodenních zájmů klientů v těchto životních fázích liší. Tato skutečnost je pro doprovázejícího pracovníka nezbytná. Slouží nejen k poznání, že je třeba pracovat s různými tématy v návaznosti na danou situaci jedince, ale též k uvědomění, že je vhodné odlišné zkušenosti ze jmenovaných životních fází propojovat. ***V Centru Don Bosco se osvědčuje přinášet do spolupráce s klienty, kteří ještě pobývají v ústavní výchově, informace o reálných prožitcích a zkušenostech mladých lidí snažících se obstát v samostatném životě (platí zásada anonymity).*** Cílem je dospívajícímu pravdivě a věrohodně přiblížit mimoústavní svět dospělých, kteří disponují zodpovědností a svobodou vlastního rozhodování.

Podobný záměr sledovala druhá dílčí výzkumná otázka mapující obtíže, které jsou pro klienty v dané životní etapě významné. Považuji za nezbytné poukázat na propojení

těžkostí jednotlivých životních fází, přestože v odpovědích respondentů výzkumného šetření se problémy, kterými se v nich zabývají, liší.

Příkladem by mohla být škola. ***Pro budoucí uplatnění na trhu práce je vzdělání nezbytné. Proto je podpora v překonávání překážek k úspěšnému zakončení studia velmi důležitá.*** Ještě zásadnější roli však většinou hraje samotné motivování ***mladého člověka k tomu, aby sám přijal přesvědčení, že vyučení či absolvování střední školy*** (popřípadě školy vysoké) ***je pro něho přínosem do budoucího života,*** že se jedná o potřebnou investici.

Dalším příkladem provázanosti s budoucností mohou být finance. ***Naučit se řádně hospodařit s penězi vyžaduje trpělivost a úsilí a je třeba začít již v mládí.*** Problém vyjít s financemi za pobytu v ústavní výchově může být tedy cvičným nástrojem. Jejich nedostatek však většinou nemá takový dopad, že by mohl ohrožovat život jedince, jako tomu může být v samostatném životě.

Taktéž je vhodné věnovat pozornost obtížím souvisejícím se soužitím v ústavním zařízení, dodržování pravidel apod. Opět se jedná o investici do dospělosti. Mladý člověk se bude muset sžívat s rozdílnými lidmi na různých místech, bude muset akceptovat množství pravidel, ať už v zaměstnání, při jednání s úřady či v rámci sousedských vztahů.

Ještě zmíním oblast vztahů k blízkým (např. narušené vztahy k bývalým pěstounům) a nezdá se, že by na to navázané zdravotní problémy. ***V praxi se nám potvrzuje, že dokud si mladý dospívající člověk, pobývající v ústavní výchově, neurovná alespoň do určité míry, kterou má každý jinou, „vnitřní zápasy“*** (obvykle v návaznosti na traumata, která si nese z náročného dětství), ***těžko se může soustředit na orientaci v praktických věcech života a velmi často opakovaně selhává.*** Z tohoto důvodu je důležité v rámci doprovázení nezapomínat na lidskou psychiku a vnitřní svět. Zde je však nezbytná sebedisciplína pracovníka, který doprovází, protože pokud nemá terapeutické vzdělání, jsou jeho kompetence a možnosti značně omezené.

Potřeby, které mají klienti v dané životní etapě, byly zjišťovány v rámci třetí dílčí výzkumné otázky. Konkrétně jsem se zaměřila na zmapování toho, bez čeho by se klienti těžko obešli a co by přispělo k jejich větší spokojenosti.

Za velmi diskutabilní přání považuji dosažení plnoletosti. Je to zásadní a v mnohém náročný zlom v životě mladých lidí. To ostatně potvrzují touhy a potřeby klientů v samostatném životě, kde jde leckdy o „sociální přežití“. Najít si v dnešní době příhodné bydlení a práci, která by alespoň zčásti odpovídala klientovým představám, udržet se v bezdlužnosti a zabezpečit děti, které přicházejí, je většinou tvrdá realita. ***Úkolem***

doprovázejících je na tuto skutečnost nevyzrálé mladé lidi připravovat s cílem, aby situaci přechodu do samostatného života zvládli bez větších potíží.

K tématu potřeb mladých lidí, kteří mají zkušenost s ústavní výchovou, přidávám ještě jeden postřeh. *Velmi často se v praxi setkáváme s tím, že klienti si vlastně nejsou vědomi toho, co opravdu chtějí.* Jak je to možné? *Bývají zahlceni traumaty, problémy a nejistotami, které znemožňují uvědomění opravdových očekávání a přání.* Je na pracovnících, aby pomohli tíži těchto skutečností uvolňovat a směřovat klienty k jejich pojmenování a následnému kroku naplnění tužeb, které doopravdy mají. Od doprovázejících je tak vyžadován široký rozsah služeb pomoci a podpory. *V ideálním případě by měl pracovník umět odpovídat na všechny dimenze lidského bytí, a to biologickou, psychickou, sociální i duchovní.* Centrum Don Bosco nabídku ve všech oblastech dává.

Čtvrtá dílčí výzkumná otázka se zabývala osobami, které mohou být pro klienty oporou. V návaznosti na toto téma *je spornou otázkou, jak rozlišovat lidi, kteří jsou pro klienta opravdovou oporou, a osoby, které mladého člověka zneužívají ve svůj prospěch.* Jak se ukazuje v praxi, spousta mladých lidí se po odchodu z ústavního zařízení obrací nejdříve na někoho z rodiny. Velmi často však přichází další životní zklamání, jelikož dané osoby podpůrnou roli plnit neumí. Naopak mladého člověka dostávají do větších životních těžkostí. Nicméně připustit si tuto realitu stojí značné úsilí, vyžaduje to dostatečný časový prostor a oporu z řad jiných osob.

Za sporný považuji též fakt, že někteří dotazovaní, pobývající v ústavním zařízení, uvedli jako svou oporu matku. Ta by měla být nepochybně nejbližší bytostí v životě člověka. Je tedy přirozené, že ji dva respondenti, nacházející se nyní v první zmíněné životní etapě, jmenovali. Otázkou však je, na kolik je reálné, že matka skutečně tuto úlohu plní. V praxi se setkáváme s příběhy klientů, kteří hovoří o podpoře své matky, ale ze situací vyplývá, že je to mnohdy spíše jejich přání než realita.

Pravidla spolupráce z pohledu klientů byla zjišťována v rámci páté dílčí výzkumné otázky. Ukázalo se, že mladí lidé, kterým se snaží doprovázející pomáhat a podporovat je, vnímají důležitost pravidel a umí je pojmenovat. V praxi se však stává, že velmi často dochází k jejich opakovanému porušování. Může to vyústit až v situaci, kdy má pracovník opodstatněný důvod s klientem spolupráci ukončit. *Je však důležité si uvědomovat, že mladí lidé většinou o pravidlech vědí, ale nejsou schopni v souvislosti s prožitými traumaty a jejich důsledky u respektování zásad spolupráce vydržet. To znamená, že je třeba se neustále k pravidlům vracet a trpělivě vysvětlovat jejich nezbytnost.*

Šestá dílčí výzkumná otázka přinesla zajímavou informaci. Z odpovědí vyplynulo, že *klienti přikládají větší význam vlastnostem pracovníka oproti jeho vzdělání a odbornosti*. Základem je tedy podle jejich mínění lidský přístup a budování vztahu. To mohu z vlastní zkušenosti potvrdit. *Pro mladé lidi, které doprovázíme, je podstatná skutečnost, že jsou s námi v individuálním kontaktu, že aktivně projevujeme zájem o jejich životní příběh a jsme tu pro ně jako pro jedinečné bytosti*. Samozřejmě vše jmenované vyžaduje od doprovázejícího velkou míru empatie a schopnosti naslouchat. Důležitá je neustálá sebereflexe pracovníků, protože vztahy s mladými lidmi, kteří mnohdy žádné jiné vztahy nemají, jsou často tak intenzivní, že mohou začít omezovat kapacitu vztahů v osobním životě doprovázejících.

16 Kazuistiky

Ve své práci se věnuji oblasti doprovázení mladých lidí, kteří mají životní zkušenost s pobytem v ústavní výchově. V přechozích kapitolách výzkumné části jsem představila zrealizované výzkumné šetření a jeho výsledky. Na tomto místě prezentuji dvě kazuistiky z praxe pracovníků Centra Don Bosco. Považuji je za významnou součást celé práce.

„Případová studie – nebo také kazuistika – je zcela obvyklou metodou v medicínských oborech – ať už lékařských nebo nelékařských. Hojně je využívána taktéž v ekonomii a managementu. Setkat se s ní však můžeme i v psychologii, sociologii, politologii, antropologii, pedagogice, sociální práci, právu, kriminologii či v komunitním plánování.“
(Případová studie jako výzkumná metoda ve vědách o člověku, nedatováno)

Miovský (2006, s. 94 – 95) popisuje případovou studii jako jeden ze základních a nejrozšířenějších typů výzkumu v rámci kvalitativního přístupu. V centru pozornosti je případ. Tím je myšlen objekt výzkumného zájmu, kterým může být osoba, skupina, organizace, atd. Strategie případové studie zdůrazňuje komplexnost celého případu, souvislosti funkčních a životních oblastí účastníka výzkumu (případu) a jeho historicko-biografické pozadí, představuje výchozí místo pro hledání, popis a vysvětlování vlivu různých faktorů a souvislostí s daným případem. Kromě toho se jedná o metodu, která je využitelná ke zpětné kontrole výsledků dosažených jakýmkoli výzkumnými psychologickými metodami a postupy, kdy je platnost těchto výsledků ověřována na případové úrovni.

Při vypracovávání následujících kazuistik jsem čerpala z předlohy, kterou sepsala na základě vlastní pracovní zkušenosti vedoucí přímé práce s klienty. Zdrojem informací mi byly též záznamy z interní databáze klientů, do které mám jakožto pracovník Doprovázení přístup. V souvislosti s ochranou osobních údajů jsou základní skutečnosti, jako je jméno, věk a případné usvědčující znaky, pozměněny.

16.1 Kazuistika č. 1 – Karel (22 let)

Od 12 let byl pro výchovné problémy (parta, záškoláctví, krádeže v obchodě) v dětském domově se školou (dále jen DDŠ). V průběhu jeho dětství střídala matka partnery, mívala období nadužívání alkoholu a dodnes je stále výrazně zadlužená. Karel zažíval neshody mezi matkou a otčímy. Dokonce byl svědkem domácího násilí, ke kterému docházelo ze strany některých partnerů jeho matky. S biologickým otcem se nestýkal. Často se potýkal s manipulací od členů rodiny a mezi nimi navzájem. Například se dlouho v DDŠ trápil pro dluhy rodičů, cítil se za ně vinen (např. mu matka vyčítala, že si musela

půjčit na koupi jeho brýlí). V době, kdy byl umístěn do ústavní výchovy (dále jen ÚV), měl čtyři mladší sourozence, kteří zůstali u rodičů. Karel se za ně cítil zodpovědný, protože matka často mluvila o tom, že je těžce nemocná. Stejně tak prezentovala, že Karlův mladší sourozenec do roka zemře (dnes nemá výraznější zdravotní problémy). Citové zneužívání bylo v jeho životě na denním pořádku.

S Karlem začala pracovat už ve 13 letech terapeutka na individuálních sezeních. V minulosti byl několikrát hospitalizován v psychiatrické léčebně (dále jen PL) pro svou hyperaktivitu. Hospitalizaci iniciovala sama matka. Přála si, aby syna dali v PL do pořádku. Karel vlastně nezažil v dětství žádné stabilní prostředí, dokonce ani v ÚV. V 15 letech, po ukončení školní docházky, byl přemístěn do výchovného ústavu (dále jen VÚ), kde nastoupil na učební obor. Vybranou školu však nezvládal, a tak musel učiliště v průběhu prvního ročníku změnit.

V té době s ním už byli intenzivně v kontaktu pracovníci Centra Don Bosco. Sám mluvil opakovaně o tom, že uprostřed všech změn jsou pro něj domovem. Ve 14 letech nastoupil do prvního ročníku Kurzů přípravy na život a začal je pravidelně navštěvovat. Jezdil zodpovědně. V té době byl nucen k opakované konfrontaci s realitou. Matka mu neustále slibovala, že zažádá o zrušení ÚV (výchovné problémy již Karel neměl). Reálné kroky pro to však neučinila. Na kurzech se Karel učil komunikovat, vyjadřovat své pocity, pojmenovat svou situaci. Absolvoval je čtyři roky. V posledním roce se začal v rámci programů Centra Don Bosco aktivně zapojovat do dobrovolnické činnosti. Jako dobrovolník fungoval na kurzu, jezdil pomáhat na brigády a na Dny pro dětské domovy. V Centru Don Bosco zažíval akceptující prostředí, které v něm podporovalo jeho silné stránky. Zároveň na něho práce dobrovolníka kladla i určité morální nároky, kterým se snažil dostat.

Ve spolupráci s VÚ se podařilo, že se Karel vyučil. V té době dosáhl plnoletosti a chystal se na odchod do samostatného života. Rozhodl se, že domů k matce a jejímu současnému příteli neodejde. Pracovníci Centra Don Bosco mu pomáhali s vyhledáním Domu na půl cesty, s hledáním práce a s finančním hospodařením.

Po nějaké době neodolal nabídce matky, která mu po dalším přestěhování poskytla vlastní pokoj ve svém bytě. V souvislosti s tím se dramaticky zkomplikovaly jeho finanční problémy. Nejen, že velmi rychle přišel o zbytek peněz, které měl, ale zároveň si na jeho jméno matka vzala další půjčku.

Celá situace vyvrcholila Karlovým odchodem z rodiny. V této situaci, kdy měl dluhy, mu pracovníci Centra Don Bosco pomáhali znovu najít práci a bydlení. V zaměstnání začal fungovat velmi dobře. Několikrát však nezvládl každodenní ranní vstávání a práci vzdal.

Následovalo období více jak jednoho roku, kdy se Centru Don Bosco Karel vzdálil. Vrátil se k původní rodině, později od ní opět odešel a zkoušel žít sám. Z jeho vyprávění je zjevné, že práci hledal opět obtížně. V kontaktu s pracovníky Centra Don Bosco však nadále zůstal.

Nyní má Karel více než rok zaměstnání na pracovní smlouvu. Teprve nyní se mu podařilo zúročit všechny zkušenosti, kterých nabyl. Přijíždí si pro radu či podporu jen občas. Na posledním setkání vyprávěl, jak je vděčný, že má práci. Má radost, že má smlouvu prodlouženu na dobu neurčitou a že zvládá hospodaření. Staré dluhy má však stále, takže aktuálně se na Centrum Don Bosco obrátil se žádostí o pomoc s oddlužením. Jinak svůj život zvládá sám. Je pro něj důležité, že jej pracovníci dlouhodobě znají a jsou schopni jej ocenit za to, co zvládl. Karel žije život mnohem zodpovědněji, než jeho matka. Přijíždí k ní pouze občas na krátkou návštěvu, aby viděl sourozence, na kterých mu záleží.

16.2 Kazuistika č. 2 – Mirka (23 let)

Pracovníci Centra Don Bosco jsou s Mirkou v kontaktu od jejích 15 let, kdy byla v DDŠ. Mirka je nejstarší z pěti sourozenců, matka střídá velmi často partnery a je zadlužená. Kdo je její vlastní otec, Mirka neví. V ÚV byla umístěna od 12 let pro záškoláctví. V DDŠ byli i její dva mladší bratři (další sourozenci jsou u matky).

S Mirkou byl nejprve navázán kontakt díky psychoterapeutickým sezením. Měla velké problémy se sebepoškozováním, neměla v DDŠ kamarádky a zajímala se o satanismus. Byl to způsob, jak na sebe upoutat pozornost. Po zahájení psychoterapie se dostala i do Kurzů přípravy na život. Ze začátku je prožívala těžce. Přestože působila suverénně, uvnitř byla nejistá a plachá. To se jí dařilo postupně překonávat. Stávala se z ní mladá žena, která si věřila a byla schopna komunikovat. Mirka jezdila na kurzy dva roky.

V necelých 18 letech požádala její matka o zrušení ÚV. Této žádosti soud vyhověl. Bohužel se Mirka už nevyučila. Doma byly neutěšené poměry. Přestože měla Mirka možnost jezdit do Centra Don Bosco i nadále, navštívila ho pouze dvakrát. Záhy na to se seznámila se svým současným partnerem, ke kterému se odstěhovala.

Ozvala se až za rok. V té době byla s partnerem těhotná. Přestěhovali se zpět do původního bydliště, kde partner našel práci. V době těhotenství se Mirka obrátila na Centrum Don Bosco pro podporu. Její matka pro ni prostor neměla. Porodila předčasně holčičku. V tomto nelehkém období jí byli pracovníci Centra Don Bosco také oporou. Po dobu dvou měsíců odstříkávala své mateřské mléko, které vozila holčičce do nemocnice,

a po jejím propuštění zvládala kojit dál. Poté se situace mladé rodiny poměrně stabilizovala a asi jeden rok nebyli s Centrem Don Bosco v kontaktu.

Ozvala se s přítelem opět až po roce, v době, kdy se rozhodli uzavřít sňatek. Pozvali pracovníky Centra Don Bosco na svatbu. Krátce po ní vyšlo najevo, že přes všechna varování Mirka podepsala jako ručitelka velkou půjčku, kterou si vzala její matka, ale nebyla schopna ji splácet. Všechny dopady tohoto rozhodnutí si mladá rodina uvědomila až poté, co kvůli exekuci přišla o veškerý majetek. Bohužel před sebou neměli dobrou perspektivu, uvízli díky výši půjčky v dluhové pasti. Mirka s manželem se na Centrum Don Bosco v této beznadějně situaci obrátili znovu. Ve spolupráci s poradnou pro dlužníky se podařilo docílit osobního bankrotu.

Manžel má nyní perspektivní zaměstnání, rodina bydlí v domě, jehož podnájem získali díky spolupráci s Centrem Don Bosco. Aktuálně se jim narodilo druhé dítě. Rodina musí vyjít s malým rozpočtem, ale zvládá to.

Podstatný je též fakt, že děti, které vyrůstají v Mirčině rodině, mají hezké dětství. Z mladých manželů jsou dobří rodiče. Občas se ozývají a přicházejí se pochlubit svými dětmi. Potřebují být oceněni za to, co zvládli. Mirka by si ráda dodělala školu. Její vyhledání bude další možností naší spolupráce.

16.3 Komentář ke kazuistikám

Kazuistiky představují životní příběhy dvou mladých lidí, kteří se v dětství z určitých důvodů dostali do zařízení ústavní výchovy a strávili tam několik let svého života. Právě za jejich pobytu v ústavní péči se s nimi seznámili pracovníci Centra Don Bosco a zahájili s nimi mnohaletou spolupráci, která se nazývá „doprovázení“. Z toho plyne, že pokud má mladý člověk zájem, mohou ho pracovníci Centra Don Bosco doprovázet v obou dvou životních etapách, kterými prochází, jak při pobytu v ústavní péči, tak po odchodu do samostatného života.

Jak bylo popsáno, v obou případech docházelo a dochází při snahách klientů obstat „na vlastních nohou“ k obdobím, kdy jsou v kontaktu letmém a posléze intenzivním. V případě aktuální potřeby se na pracovníky dokážou obrátit s prosbou o pomoc či podporu. Praxe potvrzuje, že takto to může fungovat pouze s navázaným vztahem důvěry, který k pracovníkům Centra Don Bosco mají.

Závěr

Předkládaná diplomová práce s názvem **Doprovázení mladých lidí pobývajících v ústavní výchově a po jejich odchodu do samostatného života** se věnuje problematice doprovázení mladých lidí, kteří mají zkušenost s ústavní výchovou, a to ve zmíněných dvou životních etapách. Po zpracování teoretické a výzkumné části je možné konstatovat, že cíle byly naplněny.

Cílem teoretické části bylo popsat základní oblasti úzce spjaté s ústředním tématem celé práce. Jednalo se o vymezení pojmového aparátu, představení nevhodných způsobů zacházení s dítětem, uvedení rizik ústavní péče a seznámení se systémem ústavní výchovy. Pozornost byla věnována také problémům spojeným s odchodem z ústavní péče a možnostem sociální práce s touto cílovou skupinou. V předposlední kapitole byla představena organizace Centrum Don Bosco, jejíž vybraní klienti se stali respondenty výzkumného šetření. V závěru teoretické části byl věnován prostor fenoménu doprovázení. Objasnění charakterizovaných skutečností přináší celkovou představu o dané problematice a vybízí zájemce z řad odborníků i široké veřejnosti k následnému prohloubení povědomí o získaných informacích.

Ve výzkumné části bylo představeno zrealizované výzkumné šetření, které bylo provedeno prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s klienty Centra Don Bosco. Tato organizace se doprovázením mladých lidí, kteří tráví, či strávili část svého života v ústavní péči, zabývá již několik let. Pro ucelenou představu byly posléze do této práce zařazeny dvě kazuistiky doprovázených klientů, taktéž z praxe Centra Don Bosco.

Výzkumnou otázkou, kterou jsem si pro výzkum stanovila, bylo: *Jaká jsou specifika doprovázení mladých lidí za pobytu v zařízení ústavní výchovy a jaká jsou specifika doprovázení těchto lidí po odchodu do samostatného života?* V rámci rozhovorů s respondenty z řad klientů Centra Don Bosco se mi podařilo zjistit, že v některých aspektech se doprovázení v odlišných životních etapách shoduje, další jsou rozdílné. Obě skupiny vnímají podobně pravidla spolupráce s doprovázejícím pracovníkem, popisují obdobně vlastnosti a schopnosti, kterými by měl disponovat. Co se potřeb klientů týká, částečně se dle získaných odpovědí shodují, některé jsou jiné. Tato skutečnost vyplývá z různorodosti životních etap, ve kterých se nacházejí, a ze specifčnosti některých potřeb přímo spjatých s obdobím, které prožívají. Rozdíly se objevily u výpovědí týkajících se dílčí výzkumné otázky, ve které byl zájem soustředěn na osoby, jež mohou být pro klienta oporou. Zásadní odlišnosti vplynuly v oblasti témat a obtíží, které jsou pro klienty v dané životní etapě významné.

Na závěr lze konstatovat, že daná problematika je tak rozsáhlá a aktuální, že je vhodné pokračovat v jejím zkoumání a popisu. Tato práce přináší podstatné pohledy a náměty k dalšímu propracování.

Doprovázení mladých lidí, kteří tráví, či strávili část života v ústavní péči, vnímám jako velmi potřebné. Současné tendence sice propagují transformaci systému péče o ohrožené děti, je snahou dostat maximální počet dětí do náhradních forem výchovy, zejména pěstounské péče, nicméně realita bude zřejmě odlišná. U mladých lidí z ústavní výchovy ve věku 14 let a výše (cílová skupina působení Centra Don Bosco) klesá se stoupajícím věkem pravděpodobnost umístění do některé z jiných forem péče. Je tedy možné předpokládat, že se stále bude vyskytovat nemalá skupina mladých lidí, kteří šanci na život v rodinném prostředí mít nebudou. Je třeba jim dávat co největší podporu a nabízet pomocnou ruku, aby měli možnost prožívat smysluplný a spokojený život, ve kterém je zachována jejich lidská důstojnost a umožněna integrace do běžného sociálního prostředí.

Seznam použité literatury

ANDERSEN, M. L., TAYLOR, H. F. (2008). *Sociology. Understanding a Diverse Society*. Belmont: Thomson Learning.

BAJER, P. (2010). Mladí dospělí po odchodu z dětského domova sú ohrození chudobou. *Sociální práce/Sociální práce*, č. 1, s. 15 – 17.

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. a kol. (1995). *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada.

DVOŘÁKOVÁ, J. (2011). *Příprava mládeže z dětských domovů na samostatný život*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové.

FINLEY, L. L. (2013). *Encyclopedia of Domestic Violence and Abuse*. Santa Barbara: ABC-CLIO.

GOTTWALDOVÁ, M. a kol. (2006). *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života*. Chrudim: Centrum J. J. Pestalozziho.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

HENDL, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Informační leták Centra Don Bosco

JANDOUREK, J. (2001). *Sociologický slovník*. Praha: Portál.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.

LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum.

MAŘÍKOVÁ, H. et al. (1996). *Velký sociologický slovník I, A-O*. Praha: Karolinum.

MATOUŠEK, O. (1999). *Ústavní péče*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON).

MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. a kol. (2005). *Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. a kol. (2007). *Sociální služby. Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. (2008). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. (2010). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. a kol. (2013). *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál.

MIOVSKÝ, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.

RAUCHFLEISCH, U. (1999). *Doprovázení a terapie delikventů*. Boskovice: Albert.

ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. a kol. (2006). *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada.

SILLAMY, N. (2001). *Psychologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého.

SOMR, M. (2007). *Vybrané kapitoly z metodologie pedagogického výzkumu*. České Budějovice.

ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ K. a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.

ÚLEHLA, I. (2007). *Umění pomáhat*. Praha: Slon.

VÁGNEROVÁ, M. (2002). *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál.

VÁVROVÁ, S. (2012). *Doprovázení v pomáhajících profesích*. Praha: Portál.

Výroční zpráva CENTRA DON BOSCO Salesiánského klubu mládeže 2012

Elektronické zdroje

CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže (2011 – 2014): Doprovázení [on-line]. Dostupné 12. 3. 2014 z <http://www.dozivota.cz/programy/doprovazeni>

CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže (2011 – 2014): Následujeme Dona Bosca [on-line]. Dostupné 12. 3. 2014 z <http://www.dozivota.cz/o-nas/my-a-salesiani>

CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže (2011 – 2014): Programy [on-line]. Dostupné 12. 3. 2014 z <http://www.dozivota.cz/programy>

CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže (2011 – 2014): Veřejný závazek – Sociální rehabilitace Doprovázení [on-line]. Dostupné 12. 3. 2014 z <http://www.dozivota.cz/programy/doprovazeni/verejny-zavazek>

MPSV (2014): Sociální práce a sociální služby [on-line]. Dostupné 11. 3. 2014 z <http://www.mpsv.cz/cs/9>

Nadační fond J&T (2014): Konference „Děti na cestě – vliv forem náhradní péče na vývoj dětí a život dospělých“ [on-line]. Dostupné 15. 6. 2014 z <http://www.nadacnifondjt.cz/konference-deti-na-cestě--vliv-forem-nahradni-pece-na-vyvoj-deti-a-zivot-dospelych-n50.html>

Případová studie jako výzkumná metoda ve vědách o člověku [on-line]. Dostupné 23. 5. 2014 z <http://www.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/pdfwww/oleckacasestudyclanek.pdf>

The effects of early social-emotional and relationship experience on the development of young orphanage children (2009) [online]. National Institutes of Health Public Access.

Dostupný 2. 5. 2014

z <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2702123/?tool=pmcentrez>

Placáková Lucie, Placáková Markéta, Smolíková Kateřina, Vosátka Jakub, Horák Jakub (2011): Integrace dětí z dětského domova do běžného života. [on-line] Hospodářská a kulturní studia, Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze. Dostupné 24. 4. 2014 z: <http://www.hks.re/wiki/integrace_deti_z_detskeho_domova_do_bezneho_zivota>

Zákony

Občanský zákoník. Zákon č. 89/2012 Sb. v účinném znění ke dni 17. 2. 2014.

Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Předpis č. 109/2002 Sb. v účinném znění ke dni 17. 2. 2014.

Zákon o sociálních službách. Zákon č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů. v účinném znění ke dni 13. 3. 2014.

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Znaky laického a profesionálního doprovázení

Tabulka č. 2: Přehled respondentů

Tabulka č. 3: Přehled odpovědí – pravidla spolupráce

Tabulka č. 4: Přehled odpovědí – nároky na doprovázejícího pracovníka

Seznam příloh

Příloha A: Základní otázky k rozhovoru

Příloha B: Informační leták Centra Don Bosco – 1. strana

Příloha C: Informační leták Centra Don Bosco – 2. strana

Příloha D: Informační leták doprovázení

Příloha A

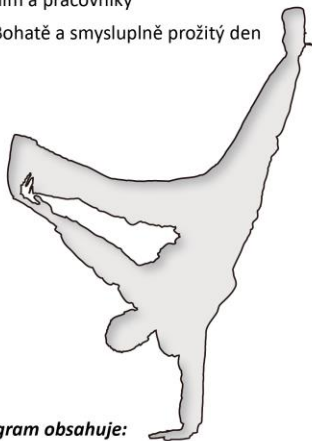
Základní otázky k rozhovoru

- 1) V jaké životní situaci se právě nacházíš? Stručně mi ji, prosím, popiš.
- 2) Kdybys měl/a shrnout témata, která ve svém životě každodenně řešíš, co by to bylo?
- 3) S jakými obtížemi se setkáváš ve svém každodenním životě?
- 4) Kterou z uvedených obtíží považuješ za nejvíce závažnou?
- 5) Myslíš, že je možné ji překonat? Pokud ano, co k tomu potřebuješ?
- 6) Řešíš tuto obtíž s pracovníkem Centra Don Bosco? Pokud ano, jakým způsobem?
- 7) Jaké vlastnosti by podle tebe měl mít pracovník Centra Don Bosco?
- 8) Co by měl podle tebe umět pracovník Centra Don Bosco?
- 9) Co podle tebe patří mezi nejdůležitější pravidla spolupráce s pracovníkem Centra Don Bosco?
- 10) Kdo další kromě pracovníků Centra Don Bosco je ti v životě oporou a sdílíš s ním své radostné a náročné události?
- 11) Čeho si na těchto osobách ceníš?
- 12) Bez čeho by ses v současné životní situaci neobešel/la?
- 13) Co by přispělo k tvé větší spokojenosti?

Informační leták Centra Don Bosco – 1. strana

DNY PRO DĚTSKÉ DOMOVY seznámení s naším prostředím

- Setkání pro mladé lidi, vychovatele, naše pracovníky i absolventy
- Neformální seznámení s naším prostředím a pracovníky
- Bohatě a smysluplně prožitý den

Program obsahuje:

- setkání se zajímavým hostem
- ukázky různých řemesel
- soutěžní hru Labyrint
- vystoupení hudebních skupin či zpěváků
- diskotéku v režii dětí
- občerstvení po celý den

CHCETE NÁS PODPOŘIT?

Díky Vaší pomoci jsme pro naše klienty místem, na které se mohou obracet, když potřebují radu, podporu či povzbuzení. Pak mohou svůj život zvládnout sami. Děkujeme!

KONTAKT:

CENTRUM DON BOSCO Salesiánský klub mládeže

Zborovské nám. 2018
530 02 Pardubice

www.dozivota.cz
 naceste@dozivota.cz
 www.facebook.com/dozivota

PODPORUJÍ NÁS:

CENTRUM DON SKM BOSCO

Doprovázíme mladé lidi z dětských domovů, pěstounské péče a ohrožených rodin na jejich cestě do samostatného života.

Jsmo lidským zážemím, kam se mohou vracet a sdílet své starosti, problémy i úspěchy.

Naše programy:

Nabízíme osvědčené programy, které jsou vzájemně provázané. Z nich je možné vybrat si tak, aby byly co nejvíce prospěšné těm, pro které tu jsme.

Klienti mohou bezplatně využívat Zelenou linku - „přítel na telefonu“.

Cílová skupina:
mladí lidé ve věku 14 – 35 let

Informační leták Centra Don Bosco – 2. strana

SOCIÁLNÍ REHABILITACE DOPROVÁZENÍ sociální služba

- Setkávání s pracovníky Centra Don Bosco SKM
- Podpora na cestě k samostatnému životu
- Práce na vlastním rozvoji
- Podpora ve složitých a náročných situacích
- Sdílení úspěchů a radostí, rozvíjení silných stránek
- Poradenství v nejrůznějších oblastech (komunikace, mezilidské vztahy, hledání a udržení práce, hospodaření s penězi, jednání s úřady, bydlení, výchova dítěte...)

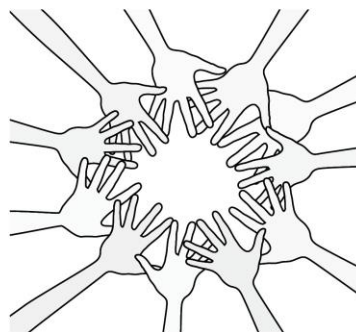
NA VLASTNÍCH NOHOU Pro mladé rodiny a absolventy

- Aktivitu preventivního charakteru
- Pomáháme předcházet možným problémům a komplikacím v samostatném životě
- Pomáháme rozvíjet rodičovské kompetence
- Pořádáme setkávání absolventů programů
- Stavíme na důvěře, kterou jsme s klienty vybudovali
- Sami oslovujeme klienty
- Nabízíme poradenství a vhodné varianty řešení
- Spolupracujeme na projektech, které podporují zaměstnávání našich klientů

KURZY

Kurzy přípravy na život, pobytovky

- „Kurzy přípravy na život“: organizujeme je v různých variantách (pre-kurzy, základní kurzy, kurzy pokračovací a kurzy pro pokročilé)
- Pobytové akce o víkendech a svátcích
- Dobrovolnické brigády

Tento program nabízí vztahy s novými kamarády a posiluje vztahy s pracovníky centra.

Je pravidelným prostorem pro získávání užitečných informací, dovedností a zábavy.

Informační leták doprovázení

Sociální rehabilitace

DOPROVÁZENÍ

HLEDÁM PRÁCI - BYDLENÍ - JAK NALOŽIT S PENĚZI - PŘIJÍMACÍ POHOVORY - POTŘEBUJI PORADIT

**Máš 14 – 35 let? Zavedly tě životní cesty do dětského domova
či výchovného ústavu? Vyrůstáš v pěstounské rodině?**

PAK TU PRO TEBE MÁME NABÍDKU!

Co si můžeš pod pojmem „doprovázení“ představit?

- setkávat se s pracovníky Centra Don Bosco
- mít se na koho obrátit v případě těžkostí
- mít se s kým podělit o úspěchy a radosti, které plynou ze zvládnání různých životních okamžiků a situací
- mít možnost si utvářet představu o budoucím životě a dalším směřování

Co dále nabízíme:

- kurzy, kde potkáš nové kamarády, získáš užitečné informace...
- víkendové pobytovky se zajímavým programem
- dobrovolnické brigády, kde nechybí zábava

Máš-li zájem dozvědět se více, můžeš se na nás obrátit:

✉ doprovazeni@dozivota.cz

📞 731 405 545

📘 Anežka CDB
Káťa CDB
Jiří Woclawek
Ivča CDB

„Doprovázíme mladé lidi z dětských domovů, pěstounské péče a ohrožených rodin na jejich cestě do samostatného života. Jsme lidským zázemím, kam se mohou vracet a sdílet své starosti, problémy i úspěchy.“

KAPACITA SLUŽBY JE 31 KLIENTŮ.

Abstrakt

Název práce: Doprovázení mladých lidí pobývajících v ústavní výchově a po jejich odchodu do samostatného života

Předložená diplomová práce je zaměřena na problematiku doprovázení mladých lidí, kteří mají životní zkušenost s ústavní výchovou. Cílem výzkumného šetření je zjistit, jaká jsou specifika doprovázení mladých lidí, kteří ještě pobývají v zařízení ústavní výchovy a na odchod se teprve připravují, a jaká jsou specifika doprovázení mladých lidí, kteří již odešli z ústavní výchovy a zkouší obstát v samostatném životě.

Teoretická část popisuje základní oblasti s danou problematikou spjaté. Jedná se o vymezení pojmového aparátu, nevhodná zacházení s dětmi, ústavní péči a její rizika, zařízení ústavní výchovy, problémy spojené s odchodem z ústavní péče, možnosti sociální práce s cílovou skupinou mladých lidí odcházejících z ústavní výchovy, o seznámení s organizací Centrum Don Bosco a s fenoménem doprovázení.

Ve výzkumné části je popsáno zrealizované výzkumné šetření prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů a jeho výsledky. Pro ucelenou představu jsou zařazeny dvě kazuistiky klientů Centra Don Bosco.

Klíčová slova:

Dospívající, ústavní výchova, doprovázení

Abstract

Title of the thesis: Accompanying Young People in Institutional Care and their Guidance after the Departure to Independent Living

The submitted diploma thesis is focused on the issue of accompanying the young people who have a life experience with institutional care. The aim of the research is to determine: the specifics of accompanying of the young people who are still living in the institutional care facilities and just prepare to leave, and the specifics of accompanying of the young people who have left the institutional care and now they are trying to succeed in independent life.

The basic areas associated with the given issue are described in the theoretical part. These are: the definition of conceptual apparatus, inappropriate treatment of children, institutional care and its risks, institutional care facilities, problems associated with leaving institutional care, possibilities of social care with the target group of young people leaving institutional care, the introduction of the organization Don Bosco Centre and the phenomenon of accompanying.

The research, carried out through semi-structured interviews, including its results, is described in the research part. To have a complete picture, two case reports of clients of Don Bosco Centre are included.

Key words:

Adolescent, institutional care, accompanying